

SOSIAALIALAN AMMATTILAISET KUNNIAN, HÄPEÄN JA KUNNIAVÄKIVALLAN JÄLJILLÄ

Eija Susanne Benouaret

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2011

 <div> HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI </div>		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalityö
Tekijä – Författare – Author Susanne Benouaret		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Sosiaalialan ammattilaisen kunnian, häpeän ja kunniaväkivallan jäljillä		
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2011	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 108 s. + liitteet
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen kunnian ja häpeän käsitteitä sekä kunniaväkivallan ilmiötä sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta käsin. Samalla vertailen suomalaisen ja kunniakulttuurin eroja suhtautumisessa kunnian ja häpeän käsitteisiin. Tutkielmani empiirinen aineisto koostuu kymmenestä sosiaalialan ammattilaisen puolistrukturoidusta teemahaastattelusta. Haastatelluista kuusi työskenteli sosiaalityöntekijänä, kaksi perhetyöntekijänä, yksi ohjaajana ja yksi maahanmuuttajatyöntekijänä. Kolme haastateltavista on maahanmuuttajataustaisia. Haastatteluiden rakenne on kaksijakoinen: alkuosuus keskittyi kunnian ja kunniallisuuden sekä häpeän ja kunniamuutoksen käsitteisiin, kun taas loppuosuuksissa painottui kunniaväkivallan ja maahanmuuttajien kanssa tehtävän yhteistyön teema. Laadullisena tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt haastatteluiden sisällönanalyysia.</p> <p>Tutkielmassani avaen ja vertailen kunnian ja häpeän käsitteiden merkityksiä, paikannuksia ja sisältöjä suomalaisessa ja kunniakeskeisessä kulttuurissa. Haastatteluaineistoni analyysin pohjalta syntyi kunnian ja häpeän nelikenttä, jota halkaisevat horisontaalinen valta-akseli ja vertikaalinen vaikutusakseli. Nelikentän neljä vyöhykettä kuvaavat kunnian ja häpeän teemoja yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden, yksityisyyden ja julkisuuden sekä vallan ja vaikutuksen ulottuvuuksien kautta. Tutkielmassani avaen sitä, miten nämä nelikentän vyöhykkeet näyttäytyivät haastatteluissa sisällöllisesti sekä suhteessa toisiinsa. Samalla vertailen löydöksiä kunniakulttuurin käsityksiin kunnian ja häpeästä.</p> <p>Kunnian ja häpeän kysymysten kautta lähestyn kunniaväkivaltateemaa ja suomalaisen monikulttuurisuustyön haasteita ja mahdollisuuksia. Sosiaalialan työ maahanmuuttajien parissa sisältää erityispiirteitä ja elementtejä, jotka lisäävät käytännön työn haastavuutta ja luovat mahdollisia karikkoja ja esteitä toimivalle ja asiakaslähtöiselle yhteistyölle. Kulttuurituntemus, yhteisöjen sisältä tuleva tuki ja kulttuuritulkkien käyttö koettiin haastateltavien parissa tarpeellisenä kunniaväkivaltatyöskentelyssä. Kunniaväkivaltatyöskentely tarvitsee myös monien toimijatahojen yhteistyötä, joka tuo mukanaan omia ulottuvuuksia, sekä mahdollisten toiminta- ja yhteistyömallien hahmottamista että vastuun koordinoimisen kysymyksiä. Haastatteluissa tuli esille toiveita ja tarvetta kunniaväkivaltakysymyksiin liittyvän yhteistyön koordinoimisen parantamisesta ja työskentelyn mallintamisesta.</p> <p>Naiset voidaan nähdä kunnian ja perheen ytimessä, mutta myös yksityisyyden ja julkisuuden rajojen rikkojina. Kunniakulttuurissa naisten tasavertaisuuden yhtenä riskitekijänä ja hidasteena voidaan nähdä myös yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välisen rajan huokoisuus; erityisesti tyttöjen ja naisten kunnian ja samalla integriteettiin puuttuminen ja sen hallitseminen vaarantaa pyrkimykset tasa-arvoisempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Naisten yhteiskunnallinen asema ja oikeudet ovatkin kunniaväkivallan torjumisen kulmakiviä sekä länsimaissa että perinteisissä kunniakulttuureissa.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Kunnia Häpeä Kunniaväkivalta Monikulttuurisuustyö Ihmisoikeudet Sukupuoli		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 Aiempi tutkimustieto kunniaväkivallasta	8
3 Kulttuurisia ja yhteisöllisiä määritelmiä ja teemoja	11
3.1 Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys	12
3.1.1 Yhteisöllisyys ja kansalaisuuden kehitys	13
3.1.2 Yhteisöllisyyden valtavirrasta yksilöllisyyden poluille	14
3.2 Kunnia ja häpeä kulttuurisina jäsennyksinä	16
3.2.1 Stigma	17
3.2.2 Kunnia ja häpeä meillä ja kulttuurikulttuurissa	19
3.3 Yksityisen ja julkisen kentät ja sukupuolittuneet rajapinnat	21
3.4 Monikulttuurisia kohtaamisia ja kipupisteitä	24
3.4.1 Kahden kulttuurin välimaastossa	24
3.4.2 Viranomaistyö maahanmuuttajien parissa	25
4 KUNNIAVÄKIVALLAN MONET KASVOT	27
4.1 Maahanmuuttajanaiset väkivallan kohteena	28
4.2 Kunniaväkivalta Suomessa ja muualla maailmassa	29
4.3 Kunniaväkivalta yhteiskunnallisena ilmiönä	31
4.3.1 Kunniaväkivalta ja sosiaalinen kontrolli	34
4.3.2 "Me" ja "muut" kunniaväkivaltakysymyksessä	35
4.4 Kunniaväkivalta ja viranomaiset	36
4.4.1 Kunniaväkivallan tunnistaminen	37
4.4.2 Kunniaväkivaltaan puuttumisen keinot	38
4.4.3 Kunniaväkivalta suomalaisen sosiaalityön kentällä	39
5 AINEISTO JA MENETELMÄT	41
5.1 Tutkimuskysymykset	41
5.2 Aineiston ja toimijoiden esittelyä	42
5.3 Tutkimuksen positioista ja eettisyydestä	44
5.3.1 Haastattelu vuorovaikutustilanteena	44

5.3.2 Tutkijan positiot	46
5.4 Menetelmällisiä kehyksiä	48
 6 KUNNIAN JA HÄPEÄN NELIKENTTÄ	 50
6.1 Yksilöllisen ja yksityisen kunnian ja häpeän ydinpiiri	53
6.2 Kunnian ja häpeän yhteisölliset merkitykset	55
6.3 Yksilön ja yhteisön väliset suhteet	56
6.3.1 Yksilön ja yhteisön moraalinen vuoropuhelu	57
6.3.2 Perheen paikka risteyskohdassa	59
6.4 Rajapintojen vertailua	62
 7 MORAALISEN KUNNIAN JA HÄPEÄN MUODOT JA MARGINAALIT	 64
7.1 Moraalisten arvojen marginalisoituminen	65
7.2 Kulttuurisia ja uskonnollisia vertailuja	67
7.3 Suomalaisen kunnian ja häpeän peruspilarit ja vartiotornit	69
7.4 Kunnian ja häpeän julkiset kasvot ja salatut naamiot	70
 8 KULTTUURISIA EROJA JA SUKUPUOLISIDONNAISUUKSIA	 72
8.1 Maahanmuuttajien kertomaa	72
8.2 Sukupuoliroolit törmäyslinjalla	73
8.2.1 Ristiriitaa ja vastustusta	74
8.2.2 Muutoksen mahdollisuus	76
8.3 Miesten väkivaltaisuus ja miehisyyden muodot	77
8.4 Naiset ja miehet kunnian ja häpeän areenoilla ja takapihoilla	79
8.5 Naiset ja miehet yksityisyyden ja julkisuuden alueilla	80
 9 KUNNIAVÄKIVALLAN HAASTEET SOSIAALIALALLA	 82
9.1 Kunniaväkivallan olemusta etsimässä	84
9.2 Yhteistyötä ja luottamusta rakentamassa	86
9.3 Kunniaan liittyvissä konflikteissa vaikuttaminen ja tuen saaminen	87
9.4 Tieto, taito ja tunteet osana ammatillisuutta	90
 10 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA POHDINTAA	 92
10.1 Lähtökohtana kulttuuri ja moraali	92

10.2 Yhteistyön karikot ja mahdollisuudet	94
10.3 Globalisaation tiellä ja oikeuksien risteyksissä	96
LÄHTEET	99

LIITTEET

Liite 1. Tiivistelmä kunniaväkivallasta

Liite 2. Teemahaastattelujen runkoa

Liite 3. Taustatietolomake

1 JOHDANTO

"Olin aina uskonut, että me viettäisimme elämämme yhdessä, kuvittelin meidät naapureiksi ja parhaiksi ystäviksi; me kasvattaisimme lapsemme yhdessä ja laittaisimme ruokaa yhdessä. En olisi uskonut, että meidän yhteinen aikamme katkeaisi alkuunsa tai minun elämäni suuntaisi tällaisille poluille, mutta nyt käsitän, että Dalia jätti minulle tehtävän. Se minun täytyy ottaa hoitaakseni, ja rukoilen että pääsen päämäärääni. Minun on pystyttävä paljastamaan totuus kunniamurhista. Ne ovat laillistettuja murhia."

Tämä sitaatti on syntyperältään jordanialaisen arabin ja kristityn naiskirjailija Norma Khourin (2003, 240) kirjasta "Kunniamurha", jossa hän kertoo koskettavasti parhaasta lapsuudenystävästään, Jordanian pääkaupungissa Ammanissa muslimiperheessä kasvaneesta Daliasta, joka joutui Jordaniassa isänsä suorittaman kunniamurhan uhriksi. Täysi-ikäinen Dalia rakastui kohtalokkain seurauksin kristittyyn mieheen, jota hän perheeltään ja lähiyhteisöltään salaa tapaili. Dalian kuoleman jälkeen myös Khouri itse joutui kuolemanvaaraan. Jos olisi tullut laajempaan tietoon, että hän oli ollut edesauttamassa moraalittomaksi tuomittua toimintaa, Khourin oman suvun miespuoliset henkilöt olisivat saattaneet surmata hänet perheen kunnian palauttamiseksi. Dalian murhan jälkeen Khouri muutti Ammanista Ateenaan, jossa hän kirjoitti salaa internetkahvilassa Daliasta ja kunniamurhista kertovan teoksensa.

Suomessa kunniaväkivalta tuli ensimmäisen kerran laajalle yleisölle tunnetuksi vuonna 2002 Ruotsissa asuneen kurditaustaisen Fadime Sahindalin kunniamurhan myötä. Fadime joutui isänsä murhaamaksi sen jälkeen, kun hän oli seurustellut toisenlaisen kulttuuritaustan omaavan miehen kanssa. Fadimen isä ei hyväksynyt tyttärensä seurustelua. Fadime antoi kasvot kunniaväkivallalle jo ennen kuolemaansa puhumalla julkisesti tilanteestaan ja kunniamurhan uhastaan sekä naispuolisten maahanmuuttajien oikeuksien puolesta. Fadimen esiintyminen julkisuudessa ja länsimaalaistunut käytös lisäsivät hänen vaaraansa tulla kunniamurhan uhriksi.

Fadimen tapauksen myötä meilläkin herättiin kysymään, voisiko Suomessa tapahtua samoin ja miten nämä järkyttävät kunniamurhat voitaisiin jatkossa estää. Suomessa tapahtunutta kunniaväkivallan ensimmäistä selkeää tulemistä julkisuuden näyttämölle median kautta Suvi Keskinen (2009, 20-22) kuvaa "kunniamurhista keskustelun syntyvaiheeksi". Tällöin Suomelle luotiin kuitenkin "onnekkaan sivustakatsojan asemaa" vertailtaessa kunniaan liittyvän väkivallan ilmiöitä ja esiintyvyyttä muissa Pohjoismaissa.

Vaikka kunniaväkivalta-asioihin on Suomessakin sittemmin havahduttu paremmin ja niihin on alettu kiinnittää tietoisesti enemmän huomiota, Keskinen mukaan kunniamurha on edelleen Suomessa tunnetumpi termi kuin kunniaväkivalta-käsite, joka pitää sisällään kirjon erilaisia uhkailun ja väkivallan muotoja, ja joista kunniamurha edustaa äärimmäisintä ilmentymää. (Mt., 20-21.)

Kunniaväkivalta voidaan määritellä eriasteiseksi henkiseksi ja fyysiseksi väkivallaksi, joka on perheen tai suvun piirissä tapahtuvaa, kunnianormien puolustamiseen liittyvää ja ihmisoikeuksia rikkovaa väkivaltaa. Kunniaväkivallassa ympäröivällä yhteisöllä ja kunnia-käsitteen yhteisöllisellä luonteella on merkittävä rooli. Kunniaväkivalta kohdistuu yleensä naisiin, ja sitä esiintyy vain tietyissä kulttuureissa, joille on tyypillistä kunnia-käsitteen keskeisyys, patriarkaalisuus ja naisten alisteinen asema. (Uhkana kunnia 2006, 3-7; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Tuuli Tammisalo-Savolainen (2009, 33) tiivistää saman tulokannassaan, jonka mukaan "kunniaväkivallassa yhteisöllistä kunniaa pyritään puolustamaan henkisen ja fyysisen väkivallan keinoin tilanteessa, jossa yksilön epäillään aiheuttaneen yhteisölle julkista häpeää loukkaamalla patriarkaalistien kulttuurien yhteisöllistä siveysmoraalia".

Tutkielmassani tarkastelen kunnian ja häpeän käsitteitä sekä kunniaväkivallan ilmiötä sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta käsin. Samalla vertailen suomalaisen ja kunnialkulttuurin eroja suhtautumisessa kunnian ja häpeän käsitteisiin. Tutkielmani empiirinen aineisto koostuu kymmenestä sosiaalialan ammattilaisen puolistrukturoidusta teemahaastattelusta. Haastatelluista kuusi työskenteli sosiaalityöntekijänä, kaksi perhetyöntekijänä, yksi ohjaajana ja yksi maahanmuuttajatyöntekijänä. Kolme haastateltavista on maahanmuuttajataustaisia. Haastatteluiden rakenne on kaksijakoinen: alkuosuus keskittyi kunnian ja kunniallisuuden sekä häpeän ja kunnialttomuuden käsitteisiin, kun taas loppuosuuksissa painottui kunniaväkivallan ja maahanmuuttajien kanssa tehtävän yhteistyön teema. Laadullisena tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt haastatteluiden sisällönanalyysia.

Tutkielmassani avaan ja vertailen kunnian ja häpeän käsitteiden merkityksiä ja sisältöjä. Tarkastelen erityisesti suomalaisen ja kunnialkeskeisen kulttuurin eroja kunnian ja häpeän teemojen paikantamisessa ja merkityksenannossa sekä sukupuolisidonnaisuudessa. Kunnian ja häpeän kysymysten kautta lähestyn kunniaväkivaltateemaa ja suomalaisen

monikulttuurisuustyön haasteita. Olen pyrkinyt täsmentämään niitä erityispiirteitä, jotka määrittävät maahanmuuttajien kanssa tehtävää yhteistyötä sosiaalialalla ja jotka koetaan pulmallisiksi työntekijöiden taholta. Erityisesti olen pyrkinyt valottamaan kunniaväkivallan kohtaamisen haasteita, kuten puutteita ja heikkoja kohtia kunniaväkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa. Näiden lisäksi olen halunnut tuoda esille niitä voimavaroja ja mahdollisuuksia, joiden avulla kunniaan liittyvien konfliktien kaltaisille vaikeille karikoille voidaan löytää ratkaisujen avaimia.

Kun tarkastelemme, arvioimme ja tutkimme muita, on hyvä tuntea omat taustat ja lähtökohdat. Omat mielikuvamme ja lähtökohtaiset oletusarvomme vaikuttavat siihen, millä tavalla suhtaudumme muiden kulttuuriin jäsenyyksiin ja miten niitä arvotamme. Kun lähdetään tutkimaan muiden kulttuurien kunniaan ja häpeään liittyviä käsityksiä, on tärkeää tutkailla myös oman kulttuuritaustamme muovaamia näkemyksiä kunniaista, kunniallisuudesta, häpeästä ja kunniattomuudesta. Vaikka jokaisella yksilöllä on oma ainutlaatuinen, erilaisten mielipiteiden, asenteiden ja arvojen muodostama merkityskokonaisuus, niiden taustalla vaikuttaa yhteisten kulttuuristen ja yhteisöllisten arvojen moniulotteinen kudelma. Tästä lähtökohdasta olen tutkielmassani tarkastellut kunnian ja häpeän teemoja, jotka liittyvät läheisesti myös kunniaan liittyvään väkivaltaan.

Kunniaan liittyvässä väkivallassa on paljon asioita, jotka saavat suomalaisessa yhteiskunnassa kasvaneen hämmennyksiin ja ärsyyntymään. Kunnia, häpeä, kunniallisuus ja kunniattomuus ovat käsitteitä, jotka mielestäni koskettavat kunniaväkivallan sisintä olemusta. Olen halunnut tarkastella sitä, miten suomalaisessa yhteiskunnassa kasvanut ja suomalaisen kulttuurin arvomaailmassa elänyt ihminen käsittää ja kuvailee kunnian, häpeän, kunniallisuuden ja kunniattomuuden käsitteitä. Maahanmuuttajataustaiset haastateltavat tuovat tähän tarkasteluun oman kiinnostavan näkökulmansa, sillä heissä yhdistyy oman lähtömaan sisäistetty kulttuuri ja Suomessa asutun ajan kestänyt "altistuminen" suomalaisen yhteiskunnan vaikutuksille.

Tutkielmani pyrkii kartoittamaan kunniaväkivallan monimuotoista ilmiötä kunnian ja häpeän teemojen kautta lähestyen. Kunniaväkivalta ansaitsee mielestäni oikeutuksen nousta esille laajempaan yleiseen tietoisuuteen, sillä kunniaväkivallan tunnistaminen ja ehkäiseminen tulisi olla kaikkien viranomaisten yhteinen tehtävä. Samalla kunniaväkivaltaan puuttumisen keinot ja mallit tulisi juurruttaa osaksi yhteisöllistä

toimintaa ja viranomaisyhteistyötä. Henkilökohtaisena kokemuksena kunniaväkivalta, kuten muukin väkivalta, aiheuttaa paljon pelkoa, ahdistusta ja kärsimystä. Sen lisäksi, että kunniaväkivalta näyttäytyy henkilökohtaisina tragedioina, sillä on merkityksensä myös paljon laajemmassa mittakaavassa, sillä kyse on maailmanlaajuisesta, ihmisoikeuksia rikkovasta ja epätasa-arvoa lisäävästä sosiaalisesta ongelmasta, joka vaatii puuttumista sekä asennetasolla että konkreettisten toimien tasolla.

2 AIEMPI TUTKIMUSTIETO KUNNIAVÄKIVALLASTA

Kun tein talvella 2007-2008 kunniaväkivaltaan liittyvän kandidaatintutkielmani, saatavilla ei ollut juurikaan nimenomaisesti kunniaväkivaltaan pureutuvaa, suomalaista tutkimus- tai muutakaan kirjallista tietoa. Kunniaväkivalta näyttäytyi lähinnä yksittäisenä teemana maahanmuuttajanaisten ja -tyttöjen kohtaamaa väkivaltaa käsittelevässä teoksen osassa (esim. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005 ja Friidu 2004) tai opaskirjana (Kunniaväkivalta-hankkeen "Uhkana kunnia" -opus, 2006). Kirsti Härkönen (2004) sivusi kunniaväkivaltaa turkkilaisen naisen kunniaa ja hänen kohtaamaansa väkivaltaa käsittelevässä teoksessaan "Kunniallisen naisen taakka". Ulkomaista kirjallisuuttakin oli suhteellisen niukalti saatavilla ja monet teokset olivat lähinnä henkilökohtaisiin kokemuksiin pohjautuvia selviytymis- ja kärsimyskertomuksia (esim. Khouri 2003 ja Souad 2004).

Viime vuosina Suomessa on kuitenkin alkanut ilmestyä enemmän kirjallisuutta kunniaväkivallasta, niin Suomessa kuin ulkomaillakin kirjoitettuja teoksia. Tämä kuvastanee ilmiön viime aikoina julkisuudessa saamaa suurempaa näkyvyyttä. Kunniaväkivalta-asioiden noustessa enenevässä määrin ihmisten tietoisuuteen ja todellisuuteen lisääntyy halu myös tutkia ja oppia siitä lisää. Toisaalta kunniaväkivaltailmiön ja tuotetun lisätiedon esille nostaminen esimerkiksi mediassa lisää vastavuoroisesti ihmisten uteliaisuutta ja ilmiön tunnettavuutta.

Kunniaväkivalta on kuitenkin vielä pitkälti kartoittamaton maasto suomalaisessa yhteiskunnallisessa tutkimuskentässä. Tuuli Tammisalo-Savolainen (2008) kirjoittaa kunniaväkivallasta sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielmassaan "Kunnianäkökulmia. Kunniaväkivalta haasteena suomalaiselle väkivaltatyölle" auttamistyön näkökulmasta.

Tutkielman empiirinen aineisto koostuu kahdentoista väkivaltatyön ammattilaisen haastattelusta, yhdestä työntekijälle tehdystä kyselystä ja yhden kunniaväkivallan uhrin haastattelusta. Tammisalo-Savolaisen mielestä kunniaväkivalta voidaan nähdä vallan puutteena ja pyrkimyksinä palauttaa tätä puuttuvaa valtaa.

Tammisalo-Savolaisen (2008) mukaan kunniaväkivaltaan liittyvässä menestyksekkäässä auttamistyössä tarvitaan ilmiön kokonaishahmottamista ja hyvää tuntemusta. Hän on sitä mieltä, etteivät suomalaisen auttamistyön ammattilaiset tunne riittävän hyvin kunniaväkivallan problematiikkaa eikä auttamistyön keinovalikosta löydy riittävästi välineitä kunniaväkivaltailmiöön puuttumiseen. Tammisalo-Savolainen korostaa kunniaväkivaltaongelmissa varhaisen puuttumisen tärkeyttä sekä familistista lähestymistapaa, joka ottaa huomioon ja korostaa individualistisia arvoja. Hänen mielestään kunniaväkivaltaan puuttuttaessa tulisi ottaa huomioon koko perheen eikä vain uhrin ja väkivallan tekijän tilanne. Tammisalo-Savolainen kuitenkin täsmentää, ettei yksilön oikeutta väkivallattomaan elämään tule asettaa perhekeskeisyyden edelle.

Tammisalo-Savolainen (2008) määrittelee kunniaväkivallan kietoutuvan vahvasti naisen seksuaalisuuteen ja haluun rajoittaa sitä sekä islamin uskon vaikutukseen. Tammisalo-Savolaisen mukaan "keskeistä on, että kunniaväkivallan teot johtuvat halusta rajoittaa naisen seksuaalisuutta ja uskonto on naisen seksuaalisuuden ja sosiokulttuuristen 'juurien' taustalla" (mt., 121). Kunniaan liittyvän väkivallan juuriksi ja ylläpitäviksi voimiksi Tammisalo-Savolainen mainitsee myös patriarkaalisen ajattelutavan, epätasa-arvoisen suhteen sukupuolten välillä sekä patriarkaalisen ja hierarkkisen perherakenteen. Hän mainitsee, että "uskonto, kollektiivisuus ja epäsymmetriset valta-asetelmat nousivat keskeisiksi tekijöiksi selittämään taustoja ja näihin miesten nähtiin tukeutuvan uhkaavan individualismin ja tasa-arvon äärellä hakiessaan hallinnan tuntua elämiinsä" (mt., 124).

Laura Vanttinen (2008) on tehnyt Mannerheimin Lastensuojeluliiton Amoral-hankkeeseen liittyen haastatteluselvityksen "Kunniaan liittyvä väkivalta viranomaisten silmin: Kokemuksia ja käsityksiä asiakkaiden kohtaamasta kunniaväkivallasta", joka on luettavissa sähköisessä muodossa. Tässä kesällä 2008 tehtyihin haastatteluihin pohjaavassa selvityksessä kartoitettiin eri viranomaisahojen kokemuksia ja näkemyksiä kunniaväkivallan kohtaamisesta. Haastatteluissa olivat edustettuina poliisin, sosiaalityöntekijän, lääkärin ja maahanmuuttajakoordinaattorin ammattiryhmät. Vanttisen

mukaan haastattelujen pohjalta voidaan tehdä johtopäätös, että "tällä hetkellä kunniaan liittyvää väkivaltaa tunnistetaan organisaatioissa hajanaisesti siellä täällä yksittäisten viranomaisten toimesta. Näiden yksittäisten henkilöiden varaan on myös rakentunut toimintamalli, jota kunniaväkivaltaan liittyvissä asiakastilanteissa noudatetaan" (mt., 19).

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Amoral-hankkeen loppujulkaisuna ilmestyi vuonna 2009 Tanja Tauron ja Marjo van Dijkenin toimittama teos "Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn". Teos koostuu monien kirjoittajien artikkeleista, jotka luovat kokonaiskuvaa kunniaväkivallan teemoihin useita lähestymistapoja käyttäen ja eri tieteen alojen tietoa hyödyntäen. Teoksen loppuosaan on koottu työkaluja ja ohjeita kunniaväkivaltatapausten ratkaisemiseen sekä keinoja kunniaväkivallan ennaltaehkäisyyn. Amoral-hanke loi Suomessa pioneeriasemassa kunniaväkivallan käsitteistöä ja työskentelymalleja vuosina 2005-2009 (Holm, Hildén, Karimi, Suomenaro, van Dijken & Vanttinen 2009, 185).

Raija Ala-Lipastin kirjoittamassa ja Anneli Bautersin toimittamassa teoksessa "Kunniaväkivalta" (2009) taustoitetaan kunniaväkivallan ilmiötä ja määritellään kunniaväkivaltaan liittyviä käsitteitä, kerrotaan tosipohjaisia kunniaväkivaltaa kohdanneiden naisten ja heidän perheidensä kertomuksia sekä esitetään ajatuksia ja ehdotuksia kunniaväkivallan uhrien auttamiseksi. Turun Naiskeskuksessa pitkän työuran tehneen Ala-Lipastin mielestä suomalaiset pitävät kunniaväkivallan tekoja muuttumattomina ja maahanmuuttajakulttuureihin sisäänrakennettuina, ikuisesti kuuluvina. Ala-Lipastin mukaan kunnia-ajattelumallit ovat yhteisössä opittuja eivätkä ne ole ihmisten valitsemia vaan liittyvät läheisesti näissä kunniayhteisöissä elävien ihmisten identiteettiin. Näistä malleista on hänen mielestään kuitenkin mahdollista oppia pois ja saada toisenlaiset toimintamallit tilalle. Tässä prosessissa tärkeää roolia näyttelee Ala-Lipastin mielestä tiedon ja koulutuksen lisääminen sekä asenteiden muuttaminen. (Mt., 9-10.)

Pohjoismaissa kunniaan liittyvästä väkivallasta on kirjoitettu lähinnä Ruotsissa, jossa kunniaväkivalta on tullut esille myös Ruotsissa tapahtuneiden kunniamurhien kautta, joista kuuluisin on Fadime Sahindalin kunniamurha vuonna 2002. Ruotsissa tuotettua tietoa kunniaväkivallasta on saatavilla sekä sähköisesti (esim. Kvinnoforumin ja Socialstyrelsenin internet-sivuilla) että kirjoitettujen teoksien avulla. Stieg Larssonin ja

Cecilia Englundin toimittamassa artikkelikokoelmassa "Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism" (2004) kunniaväkivaltaa ja siitä käytyä keskustelua tarkastellaan kahden erilaisen näkökulman valossa. Kirjoittajat esittelevät, miten paljon kunniaväkivallassa on kyse kulttuurisista taustasyistä ja miten paljon miesten naisiin kohdistamasta vallasta ja väkivallasta. Toinen artikkeleista koostuva, Kenneth Johanssonin toimittama teos "Hedersmord. Tusen år av hederskultur" (2005) valottaa kunniaväkivallan teemaa useasta perspektiivistä.

Iso-Britanniassa on tuotettu monia kunniaväkivaltaa käsitteleviä teoksia, jotka ovat syntyneet laajan maahanmuuttajaväestön ja maassa tapahtuneiden kunniamurhien vaikuttamina. Uusimmasta Iso-Britanniassa ilmestyneestä kirjallisuudesta voidaan esimerkkinä mainita ensinnäkin Lynn Welchmanin ja Sara Hossainin toimittama artikkeleista koottu teos "Honour'. Crimes, paradigmas and violence against women" (2007), joka valottaa kunniaväkivallan ilmenemismuotoja eri kulttuureissa korostaen kunniaväkivallan olevan kansainvälistä, naisiin kohdistuvaa ja ihmisoikeuksia loukkaavaa väkivaltaa. Amir H. Jafrin kirjoittama "Honour Killing. Dilemma, Ritual, Understanding" (2008) tarkastelee Pakistanissa tehtyjä kunniamurhia ja analysoi niihin liittyviä diskursseja. Ayse Onal antaa kirjassaan "Honour Killing. Stories of Men Who Killed" (2008) äänen kunniamurhista tuomituille turkkilaisille miesvangeille. Samalla Onal paljastaa valtion ja uskonnon myötävaikutuksen kunniamurhien salailussa. Rana Husseinin teos "Murder in the Name of Honour" (2009) kertoo kunniamurhien uhrien tarinoiden kautta kunniaväkivallan karua kieltä.

3 KULTTUURISIA JA YHTEISÖLLISIÄ MÄÄRITELMIÄ JA TEEMOJA

Stuart Hall (2003, 85) määrittelee kulttuurin merkitysjärjestelmäksi, jonka avulla pyrimme ymmärtämään ja jäsentämään ympäröivää maailmaa. Hallin mukaan tämä merkityskartta luo ihmisille heitä yhdistävän siteen, tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. Kulttuuri on tärkeä identiteetin muodostamisen, ylläpitämisen ja muuttamisen lähde. Samalla kulttuuri tarjoaa Hallin mukaan eräänlaisen viitekehyksen tai tradition, joka näyttää yhdistävän ihmisen tämänhetkisen elämän edeltävien sukupolvien elämäntapaan. (Mt., 85-86.)

Geert Hofstede (1993, 19-21) kuvailee kulttuuria ajattelun, tuntemisen ja käyttäytymisen opittujen mallien kokonaisuutena, eräänlaisena henkisenä ohjelmointina, jonka lähteenä on sosiaalinen ympäristö, jossa yksilö kasvaa ja josta hänen elämäkokemuksensa kumpuaa. Hofsteden (mt., 21) mukaan kulttuuri on aina kollektiivista, koska se on ainakin osittain yhteistä ihmisille, jotka elävät tai ovat eläneet samassa sosiaalisessa ympäristössä ja siinä sen oppineet ja sisäistäneet. Mary Douglasin (2000, 90) mielestä ”kulttuuri - ymmärrettynä yhteisölle yhteiseksi, vakioituksi arvoiksi - toimii välittäjänä yksilöiden kokemuksille”.

Hofsteden (1993, 29-30) mukaan yhteisen kulttuurin käsite rinnastuu paremmin käsitteeseen yhteiskunta kuin kansakunta tai maa. Hänen määritelmänsä mukaan yhteiskunnat ovat "historian kuluessa kehittyneitä sosiaalisen organisoitumisen yhtenäisiä muotoja" (mt., 29). Kansallista yhteisöä omine kulttuurisine perintöineen ei tule kuitenkaan nähdä muuttumattomana ja sisäisesti homogeenisena yhteisönä. Globalisaatio ja ihmisten ylijäräinen liikkuminen vaikuttavat osaltaan siihen, että kulttuurit ja yhteiskunnat muuttuvat ja kohtaamme erilaisuuksia oman yhteiskuntamme sisällä. Lehtosen ja Löytyn (2003, 7) mukaan erilaisuuden onnistuneeseen kohtaamiseen vaaditaan, että sekä "muut" että "me" tulisi nähdä jonain muuna kuin yhtenäisenä ryhmänä, keskenään erilaisina yksilöinä.

3.1 Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys

Yksilön ja yhteiskunnan roolien ja oikeuksien mukaan kulttuureja ja yhteiskuntia voidaan jakaa yhteisöllisiin eli kollektiivisiin ja yksilöllisyyttä painottaviin individualistisiin yhteisöihin. Kunniaväkivaltateema linkittyy läheisesti yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden keskinäisiin suhteisiin ja konflikteihin. Esimerkiksi Amir Jafrin (2008, 86) mukaan nykyisen kunniamurhakeskustelun keskiössä on jännite yhteiskunnan yksilön oikeuksien ja yhteiskunnan yksilöön kohdistuvien oikeuksien välillä.

Hofsteden (1993) mukaan suurin osa ihmisistä elää kollektiivisissa yhteiskunnissa, joissa ryhmän etu menee yksilön edun edelle. Kollektiivisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä ryhmän valtaa suhteessa yksilöön. Kollektiivisessa yhteiskunnassa yksilön ja hänen lähiryhmänsä välille muodostuva riippuvuussuhde on sekä käytännön sanelema että psykologinen. Vastaavasti maailmassa vähemmistönä ovat yksilölliset yhteiskunnat,

joissa yksilön etu ohittaa ryhmän edun. Tällaisessa yhteiskunnassa terveen yksilön ei oleteta käytännössä eikä psykologisista syistä olevan riippuvainen mistään ryhmästä. (Mt., 77-78.)

Yhteisöllisyys ja yksilöllisyys kulttuurin ja yhteiskunnan erityispiirteinä voidaan nähdä eräänlaisen jatkumon ääripäinä. Jokainen kulttuuri ja yhteiskunta sisältää aineksia sekä yhteisöllisyydestä että yksilöllisyydestä. Jafrin (2008, 86) mielestä individualismi ja kollektivismi voidaan nähdä binaarisina teoreettisina abstraktioina, ei totaalisina yhteiskunnan toimimisen tapoina, sillä yhteiskunnilla on vain taipumus olla kollektiivisia tai individualistisia.

Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden painotukset ja ilmiöt vaihtelevat aikakaudesta ja kulttuurista toiseen. Voidaan puhua myös yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden sykleistä. Antti Hautamäen (2005, 7-10) mukaan näkyvillä on yhteisöllisyyden uusi paluu 1990-luvun yksilöllisyyden aallon jälkeen. Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden vuorovaikutus sekä yksilön aseman esiintulo yhteiskunnan jäsenenä liittyy laajemmin katsottuna historiallisiin ja yhteiskunnallisiin murroksiin sekä kansalaisuuden käsitteen syntyyn.

3.1.1 Yhteisöllisyys ja kansalaisuuden kehitys

Rooke Mokka ja Aleksi Neuvonen (2007) ovat kuvailleet sitä, miten yksilön asema ja kansalaisuuden käsite ovat muovautuneet ajan myötä sekä mitä vaikutuksia niiden kehityskaarella on ollut historian kulkuun. Historian kaaren alkuvaiheissa, perinteisissä maatalousyhteisöissä, ihmiset olivat ennen kaikkea osa paikallisyhteisöä; oman yhteisön ulkopuolella yksittäinen ihminen ei ollut mitään. Ei ollut myöskään mahdollisuutta omaan yksityiseen tilaan, eikä omaan rajattuun asumukseen keskittyvää ydinperhettä. Arkipäiväinen toiminta piti yksilöt liki toisiaan ympäri vuorokauden. (Mt., 45-46.)

Valistusaika 1700-luvulta alkaen toi ajatuksen autonomisesta, omia valintojaan tekevästä ihmisestä. Tällöin ulkoisen, ennen kaikkea kirkon suunnalta tulevan käytöskontrollin sijaan ihmisen oletettiin ensimmäistä kertaa kontrolloivan itse omaa käytöstään ja uskoaan. Yksilöllistymisen historialliset alkujuuret ajoittuvat työnteon arvostuksen nousun ja kapitalistisen tuotannon yleistymisen ajankohtaan. Yksityisen ihmisen kokemus omasta itsestään yksityishenkilönä levisi kaikkien kokemukseksi teollistumisen myötä.

(Mokka ja Neuvonen 2007, 45-46.)

Mokan ja Neuvosen (2007) mukaan nykyaikainen ajatus kansalaisesta autonomisena toimijana syntyi 1700-luvulla, jolloin se ensimmäisessä vaiheessa tarkoitti erilaisia yksilönvapauksia, kuten oikeutta yksityisomaisuuteen, sananvapauteen ja uskonnonharjoittamiseen. Seuraavaksi kansalaisuuteen alkoivat kuulua 1800-luvulla poliittiset oikeudet, jotka samalla loivat pohjaa kansalaisvaltioiden synnylle. Poliittiset oikeudet laajensivat kansalaisuuden tuomia oikeuksia ja velvollisuuksia maanomistajista myös muihin väestöryhmiin; naisiin, vähemmistöihin ja köyhiin. Laajentuva markkinatalous tarvitsi paikallista kaupankäyntiä suurempia vapaita markkinoita sekä yhtenäisen hallinnon ja kulttuurin läpäiseviä kansallisvaltioita. (Mt., 47.)

Kansalaisuuden kehityksen kolmannessa vaiheessa kuvaan astuivat sosiaaliset oikeudet, jotka ovat vaikuttaneet 1900-luvun aikana rakennettujen hyvinvointivaltioiden syntyyn. Sosiaalisten oikeuksien mukaan tulon myötä kansalaisuus muotoutui sellaiseksi velvollisuuksien, oikeuksien ja vapauksien konstruktioksi kuin me sen nykyisin tunnistamme. Samalla kansalaisuus tunkeutui entistä syvemmälle ihmisten yksityiselämään tukemaan ja osittain korvaamaan aiemman kansalaisyhteiskunnan, suvun, perheiden ja muiden sosiaalisten verkostojen piiriin kuuluvia asioita. (Mokka ja Neuvonen 2007, 48.)

3.1.2 Yhteisöllisyyden valtavirrasta yksilöllisyyden poluille

Yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden merkit ja virtaukset näyttäytyvät yhteiskunnan eri aikakausien näyttämöillä moninaisina ilmiöinä. Yhteisöllisyys ilmenee eri muodoissaan yhteiskunnallisena tai uskonnollisena toimintana, alakulttuurien järjestäytymisessä sekä verkostoitumisen ja vuorovaikutuksen virtauksissa. Uudemman yhteiskuntatutkimuksen mukaan yhteisöt eivät niinkään rakennu paikallisen vuorovaikutuksen varaan, vaan ne perustuvat pikemminkin merkityksen ja identiteetin etsimiseen - kyky nähdä yhteisiä merkityksiä on yksi tärkeimpiä yhteisöllisyyttä ylläpitäviä voimia (Hautamäki 2005, 8-9). Tarmo Kunnaksen (2002, 143) mukaan "ilman yhteisöllisyyttä ei voi olla yhteistä 'arvomaailmaa', ei keskinäistä dialogia eikä yhteiskunnan toiminnan kannalta välttämätöntä sosiaalista yhteispeliä".

Hofsteden (1993) mukaan yksilöllisiä maita voidaan kuvailla pienen valtaetäisyyden maiksi ja vastaavasti kollektiivisia maita suuren valtaetäisyyden maiksi. Kulttuureissa, joissa yksilöt ovat riippuvaisia lähiyhteisöistään, he ovat yleensä riippuvaisia myös vallanpitäjistä. Hofstede on huomannut, että yksilölliset maat ovat yleensä rikkaita ja kollektiiviset maat köyhiä. Onkin todennäköistä, että varallisuus on aiheuttanut muutoksen kohti yksilöllisyyttä, kun varallisuuden kasvaessa yksilöt ovat voimavarojen lisääntymisen myötä pystyneet toimimaan vapaammin itseään toteuttaen. (Mt., 80-83, 111-114.) Eräiden sosiologioiden mukaan modernisaation eteneminen on viime aikoina merkinnyt yksilön vapauden vahvistumista, joka on synnyttänyt pelkoa siitä, että edetään vähitellen äärimmäisyyteen saakka, joka johtaa kaoottiseen tilaan, jossa kaikki käyvät sotaa kaikkia vastaan (Jallinoja 1997, 31).

Hautamäen (2005, 8) mukaan yhteiskuntateorioissa yhteisöihin on perinteisesti liitetty oletus paikallisesta ihmisryhmästä, jonka jäsenet tuntevat toisensa ja jakavat samoja arvoja. Tällainen kadotettuna ja inhimillistä lämpöä huokuvana maailmana esittäytyvä yhteisöllisyys näyttäytyy Hautamäen mukaan usein vastakohtana modernille yhteiskunnalle ja valtiolle. Modernisaatio on merkinnyt yhteiskunnan monimutkaistumista ja eriytymistä sekä talouden, politiikan ja kulttuurin omaa erillistä elämää. Ihmisten lisääntyvä liikkuminen ja globalisaatiokehitys ovat vahvistaneet kaupungistumisen ja maallistumisen vaikutuksia, samalla perinteet heikkenevät ja paikalliset sidokset ja kansalliset identiteetit korvautuvat osin kosmopoliittisuudella ja kulttuurien moninaisuudella. (Mt., 8-9.) Uutta globaalia yhteisöllisyyttä edustaa ylikansallinen verkostoituminen. Näissä verkostoissa yhteiset päämäärät ja niiden toteuttamiseen liittyvä toiminta ja kommunikaatio ylläpitävät keskinäistä riippuvuutta ja yhtenäisyyttä (Linjakumpu 2009, 47).

Nyky-yhteiskunnan modernisaatiokehityksen myötä yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden merkitykset ja ilmentymät ovat muuttuneet. Hautamäen (2005) mukaan postmodernissa yhteiskunnassa ihmiset tekevät jatkuvasti identiteettiään koskevia ratkaisuja ja samalla valintoja erilaisiin yhteisöihin liittymisestä. Ihmiset vaeltavat yhteisöistä toiseen erilaisten erojen ja yhtäläisyyksien saattelemana. Samalla yhteisölliset sidokset heikkenevät. (Mt., 9.) Yhteisöllisten vaellusretkien saatossa yksilön identiteettiin kuuluvien tai liitettävien poikkeavuuksien ja stigmojen merkitys saattaa muuttua radikaalisti tai stigmat saattavat jopa liueta pois. Yhteisöllisesti muovautuva käsitys hyväksyttävyydestä, normaaliudesta

ja häpeällisyydestä vaihtelee yhteisöstä ja kulttuurista toiseen.

3.2 Kunnia ja häpeä kulttuurisina jäsennyksinä

Mary Douglas (2003, 90) puhuu kaikille kulttuureille luonteenomaisista kulttuurisista kategorioista ja jäsennyksistä, joihin aatteet ja arvot siististi järjestetään. Douglasin mukaan kaikki luokitusjärjestelmät synnyttävät anomalioita, jotka kyseenalaistavat ja uhmaavat kulttuurin perustavia oletusarvoja. Douglas määrittelee anomalian elementiksi, joka ei sovi annettuun joukkoon tai sarjaan. Samalla kun luokittelemme jonkin varmaksi poikkeamaksi, täsmentyvät sen joukon rajat, johon poikkeama ei kuulu. (Mt., 88-90.)

Douglas kuvailee kirjassaan (2003) erilaisia kulttuurisia keinoja ja symbolisia tapoja käsitellä ja poistaa erilaisten anomalioiden ja ”lian” synnyttämät ristiriidat ja jännitteet. Douglasin mukaan jokaisessa kulttuurissa on omat käsityksensä liasta ja saastumisesta sekä näille vastakkaisena käsitys kokonaisrakenteesta, jota ei sovi rikkoa. Lian alkutilana voidaan pitää eriytymättömyyttä, se on järjestystä rikkova ja uhkaava, usein vaaralliseksi koettu elementti väärässä paikassa, joka sotkee selkeää asetelmaa. (Mt., 236-238.) Douglasin mielestä eheään käsitysrakennelmaan ei voi sisältyä epäpuhtautta ja likaa. Väärässä paikassa olevaa epäpuhtautta täytyykin lähestyä järjestyksen kautta. (Mt., 92.)

Kunnialliseksi määritellyssä käyttäytymisessä on kysymys sekä kunnian ylläpitämisestä että kunnian tahraantumisen estämisestä. Kunnian säilyttäminen ja tahraantuminen liittyvät kiinteästi niihin arvoihin, merkityksiin ja ennakko-oletuksiin, joita kohdistetaan kunniaan ja kunnialliseen käytökseen. Kunnian kyseenalaistava tai horjuttava teko voidaan nähdä ”likana”, häpeänä, jonka merkitys ja seuraukset vaihtelevat kulttuurista riippuen. Yksilöllisessä kulttuurissa kunnian tahraantumisen vaikutus ympäröivään yhteisöön ei ole yleensä niin radikaali kuin kollektiivisessä kulttuurissa, jossa ”lika” voi levitä ja saastuttaa koko yhteisön.

Geert Hofstede (1997) kuvailee häpeän (shame) ja syyllisyyden (guilt) välistä kulttuurista käsitteellistä eroa. Hofsteden mukaan kollektiivisia kulttuureja voidaan kuvailla häpeäkulttuureiksi. Niissä yhteisön sääntöjä rikkovat henkilöt aiheuttavat häpeän tunnetta myös muissa yhteisön jäsenissä kollektiivisen velvoitteen ja sitoumuksen tunteen pohjalta. (Mt., 60.) Kollektiivisessä yhteiskunnassa yksilön kunnian menetys mielletään

yhteisön kunnian menetyksenä (Jafri 2008, 85). Individualistisia kulttuureja voidaan Hofsteden mielestä nimittää syyllisyyskulttuureiksi, sillä niissä yhteisön sääntöjä rikkovat henkilöt kokevat yleensä syyllisyyttä yksityisen sisäisen oppaansa eli omatuntonsa vaivaamana (Hofstede 1997, 60).

Hofsteden (1997) mielestä häpeä on luonteeltaan sosiaalinen ja yhteisöllinen, kun taas syyllisyys on individualistinen käsite. Hänen mukaansa häpeää tunnetaan silloin, kun tieto sääntöjen rikkomisesta kantautuu muiden tietoisuuteen. Tällöin häpeän tunteen kannalta tärkeämpää on muiden tietämättömyys tai tietoisuus asiasta kuin itse sääntöjen rikkominen. Syyllisyyden tunnetta puolestaan esiintyy riippumatta siitä, tuleeko sääntöjen rikkominen muiden tietoisuuteen vai ei. Hofstede esittelee kasvojen säilyttämisen ja menettämisen käsitteen tyypillisenä kollektiiviselle yhteiskunnalle. Kasvojen säilyttämisen merkitys on hänen mielestään seuraus elämisestä yhteisössä, joka on hyvin tietoinen sosiaalisesta kontekstista. Individualistisessa yhteiskunnassa vastaava ilmiö on itsekunnioituksen käsite, joka pohjautuu yksilön omiin käsityksiin ja määritelmiin itsestään. (Mt., 60-61.)

3.2.1 Stigma

Erving Goffmanin (1986) mukaan tapa kategorisoida ihmisiä ja liittää heihin kategorisia, normaaleiksi määriteltyjä ominaisuuksia on sosiaalisesti ja yhteisöllisesti määrittynyttä. Nämä normatiiviset odotukset rakentuvat ja näyttäytyvät sosiaalisissa tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. Tulemme näistä ennakko-odotuksista tietoiseksi vasta, kun ne eivät täytykään. Tällöin on kyse erosta kohdattavan henkilön virtuaalisen sosiaalisen ja todellisen sosiaalisen identiteetin välillä. (Mt., 2). Virtuaalinen sosiaalinen identiteetti kuvastaa henkilöön ennakko-oletuksissa liitettyjä ominaisuuksia, ja todellinen sosiaalinen identiteetti puolestaan niitä ominaisuuksia, joita henkilö tosiasiallisesti omistaa (Mt., 4-5).

Goffman kuvailee stigmaa kantajalleen huonoa mainetta ja häpeää tuottavaksi ominaisuudeksi, joka tarkoittaa eroa henkilön virtuaalisen ja todellisen sosiaalisen identiteetin välillä. Kaikki sosiaalisten identiteettien väliset erot eivät siis itsessään tuota stigmaa. Lisäksi jokin ominaisuus saattaa tuottaa stigman jollekin henkilölle, kun taas toiseen kategoriaan kuuluvalla henkilölle kyseinen ominaisuus saattaa olla luonteenomaiseksi ja ”normaaliksi” koettu. Kyse ei ole siis pelkästään ominaisuuksista

vaan niiden erilaisista suhteista. (Goffman 1986, 3.)

Goffman määrittelee stigmojen olevan kolmea eri tyyppiä. Ensimmäisessä luokassa ovat kehon epämuodostumat. Seuraavaan luokkaan kuuluvat henkilön luonteeseen liittyvät stigmat, ”viat” ja tahrat, kuten mielenterveysongelmat, heikkotahtoisuus, epärehellisyys, epäluonnolliset intohimot, riippuvuudet, homoseksuaalisuus, itsemurhayritykset, vankilatuomio ja radikaali poliittinen käytös. Kolmanteen luokkaan Goffman sijoittaa stigmat, jotka liittyvät rotuun, kansallisuuteen ja uskontoon. Nämä stigmat voivat siirtyä ja levitä sukuperän kautta ja yhtäläisesti saastuttaa kaikki perheenjäsenet. (Goffman 1986, 4-5.) Kunnian kysymyksiin sekä kunniaväkivaltaan liitettävässä stigman käsitteessä voidaan nähdä rinnastettavuutta sekä henkilön luonteeseen liitettävää stigmaan että sukuperän tai pikemminkin yhteisöön kuulumisen kautta leviävään stigmaan.

Stigman käsitteen kulttuurisidonnaisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että jossain kulttuurissa stigmatisoivaksi luokiteltava käytös koetaan jossain toisessa kulttuurisessa kontekstissa hyväksyttäväksi tai jopa tavoiteltavaksi käyttäytymiseksi. Tästä esimerkkinä voidaan mainita (naisen) seksuaaliseen käyttäytymiseen ja säädylisyyteen liittyvät käsitteet ja ilmiöt. Se, mitä saatetaan pitää toisessa kulttuurissa naiselta vaadittavana ja edellytettävänä norminmukaisena ja häveliäänä käyttäytymisenä, voi tarkoittaa toisessa kulttuurissa naisen (seksuaalisen) vapauden rajoittamista ja naisen alistamista. Tästä käytännön esimerkkinä voisi mainita hunnun käytön, joka herättää hyvin erilaisia kannanottoja ja tunteita eri kulttuureissa.

Sosiaalityössä stigman käsite liittyy jo sosiaalitoimen asiakkuuteen, joka itsessään koetaan usein leimaavaksi ja häpeälliseksi asiaksi. Muun muassa Suvi Raitakari (2002, 44-62) on kuvaillut sosiaalityön asiakkuuteen liittyvää marginaalistatusta modernissa ja postmodernissa tulkintakehyksessä. Sosiaalitoimessa asioiva maahanmuuttaja(nainen), joka on kunniaväkivallan uhri, saattaa tulla stigman kantajaksi monella eri tasolla; sukupuolensa edustajana, maahanmuuttajastatuksen omaavana, kunniaväkivaltaa kohdanneena ja sosiaalitoimen asiakkaana.

3.2.2 Kunnia ja häpeä meillä ja kunniakulttuurissa

Kunnia ja häpeä voidaan katsoa universaaleiksi, toisiinsa kiinteästi sidoksissa oleviksi ilmiöiksi, jotka useimmissa yhteisöissä säätelevät seksuaalielämään liitettyjä normeja (Lidman 2009, 117). Vaikka kunnia ja häpeä ovat käsitteinä yleismaailmallisia, saavat ne eri kulttuureissa erilaisia merkityssisältöjä. Irakilaisen naissosiologin Sana al-Khayyatin (1990) mukaan arabian kielessä on kaksi kunniaa tarkoittavaa sanaa, joista toinen, *sharaf*, tarkoittaa kunniaa laajemmassa mielessä. Sitä voi kasvattaa henkilökohtaisella ponnistelulla ja sitä voi saada osakseen kuulumalla kunnialliseen tai arvossapidettyyn perheeseen ja sukuun. Toinen arabian kielen kunniaa tarkoittava sana, *ird*, liittyy vain sukupuoliseen, seksuaaliseen käytökseen. Henkilön *ird*-kunnia on niin tärkeä asia, että sen nimeen voidaan vanhoja kuten Jumalan nimeen. Lisäksi arabian kielessä on kunniaan liittyvä sana *aib*, joka tarkoittaa lähinnä säädyttömyyttä, julkeutta. (Mt., 21-22.)

Clementine van Eckin mukaan turkin kielessä kunniaa kuvataan kahdella eri termillä. Näistä toinen, *seref*, viittaa henkilön saavuttamaan statukseen, kunnioitukseen ja arvovaltaan. Rohkean, luotettavan ja rehellisen miehen *seref* on huomattava. Toinen kunniaa kuvaava sana, *namus*, sisältää enemmän moraalisen kunnian ja siveellisyyden piirteitä. *Namusin* säilyttämisessä naisella on erityinen rooli. (van Eck 2003, ref. Uhkana kunnia 2006, 3; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Khayyatin mukaan käsitteet kunnia ja häpeä ovat arabialaisessa yhteisössä suoraan liitoksissa perhesiteisiin. Jos nainen rikkoo kunniaan liittyviä sääntöjä, koko perhe ja suku joutuvat häpeään. Irakilaisen sananlaskun mukaan tyttären puhtaus muistuttaa ja heijastaa hänen äitinsä puhtautta. (Khayyat 1990, 22.) Norma Khouri kertoo äitinsä ja tätiensä kuvailleen hänelle jo lapsuudessaan: "*Nainen on kuin kuppi. Jos joku juo siitä, kukaan toinen ei tahdo sitä... Nainen on kuin lasiruutu. Kun se menee rikki, sitä ei saa ehjäksi.*" Ystävänsä kunniamurhan jälkeen Khouri sai kuulla isältään ja veljiltään hokemaa: "*Jos kulhossa on mätä omena, ota se pois ennen kuin se pilaa loputkin.*" (Khouri 2003, 238, 240.) Iranilaistaustaisen Aliakbar Almaspourin mukaan iranilaisissa köyhissä perheissä, jotka ovat enemmistönä Iranin väestöstä, kunnia-käsite tulkitaan perheen naisten seksuaalisuuden "pyhydeksi". Naisilla ei ole oikeutta harjoittaa seksuaalista kanssakäymistä miesten kanssa ilman avioliittoa. Jos näin tapahtuisi, perheen kunnia olisi vahingoittunut. (Almaspour 2005, 345.)

Moraalista kunniaa korostavissa kulttuureissa oman kunnian vaaliminen on tärkeää sekä miehille että naisille, mutta kunnia on käsitteenä ja sisällöltään sukupuolittunutta. Näissä kulttuureissa kunnia paikantuu yleensä naiseen ja naisen kehoon. Naisen kunnia tarkoittaa kunniallista ja siveellistä käyttäytymistä, seksuaalista koskemattomuutta ja nuhteetonta mainetta. Naisen tärkeimmäksi tehtäväksi asetetaan perheen ja yhteisön kunnian säilyttäminen. Seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutunut nainen tuhoaa paitsi oman kunniansa, myös yhteisönsä kunnian. Nuoret naiset tietävät, että joskus saatu "huonon tytön maine" on pysyvä. Naisten kunnian tahraantumista pyritään estämään naisten tekemisten ohjailulla ja naisten seksuaalisuuden ja liikkumisen vapauden sääntelyllä ja valvonnalla. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 33, useita viitteitä; Härkönen 2004, 19-20; Coomaraswamy 2007, xi; Uhkana kunnia 2006, 8; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Kunniakeskeisissä kulttuureissa miehen kunnia tarkoittaa kunniallisia ja siveellisiä perheenjäseniä. Miehen kunnia on siten riippuvainen perheen naisten käyttäytymisestä ja kunniallisuudesta. Miehen vastuulle jää varmistaa, ettei kunniaa menetetä. (Uhkana kunnia 2006, 8; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Miehen oletetaan varjelevan ja suojelevan kaikkien yhteisön naisten kunniaa (Shalhoub-Kevorkian 2007, 169). Miehen kunnia kietoutuu maskuliinisen identiteetin haurauden ympärille; muiden, kuten siskojen, tyttärien ja vaimojen käyttäytyminen voi sekä parantaa miehistä statusta että tuhota sen (Onal 2008, 17).

Tammisalo-Savolaisen (2009, 34) mukaan patriarkalisissa ja yhteisöllisissä kulttuureissa häpeä on "kollektiivisesti jaettu yksilöllinen kokemus". Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa kunnian käsitteeseen ei lataudu samanlaisia merkityksiä kuin yhteisöllisissä ja kunniakeskeisissä kulttuureissa. Suomessa kunnia käsitetään enemmän yksilölliseksi ja henkilökohtaiseksi ominaispiirteeksi kuin koko perheen, suvun ja yhteisön ominaisuudeksi. Moderneissa ja maallistuneissa yhteiskunnissa naisen kunnia-käsitteen merkitys näyttää vähentyneen naisen aseman ja taloudellisen tilanteen paranemisen sekä sukupuoliroolien ja seksuaalisuuteen liittyvien normien muuttumisen myötä. (Uhkana kunnia 2006, 7, 11; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Tommy Hellsten (2008) tarkastelee häpeän käsitettä individualistisessa, länsimaaisessa kehikossa. Hän määrittelee rakkauden vastakohdaksi häpeän. Hellstenin mukaan Suomessa on vuosikymmenien ajan purettu yksilöiden ympäriltä lähiyhteisöjä. Näin jäljelle on jäänyt yksilö, joka pyrkii pärjäämään omin avuin ja ilman muiden tukea. Yksilö on riisuttu yhteisöllisyydestä, joka tarjoaa ihmiselle mahdollisuuden syvään ihmisten väliseen yhteyteen, kohdatuksi ja nähdyksi tulemisen kokemuksiin, rakkauden toteutumisiin ja yksilön todellisen identiteetin syntymiseen. Hellstenin mukaan heikkous ja inhimillisyys, toisen tarvitseminen, ovat muuttuneet meidän yhteiskunnassamme huonoudeksi ja epäonnistumiseksi. (Mt., 9-10, 13, 18, 23-24.)

Hellsten kirjoittaa, että ”häpeä syntyy siitä, että ihminen menettää vastavuoroisuuden ja yhteyden toiseen ihmiseen, hän menettää siis rakkauden” (Hellsten 2008, 19). Hänen mielestään häpeästä eli rakkauden puutteesta on tullut länsimaaisissa yhteiskunnissa kollektiivinen kulttuurin piirre, ja rakkauden ja yhteyden tarpeestamme on tullut merkki jostain pahasta. Häpeä merkitsee samalla ihmisarvon horjumista ja menetystä. (Mt., 23, 28.)

3.3 Yksityisen ja julkisen kentät ja sukupuolittuneet rajapinnat

Kunniaa ja häpeää voidaan ilmiöinä tarkastella yksityisyyden ja julkisuuden kautta, sillä kunnian ja häpeän teemat sekä samalla kunniavälikivallan ilmiöt saavat erilaiset muotonsa sekä yksityisellä että julkisella elämänalueella ja niiden rajalla. Kunnian ja häpeän merkit näyttäytyvät sekä ihmisten välisissä intiimeissäkin suhteissa ja yhteisöjen julkisessa elämässä vaikuttaen ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja yhteisöissä vallitseviin normeihin. Yksityisen ja julkisen ilmentymät ovat myös sukupuoli- ja kulttuurisidonnaisia; naisille ja miehille kunnia ja häpeä rakentuvat usein eri tavalla yksityisellä ja julkisella sektorilla. Käytännössä yhteiskunnan yksityisyyden ja julkisuuden sektoreiden jyrkkä erottelu toisistaan voi olla vaikeaa; yksityisyyden ilmiöt heijastuvat ja vaikuttavat julkiselle kentälle ja toisaalta julkinen elämä tunkeutuu myös yksityisen ytimeen. Yksityisen ja julkisen rajapinnoilla yksityisten ja julkisten roolien risteytykset näyttelevät omaa tarinaansa.

Yksilöllinen ja yhteisöllinen toiminta näyttäytyvät yksityisen ja julkisen elämän vyöhykkeillä, jotka voidaan nähdä toisistaan erillisinä areenoina ja tiloina, joita ohjaavat

erilaiset lainalaisuudet ja odotukset. Yksityisen ja julkisen määrittelyt ovat kuitenkin moninaiset riippuen painotuksista ja näkökulmista. Julkinen tila on nähty pitkän aikaa sosiaalisten suhteiden, politiikan ja taloudellisen elämän keskuksena, kun taas yksityistä tilaa eli kodin piiriä on pidetty intiimien ja salaisten asioiden keskuksena (Jyrkiäinen 2009, 87). Raija Julkusen (1995a) mukaan yksityistä on monenlaista: enemmän yksityistä, kuten perhe, koti, yksityiselämä ja henkilökohtainen sekä vähemmän yksityistä, kuten kansalaisyhteiskunta, markkinat ja talous. Toisesta näkökulmasta katsottuna julkista on monenlaista: markkinataloutta, valtiota, julkisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa. (Mt., 24-25.)

Sari Näre (2005, 18) määrittelee julkisuuden ja yksityisyyden välisen suhteen käsittelynsä lähtökohdaksi intimitietin ja siihen liittyvän integriteetin. Näreeseen mukaan "integriteetti käsittää yksilön ruumiin, mielen ja identiteetin sekä tätä ruumiillista ja psykososiaalista minuutta suojaavat rajat, jotka ovat alttiita haavoitettaviksi" (mt., 18). Yksityiseen alueeseen Näre luokittelee sekä tilallisen ja sosiaalisen puolen että ruumiillisen ja emotionaalisen puolen. Tilalliseen puoleen liittyy fyysinen elämänpiiri asuin- ja harrastustiloihin ja sosiaalinen puoli koskee perhettä ja muita läheisiä suhteita. Näre kuvailee intimitietin ytimessä olevaksi mentaalis-fyysisen puolen, joka tarkoittaa omaa ruumista tunteineen sekä mieltä fantasioineen ja ajatuksineen. Intimitietin syvin kerros on Näreeseen mukaan seksuaalisuus, joka paikantuu ruumiin ja mielen leikkauspisteeseen. (Mt., 18.)

Näreeseen mukaan julkisuudelle on ominaista yleisön olemassaolo. Hän erottelee julkisuudelle kolme keskeistä tasoa; ensinnäkin viranomaisjulkisuuden, joka käsittää hallinnollis-poliittisen julkisuuden, jota poliittinen julkisuus ohjaa, ja toiseksi sosiaalisessa elämässä rakentuvan sosiaalisen julkisuuden, joka pitää sisällään ihmisten välisissä suhteissa usein suullisesti välittyvän julkisuuden. Tämänlaatuisesta julkisuudesta keskeisenä esimerkkinä on työelämä. Kolmantena julkisuuden tasona on mediajulkisuus, joka on kaupallisuuden motivoimaa julkisuutta. (Näre 2005, 18-19.)

Riitta Jallinojan (1997, 38-39) mukaan yksityisen ja julkisen elämänalueen erottelu on ollut esillä monissa modernin yhteiskunnan tutkimuksissa, joissa on vakiintunut kaksi vakiintunutta luokittelua. Toisessa luokittelussa määräävänä tekijänä esiintyy poliittista valtaa käyttävä valtio, joka edustaa julkista aluetta vastakohtana yksityisen alueen

taloudelliselle toiminnalle, kansalaistoiminnalle ja henkilökohtaisille suhteille (Thompson 1995, 121, ref. Jallinoja 1997, 38). Jallinojan mukaan erityisesti hyvinvointivaltiota koskevassa keskustelussa tällaista julkisen ja yksityisen jaottelua käytetään yleisesti. Toisen yleisen luokittelun mukaan "julkisena pidetään kaikkea sitä, mikä on avoin kenen tahansa katseelle, jolloin yksityinen on useimpien katseelta piilossa oleva elämänalue" (Jallinoja 1997, 38, viitteinä Sennett 1978, 16-17 & Thompson 1995, 121-123). Tätä luokittelua hallitsee ja vahvistaa media ja mediajulkisuuden merkitys. (Jallinoja 1997, 38-39.)

Hyvinvointivaltiota "julkisena yksityisenä" voidaan pitää julkisen ja yksityisen risteytyksenä, jossa yhdistyvät julkisen periaatteet, kuten yksilön oikeudet, yksityisen periaatteisiin, kuten välittämiseen ja huolenpitoon (Julkunen 1995a, 24-25). Hyvinvointivaltiota on yksityisen ja julkisen tasoilla rakennettu sekä alhaalta ylöspäin, kun kansalaiset ovat politisoineet tarpeitaan, että ylhäältä alaspäin, kun eliitit ovat suunnitelleet interventioita ihmisten yksityiselämään (Julkunen 1995b, 204). Julkisen ja yksityisen rajat ja merkitykset ovat alituisessa liikkeessä niin yhteiskunnallisesti kuin myös naisten ja miesten aseman ja roolien suhteen tarkasteltuna. Hyvinvointivaltiota liittyvään keskusteluun sisältyy olennaisena osana naisten ja miesten roolien ja aseman paikantuminen ja muovautuminen yksityisellä ja julkisella sektorilla.

Raija Julkunen (1995a, 28) pitää julkisen ja yksityisen rajan määrittelyä myös olennaisena sukupuolivallan kysymyksenä. Julkunen (1995a, 21; 1995b, 203) mukaan julkinen ja yksityinen voidaan käsittää eräänlaisena tila- ja järjestysmetaforana; ne muovaavat todellisuutta dikotomisiksi oppositioiksi, toistensa vastakohdiksi, jotka ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa, mitä kautta syntyy yhteiskunnallisesti merkityksellinen julkisuus ja triviaali yksityisyys. Tällä hierarkialla kotona toimiviin naisiin on perinteisesti liitetty "yksityisen mitättömyyden leima" (Julkunen 1995b, 203).

Julkunen (1995a) mukaan naisen ruumiin muodostamaa intiimiä on suojannut puhumattomuus, häveliäisyys ja häpeä. Intiimin rajojen ylläpito on puolestaan osa patriarkaalista järjestystä. (Mt., 20.) Näreen (2005) mukaan perinteisissä, sukupuolten välisiä rajoja vartioivissa ja sukupuolet omille alueilleen eristävissä yhteiskunnissa pidetään tiukasti kiinni julkisen ja yksityisen välisestä rajasta. Vastaavasti sukupuolten välisiä raja-aitoja murtavassa yhteiskunnassamme julkisen ja yksityisen rajat ovat

lienneet ja nämä alueet ovat alkaneet läpäistä toisiaan. Näre kysyykin, edellyttääkö sukupuolten tasa-arvo yksityisen ja julkisen alueen sekoittumista, kuten meidän yhteiskunnassamme on tapahtunut. (Mt., 12, 21, 23.)

Läntisissä nyky-yhteiskunnissa julkisen ja yksityisen rajan hämärtyminen on tapahtunut muun muassa naisten tulemisella julkisuuteen työelämän kautta. Samalla julkisen ja yksityisen sekoittumisen kehitys on Näreän mielestä johtanut julkisuuden intimisoitumiseen, joista esimerkkeinä ovat julkisen tilan seksualisoituminen ja varsinkin naisen ruumiin julkinen esineellistäminen. (Näre 2005, 12-13, 21-25.) Koska naista pidetään yksityisenä olentona, jota arvioidaan yksityiselämän standardein, naisen yksityinen on samalla hyväksytympää ja odotetumpaa julkisuudessa kuin miehen (Julkunen 1995a, 23).

3.4 Monikulttuurisia kohtaamisia ja kipupisteitä

3.4.1 Kahden kulttuurin välimaastossa

Kunniaan liittyvä väkivalta kytkeytyy usein sukupolvien välisiin jännitteisiin ja ristiriitoihin. Maahanmuutto saattaa järkyttää maahanmuuttajaperheen sisäistä tasapainoa ja muuttaa perheen sisäisiä valtasuhteita ja rooleja. Maahanmuuttajanuoret ja -lapset oppivat usein suomen kielen vanhempiaan nopeammin ja heidän sopeutumisensa ja kotoutumisensa uuteen yhteiskuntaan ja kulttuuriin saattaa olla myös muutoin helpompaa kuin vanhemmilla. Maahanmuuttajaperheen vanhemmat saattavat kokea oman asemansa, auktoriteettinsa ja elämänhallintansa tulleen uhatuksi ja ympäröivän kulttuurin vieraaksi ja pelottavaksi. Tällainen tilanne saattaa ajaa vanhempia tarrautumaan entistäkin tiukemmin lähtömaasta tutuiksi tulleisiin kulttuurisiin tapoihin, joita valtakulttuurin paineessa saatetaan myös tulkita konservatiivisemmin kuin entisessä kotimaassa. (Kosonen 2000, 154; Uhkana kunnia 2006, 8-10; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.

Maahanmuuttajanuoret saattavat joutua hankalaan tilanteeseen havaitessaan perheensä ahdingon ja kohdatessaan sekä perheen että ympäröivän yhteiskunnan odotukset ja muutospaineet. Maahanmuuttajanuoret joutuvat ehkä kokemaan vanhempiensa avuttomuutta ja tietämättömyyttä ja voivat joutua vanhempiensa tulkiksi. Tämä antaa

nuorille vastuun lisäksi valtaa vanhempiinsa nähden. Suomalaisessa kulttuurissa nuoruutta pidetään aikuisuuteen valmistautumisena, mikä ilmenee muun muassa aiempaa voimakkaampana itsenäistymispyrkimyksenä ja irtautumisyrittäksenä vanhempien päättävävallasta. Maahanmuuttajanuoret saattavatkin joutua tasapainoilemaan suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan paineiden sekä perheen, ehkä hyvinkin konservatiivisten, rooli-odotusten ristitilassa. (Kosonen 2000, 154-155.)

Karmela Liebkind ja Inga Jasinskaja-Lahti (2000) ovat tutkineet Suomessa asuvien nuorten maahanmuuttajien psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Tutkimukseen osallistui turkkilaisia, vietnamilaisia, somalialaisia ja venäjänkielisiä maahanmuuttajanuoria. Aikaisempien tutkimusten tavoin tämäkin tutkimus osoitti, että kaikki tytöt kokivat poikia enemmän akkulturaatiostressin oireita, erityisesti ahdistusta ja psykosomaattisia oireita. Pojat puolestaan ilmoittivat tyttöjä enemmän käytöshäiriöistä, ja he kokivat saavansa enemmän tukea isältään kuin tytöt. Tutkimus osoitti, että syrjintäkokemukset ennustivat parhaiten nuorten maahanmuuttajien hyvinvoinnin puuttumista. Mitä enemmän nuoret maahanmuuttajat olivat kokeneet syrjintää, sitä enemmän he kärsivät stressioireista. Nuorten stressioireita lisäsi ja yleistä psyykkistä hyvinvointia huononsi se, jos nuoret eivät kannattaneet vanhempiensa auktoriteettia eivätkä kokeneet saavansa tukea ja ymmärtämystä isältään. Äidin taholta koettu tuki vähensi stressioireita kuitenkin vain tytöillä. Itsetunto oli parempi niillä maahanmuuttajanuorilla, jotka kokivat saavansa tukea ja ymmärrystä molemmilta vanhemmiltaan. Äidin taholta koettu tuki ja ymmärrys paransi erityisesti tyttöjen, ja isän taholta koettu tuki poikien itsetuntoa. Mitä enemmän nuoret kannattivat lasten itsemääräämisoikeuden rajoittamista, sitä vähemmän tyytyväisiä he olivat elämäänsä ja sitä heikompi oli heidän elämänhallinnan tunteensa. (Mt., 114-117.)

3.4.2 Viranomaistyö maahanmuuttajien parissa

Maahanmuuttajien määrän kasvu Suomessa on asettanut uusia haasteita viranomaistoiminnalle. Puhutaan paljon maahanmuuttajien kotoutumisesta eli maahanmuuttajien integroitumisesta ja sopeutumisesta yhteiskuntaan sekä kotouttamisesta, jolla viitataan enemmänkin viranomaisiin kohdistuviin velvoitteisiin. Tiellä monikulttuurisuuteen eli eri kulttuurien tasa-arvoiseen rinnakkaiseloon on kuitenkin monia ristiriitoja, mahdollisia karikkoja ja valtajännitteitä. (Ikäläinen ym.,

2003, 9, 27-28.) Pirkko Pitkäsen (2006) mukaan viranomaistyössä etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden kasvu nostaa esiin uudenlaisia kysymyksiä ja pulmakohтия. Erilaiset kitkatekijät voidaan kuitenkin kääntää kulttuurisen oppimisen prosesseiksi, joten on tärkeää tietää, millaisissa kysymyksissä hankaluuksia ilmenee. Kulttuurierot, jotka saattavat vaikeuttaa yhteistyötä, voivat toimia myös voimavarana työyhteisölle, sillä erilaisten toimintatapojen ja näkemysten kohtaamisesta syntyvä jännite voi parhaimmillaan synnyttää totutuista poikkeavia näkökulmia ja avata tietä erilaisille innovaatioprosesseille. (Pitkänen 2006, 75, 83.)

Pirkko Pitkäsen ja Satu Koukin (1999) tekemässä tutkimuksessa kuvataan rajavartijoiden, poliisien, sosiaalityöntekijöiden, työvoimaviranomaisten ja opettajien kokemuksia erilaisten kulttuurien kohtaamistilanteista sekä viranomaisten suhtautumista maahanmuuttajiin ja heidän kotouttamiseensa. Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan arvioida, että noin 80 prosenttia näihin viranomaisryhmiin kuuluvista kokee kulttuurien erilaisuuden ja epävarmuuden maahanmuuttajien erityistarpeista ongelmaksi työssään maahanmuuttajien kanssa. Kulttuurien erilaisuus vaivaa erityisesti sosiaalityöntekijöitä, työvoimaviranomaisia ja poliiseja. Sosiaalityöntekijöitä huolettaa lisäksi epävarmuus maahanmuuttajien erityistarpeista. Maahanmuuttajien ja viranomaisten välisen yhteistyön kitkatekijöitä löytyy myös työyhteisön taholta; työvoiman ja taloudellisten resurssien riittämättömyys, kiire, selkeiden toimintaohjeiden puute sekä ohjeiden ja käytännön ristiriitaisuus vaikeuttavat työtä kaikkien ammattiryhmien enemmistön mielestä. Tutkimuksen tuloksiin perustaen Pitkänen ja Kouki arvioivat, että suomalaiset viranomaiset ovat vahvasti suvaitsevaisuustyön ja rasismien vastaisen toiminnan kannalla ja ovat sitä mieltä, että olisi kehitettävä toimintamuotoja, jotka lisäävät eri kulttuureista tulevien kanssakäymistä ja yhteisymmärrystä. (Mt., 3, 109, 114-117.)

Maahanmuuttajien kanssa työskenteleviltä julkisen hallinnon työntekijöiltä vaaditaan Pitkäsen ja Koukin (1999) mukaan monenlaisia valmiuksia niin maahanmuuttajien sosiokulttuurisen sopeutumisen kuin etnisen yhteisyyden tukemiseen. Viranomaisten tulisi työssään myös edistää yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumista maahanmuuttajien kohdalla. Nämä tavoitteet asettavat monia haasteita henkilöstökoulutukselle; tarvitaan tietoa vieraista kulttuureista ja niiden arvo- ja normijärjestelmistä sekä niiden vaikutuksista toiminnan ja käyttäytymisen ohjaajina. Myös etäisyyden ottaminen omiin kulttuurisiin lähtökohtiin auttaa kohtaamaan vierasta toimintaa ja asennoitumista. Vasta

omien kulttuurisidonnaisten havainnointi- ja käyttäytymismallien tiedostaminen voi johtaa omien ennakkoasenteiden tunnistamiseen ja erilaisten näkökulmien ymmärtämiseen. Omien kulttuuristen rakenteiden puutteellinen reflektointikyky voi puolestaan johtaa epävarmuuteen vieraiden kulttuurien kohtaamistilanteissa. Kulttuurien välisissä vuorovaikutustilanteissa vaikuttaa rationaalisen tason ohella aina myös tunnetaso. Sensitiivisyyden lisäämiseen tähtäävällä koulutuksella voitaisiin lisätä henkilöstön herkkyyttä havaita etnisestä taustasta johtuvaa syrjintää paitsi ympäristössään myös omassa toiminnassaan. (Mt., 117-118.)

4 KUNNIAVÄKIVALLAN MONET KASVOT

Julkisessa keskustelussa kunniaväkivalta on pitkälti kulminoitunut kunniamurhan käsitteen ympärille, vaikka kunniamurhaa voidaan pitää kunniaväkivallan äärimmäisenä muotona. Kunniaväkivalta voi ilmetä monin eri tavoin henkisenä ja fyysisenä väkivaltana. Kunniaan liittyvän väkivallan ilmenemismuotoja voivat olla myös pakkoavioliitto tai muu henkinen tai fyysinen pakottaminen (esimerkiksi tiukka liikkumisen kontrollointi ja kielto opiskella), tyttöjen ja naisten ympärileikkaus, kasvojen turmeleminen hapolla, raiskaus esimerkiksi sodan aikana ja itsemurha. (Uhkana kunnia 2006, 4; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007. Lidmanin (2009) mukaan laajasti katsottuna kunniaväkivallalla voidaan tarkoittaa kaikkea sellaista fyysistä ja henkistä väkivaltaa, jonka lähtökohtana on kunnian puolustaminen ja häpeän ennalta ehkäiseminen. Tällöin siihen voidaan luokitella myös miesten välinen verikosto, häpäisevät rangaistukset ja monet muut nöyryytykset. (Mt., 121.)

Reem Hassanin ja Lynn Welchmanin (2007, 199) mukaan kunniaväkivaltarikokset ovat yleensä miespuolisen perheenjäsenen tekemiä ja ne kohdistuvat naisiin, joita epäillään esimerkiksi uskottomuudesta tai avioliiton ulkopuolisesta seksisuhteesta tai raskaudesta. Vaikka kunniaväkivalta kohdistuu yleensä naisiin ja tyttöihin, myös miehet ja pojat voivat olla joko välillisesti tai suoranaisesti kunniaväkivallan uhreja. Miespuolisia henkilöitä saatetaan pakottaa avioliittoon tai kontrolloida muutoin, jos he eivät käyttäydy perheen ja suvun odottamalla tavalla. (Uhkana kunnia 2006, 5; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Tekijän ja uhrin sukupuolesta riippumatta voidaan sanoa, että kunniaväkivallalla on tiivis yhteys sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja

sukupuolittuneeseen valtaan sekä pyrkimykseen säilyttää tai lisätä päätöksenteko- ja vallankäytön mahdollisuuksia.

4.1 Maahanmuuttajanaiset väkivallan kohteena

Naisiin kohdistuva väkivalta on kansainvälinen ilmiö; miljoonat naiset kohtaavat eriasteista väkivaltaa kaikkialla maailmassa. Naisiin kohdistuvan väkivallan eri ilmenemismuodot voidaan luokitella muun muassa fyysiseksi, henkiseksi, seksuaaliseksi, taloudelliseksi, uskonnolliseksi ja rakenteelliseksi väkivallaksi. Naisiin kohdistuva väkivalta voi olla myös hoidon laiminlyöntiä tai avun epäämistä, lapsen käyttöä väkivallan välineenä tai piilevää väkivaltaa (uhan ilmapiiri, tietoisuus väkivallan mahdollisuudesta). (Friidu 2004, 42-44.) Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on pyritty ehkäisemään ja poistamaan kansainvälisin sopimuksin 1970-luvun loppupuolelta lähtien (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 14).

Ihmisoikeuskysymyksenä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa alettiin pitää vasta 1990-luvulla (Friidu 2004, 42). Erilaiset kansainväliset sopimukset ja suositukset, kuten vuonna 1995 Pekingissä järjestetyn Naisten neljännen maailmankonferenssin loppuasiakirja ja Euroopan neuvoston vuonna 2002 hyväksymä suositus, velvoittavat valtioita ja hallituksia ryhtymään laaja-alaisiin toimiin väkivallan poistamiseksi ja uhrien auttamiseksi. Valtioiden tulisi muun muassa seurata ja kehittää lainsäädäntöä, järjestää tukipalveluja uhrien turvallisuuden ja voimaantumisen takaamiseksi sekä lisätä väkivaltaan liittyvää koulutusta ja tietoisuutta. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 15-16; Friidu 2004, 43.)

Maahanmuuttajanaiset ovat väkivallan kohteina erityisen haavoittuvia.

Maahanmuuttajanaiset ovat uudessa kotimaassaan usein kansallisten vähemmistöjen edustajia, ja näin ollen heillä on sukupuolensa ja etnisen taustansa takia riski joutua kaksinkertaisen syrjinnän kohteeksi. (Friidu 2004, 52; Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 15.) Useissa kansainvälisissä sopimuksissa korostetaan, ettei väkivaltaa tule hyväksyä kulttuurisista, uskonnollisista tai perinteisiin liittyvistä syistä. Tämä ei ole ristiriidassa maahanmuuttaja-asiakkaan kulttuurin kunnioittamisen kanssa. Väkivaltaa kokeneiden maahanmuuttajanaisten auttamisessa on monella tapaa kysymys myös tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden sekä asiakkaan kotoutumisen edistämisestä. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 13-14.)

Globalisoitumiskehitys heijastuu Suomessa myös väkivallan tutkimukseen. Suomessa kotona ja parisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa ei ole juurikaan tutkittu ennen 1990-luvun puoliväliä. Aihepiirin tutkimus on virinnyt Suomessa vasta 1990-luvun loppupuolella kansainvälisen painostuksen, julkisten nuhteiden, kansainvälisten järjestöjen sopimusten ja Suomen ratifioimien julistusten myötä. (Husso 2003, 14-15.) Vuoden 1979 YK:n naissopimuksen toteutumista valvova CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) -komitea kiinnitti vuonna 2001 Suomen kohdalla huomiota naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyyteen ja Suomen maahanmuuttajanaisten huonoon asemaan (CEDAW 2001, ref. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 15). Kyllönen-Saarnion ja Nurmen (2005, 3) mukaan Suomessa käytännön työstä saadut kokemukset osoittavat, että maahanmuuttajanaisiin kohdistuva väkivalta jää nykyisin usein havaitsematta ja esille tulevat varmimmin vasta vakavat väkivaltatilanteet. Maahanmuuttajataustaisten naisten avun hakemisen esteet ovat monin tavoin sidoksissa kieli- ja kansalaistaidon puuttumiseen sekä puutteelliseen tietoon suomalaisesta lainsäädännöstä ja palvelujärjestelmästä (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 3).

4.2 Kunniaväkivalta Suomessa ja muualla maailmassa

Tarkkoja maantieteellisiä rajoituksia kunniaväkivallan esiintyvyydelle on vaikea asettaa, sillä maailmanlaajuisesti monen alueen perinteet korostavat naisen kunniaa sekä naisiin kohdistuvan seksuaalisen ja sosiaalisen kontrollin merkitystä. On kuitenkin löydettävissä maantieteellisiä alueita, joissa kunniaväkivalta on yleisempää kuin muualla. Eniten kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy Välimeren ja Lähi-idän maissa (esimerkiksi Libanon, Israel, Egypti, Jordania, Jemen, Marokko ja Turkki) ja Aasiassa (esimerkiksi Irak, Iran, Afganistan, Pakistan, Intia ja Bangladesh). YK:n väestörahasato UNFPA arvioi vuonna 2000, että maailmassa tehdään vuosittain noin 5000 kunniamurhaa, joista noin 1000 tehdään Pakistanissa ja Afganistanissa, 1000 Egyptissä ja 2550 Länsirannalla, Gazassa ja Jordaniassa. Koska Jordanian väkiluku on suurempi kuin Länsirannan ja Gazan yhteensä, voidaan päätellä, että suurin osa edellä mainituista 2550 naisesta asuu Jordaniassa (Khouri 2003, 229-230). (Uhkana kunnia 2006, 12; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007; <<http://www.qweb.kvinnoforum.se>>, viittauspäivä 22.11.2007; Kvinnoforum 2005, 16.)

Eurooppaan kunniaväkivalta on rantautunut lähinnä maahanmuuttajayhteisöjen myötä. Saksan viranomaisten mukaan maassa on tapahtunut 53 kunniamurhaa vuosien 1996-2005 aikana. Ison-Britannian viranomaiset arvioivat maassa tapahtuvan noin 12 kunniamurhaa vuosittain. (Uhkana kunnia 2006, 12; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Ruotsissa arvioidaan, että vuosien 2003-2004 aikana 1500-2000 nuorta otti yhteyttä viranomaisiin kohdattuaan kunniaväkivaltaa tai koettuaan sen uhkaa. Ruotsissa on vain harvoja oikeuteen asti päätyneitä kunniamurhatapauksia, mutta epäiltyjä ja todennäköisiä kunniamurhia löytyy useampia. (Kvinnoforum 2005, 39-40; <<http://www.qweb.kvinnoforum.se>>, viittauspäivä 22.11.2007.)

Suomesta ei ole saatavilla tarkempia lukuja tai arvioita kunniaan liittyvän väkivallan yleisyydestä. Suomessa ei ole poliisin tietoon tullut yhtään kunniamurhaksi luokiteltua tapausta syksyyn 2006 mennessä, joskin muutamassa murhassa kunnianäkökulmaa on tutkittu perusteellisesti. Sen sijaan kunniaväkivallan muita ilmenemismuotoja on myös Suomessa havaittu. Näissä tapauksissa on tavallisesti ollut kyse nuorista naisista, jotka pelkäävät pakkoavioliittoa tai joiden elämää vanhemmat ja perhe muutoin voimallisesti kontrolloivat. Kunniaan liittyviä ristiriitoja on havaittu Suomeen esimerkiksi Afganistanista, Iranista, Irakista ja Turkista muuttaneiden keskuudessa. (Uhkana kunnia 2006, 12-13, 16; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Useissa yhteisöissä neitsyyden säilyttäminen ennen avioliittoa on naisen tärkein taee päästä avioliittoon. Nuorella iällä solmittujen avioliittojen taustalla on usein pyrkimys varmistaa morsiamen neitsyys. (Kvinnoforum 2005, 16; <<http://www.qweb.kvinnoforum.se>>, viittauspäivä 22.11.2007.) Kunniaväkivallan ilmenemismuodoista pakkoavioliittoa ja naisen tiukkaa kontrollointia saatetaan pitää keinoina ehkäistä tilanne, jossa nainen käyttäytymisellään tahraa suvun kunnian. Pakkoavioliitto ei ole uskonnollinen tapa eikä sitä tule sekoittaa järjestettyyn avioliittoon, joka perustuu osapuolten vapaaehtoisuuteen. Pakkoavioliitot lienevät kunniaväkivallan yleisin muoto Euroopassa. Tämän vuoksi onkin ymmärrettävää, että niihin on monissa maissa kiinnitetty huomiota. Iso-Britanniassa on hallituksen alaisuuteen perustettu erityinen pakkoavioliittoyksikkö ja esimerkiksi Ruotsissa on lainsäädäntöä muutettu pakkoavioliitot kieltäväksi. Suomessa ei ole erillistä pakkoavioliiton kieltävää lakia. Tosin Suomen avioliittolain (1987/411, 4. luvun 15 §) mukaan avioliiton solmiminen perustuu osapuolten vapaaehtoiseen ja Suomen rikoslain (1995/578 25. luvun 8 §) mukaan toisen pakottaminen tekemään jotain väkivallan tai

uhkailun keinoin on rikos (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 36). (Uhkana kunnia 2006, 4, 6-7, 14; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Tyttöjen ympärileikkauksen katsotaan myös kuuluvan kunniaan liittyvään väkivaltaan, sillä yksi sille annetuista selityksistä liittyy naisten siveellisyyden varmistamiseen. Intian niemimaalla saatetaan turmella naisen kasvoja hapolla tilanteissa, joissa nainen on kieltäytynyt avioliitosta tai hänen kunniallisuuttaan epäillään. Naisia saatetaan myös raiskata sodissa ja aseellisissa konflikteissa, kuten tapahtui Balkanin ja Ruandan sodissa, jotta vihollisen kunnia tahraantuisi. Toisinaan henkinen ja fyysinen kunniaväkivalta saattaa ajaa naisen epätoivoisena itsemurhaan. (Uhkana kunnia 2006, 4; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Nainen, joka on joutunut seksuaalisen väkivallan kohteeksi, tuhoaa oman ja yhteisönsä kunnian. Raiskattu nainen saattaa joutua kunniamurhan uhriksi omassa lähiyhteisössään, koska ajatellaan, että raiskattu on nainen on likainen ja ansaitsee kuoleman tahrattuaan perheensä maineen. Raiskattuna ja nöyryytettynä nainen ei voi häpeänsä vuoksi välttämättä avioitua, muttei myöskään asua isänsä kodissa. Tällöin itsemurha saattaa olla naisen ainoa keino selviytyä häpeästä ja palauttaa se, mikä kunniaa on kuoleman avulla ylipäänsä palautettavissa. (Härkönen 2004, 20, 93.)

4.3 Kunniaväkivalta yhteiskunnallisena ilmiönä

Yhteiskuntia, joissa kunniaväkivaltaa ilmenee, voidaan useimmiten luonnehtia kollektiivisiksi yhteisöiksi. Tyypillisesti näissä yhteisöissä perhe käsitetään yhteisön pienimmäksi yksiköksi ja perheissä vallitsee tiukka hierarkkinen rakenne. Näissä yhteiskunnissa valtion osuus sosiaaliturvan tuottajana on yleensä heikko, joten perheen kollektiivinen vastuu jäsenistään korostuu. Perheen kollektiiviseen identiteettiin kuuluvat myös kunniaan liittyvät arvot ja normit. Kunniaan liittyvä arvostus voidaan hahmottaa osaksi sosiaalisen turvajärjestelmän ylläpitämistä. Kaikkien perheenjäsenten teot ja käyttäytyminen vaikuttavat koko perheen ja suvun kunniaan ja julkiseen maineeseen, mutta erityisesti naisten kunniallisuus ja siveellisyys vaikuttavat vahvasti suvun maineeseen ja taloudellisiin suhteisiin muihin sukuihin verrattaessa. Avioliitto voidaan nähdä myös eräänlaisena sukujen välisenä vaihtokauppana. (Kvinnoforum 2005, 16; <<http://www.qweb.kvinnoforum.se>>, viittauspäivä 22.11.2007.) Eräänlaisena kunniaväkivallan muotona voidaan nähdä pyrkimys vaikuttaa naisten käyttäytymiseen

perheen ja suvun tarjoaman turvan ja taloudellisen avun epäämisen kautta (Coomaraswamy 2007, xi).

Yksi mahdollinen tapa kuvailla yhteiskuntia on jakaa ne laki- ja kunniakulttuureihin. Lakikulttuureissa oikeusjärjestelmä ja lait määrittelevät käyttäytymissäännöt ja lakia rikkoneiden rangaistukset. Vastaavasti yhteisön jäsenten oletetaan luopuneen oikeudestaan kostaa omin päin kokemansa vääryydet. Kunniakulttuureissa lainsäädäntö saattaa myötäillä ihmisten oman käden oikeuden käyttö; lainsäädännön myötävaikutuksella kunniaan liittyvästä rikoksesta voi saada lievemmän tuomion kuin muusta vastaavasta rikoksesta. (Uhkana kunnia 2006, 11; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Härkösen (2004) mukaan Turkin nykyinen laki kytkeytyy voimakkaasti kulttuurisiin perinteisiin. Myös kunniamurhien kulttuurinen hyväksyminen näkyy selkeästi Turkin lainsäädännössä: murhasta langetettuja tuomioita voidaan lieventää ja käytännössä lievennetäänkin, mikäli rikos on tehty aviorikoksen tai muun laittoman suhteen vuoksi. Kunniamurhan toteuttajaksi saatetaan valita nuori poika, joka saa ikänsä vuoksi alennetun tuomion. Tuomion kärsittyään nuorukainen vapautuu vankilasta suurena ja arvostettuna sankarina. Tällainen toimintamalli voi ruokkia itseään, sillä mitä enemmän tehdään kunniamurhia, sitä enemmän on kunniallisia miehiä ja tapettuja naisia. (Mt., 92, 94.)

Khourin (2003) mukaan Jordanian lainsäädäntö sallii kunniamurhat ja suojelee murhaajia. Jordanian rikoslain artikla 340 vapauttaa rangaistukselta ne, jotka tappavat haureuteen syyllistyneitä naissukulaisia, ja lieventää niiden rangaistusta, jotka tappavat haureustilanteesta, esimerkiksi vieraan kanssa puhumisesta tavattuja naissukulaisia. Rikoslain artikla 98 lieventää rikoksentekijän rangaistusta, jos hän toimii "raivonpuuskassa" uhrin meneteltyä väärin tai loukkaavasti. Nämä lain säädökset mahdollistavat naisen tappamisen silloinkin, kun häntä vasta epäillään moraalittomasta käytöksestä. (Mt., 230.)

Kunniaväkivallan laajuuden arvioiminen on usein vaikeaa, sillä kunniaväkivalta koetaan perheen sisäiseksi yksityisasiaksi ja kysymykseen nivoutuu koko suvun kunnia, ja siksi siitä ei useinkaan ilmoiteta poliisille. Kunniaväkivalta ja siihen liittyvät tapahtumat ovat usein tabuja, joista ei puhuta edes läheisille ihmisille eikä kaikissa kielissä ole edes niitä

kuvaavaa sanastoa. Lisäksi kunniaväkivallan uhkaamista naisista monet eivät voi tai halua paljastaa totuutta, koska he saattavat pelätä perheen tai yhteisön kostotoimia sekä suhteensa lopullista rikkoutumista perheeseen ja ehkä koko maahanmuuttajayhteisöön. Kunniaväkivallan muodoista kunniamurhat tulevat todennäköisimmin poliisin tietoon. Kunniamurha saatetaan toisinaan lavastaa tavalliseksi murhaksi, jotta muiden perheenjäsenten mahdollista osuutta ei tutkittaisi. Toisinaan voidaan tavallinen murha lavastaa kunniamurhaksi, koska joissakin maissa siitä saa muita murhia lievemmän tuomion. Kunniamurhat saatetaan myös lavastaa vahingoiksi, jolloin kuolema voidaan juridisessa mielessä sivuuttaa onnettomuutena. Yhteisönsä edessä tappaja ei kuitenkaan välttämättä peittele tekoaan ja häntä saatetaan pitää paikallisena sankarina. Joskus naisia saatetaan murhata kunniamurhan nimissä taloudellisista syistä, esimerkiksi perinnön vuoksi (Khoury 2003, 231). (Uhkana kunnia 2006, 2, 6, 12; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007; Härkönen 2004, 90-91, 93.)

Kunnia-käsitteen keskeinen merkitys kulttuurissa ei johda suoraviivaisesti kunniaväkivaltaan. Kunniaa voidaan varjella ja puolustaa myös muilla kuin väkivallan keinoilla. Vaikka kunnian ja häpeän käsite kattaisivat koko yhteiskunnan, on yhteiskuntien sisältä löydettävissä kunniaväkivallan vakavuuden asteeseen liittyviä eroja eri yhteisöjen, kuten kaupunki- ja maaseutuyhteisöjen sekä eri yhteiskuntaluokkien välillä (Khayyat 1990, 23). Missään maassa kunniaväkivalta ei ole koko yhteiskunnan läpitunkeva ilmiö, vaan se keskittyy tiettyihin perheisiin ja sukuihin. Kunniaan liittyvissä asioissa perhe ja suku saattavat pitää väkivaltaa huonona ratkaisukeinona, mutta eivät keksi muitakaan tapoja kunnian säilyttämiseksi. (Uhkana kunnia 2006, 8, 11-12; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007; Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 33.) Kunnia-ajattelun piirissä kunniaväkivallan muilla muodoilla pyritään estämään kunniamurhia (Ala-Lipasti, 2009, 19).

Kaikissa kulttuureissa on myös niitä, jotka eivät kannata vallitsevia arvoja eivätkä käytännössä noudata epäoikeudenmukaisiksi kokemiaan käyttäytymismormeja ja -sääntöjä. Kulttuurin kunniakeskeisyys yhdistettynä tietynlaiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin, lainsäädäntöön ja naisten asemaan voivat kuitenkin edesauttaa kunniaan liittyvän väkivallan esiintymistä. Euroopassa kunniaväkivalta liitetään usein virheellisesti islamiin. (Uhkana kunnia 2006, 11, 15-16; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Kunniaväkivalta ei liity suoraan mihinkään yksittäiseen uskontoon, vaikka sitä

voidaan perustella uskonnollisin argumentein (Kvinnoforum 2005, 16; <<http://www.qweb.kvinnoforum.se>>, viittauspäivä 22.11.2007).

Maailmanlaajuisesti huolestuttavinta lienee se, että kunniamurhien määrä näyttäisi olevan nousussa, vaikka viranomaiset ovatkin eri maissa tehneet työtä niiden kitkemiseksi. Toisaalta kunniamurhiin liittyvä julkisuus lienee lisännyt myös poliisille raportoitujen tapausten määrää. Kunniamurhien kasvu saattaa olla sidoksissa myös maiden rakennemuutosten ja taloudellisten ongelmien aiheuttamaan lisääntyneeseen epävarmuuteen ja naisten työssäkäynnin yleistymiseen. (Uhkana kunnia 2006, 12; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Naiset saattavat nykyisin uskoa enemmän yhteiskunnan heille tarjoamiin vapauksiin ja oikeuksiin, mutta toteuttaessaan "oikeuksiaan" he voivat huomata olevansa hengenvaarassa, jos nuo "oikeudet" sattuvat olemaan ristiriidassa perheen toiveiden ja odotusten kanssa (Khoury 2003, 236).

4.3.1 Kunniaväkivalta ja sosiaalinen kontrolli

Sosiaalinen kontrolli on osa sitä mekanismia ja järjestelmää, jolla kunnian, häpeän ja stigman kysymyksiä määritellään ja hallitaan. Michel Foucault (2005) tarkastelee kirjassaan "Tarkkailla ja rangaista" muun muassa erilaisia kurinpitajärjestelmiä ja hierarkkisen valvonnan menetelmiä sekä niiden historiaa. Foucaultin mukaan hierarkkisen, jatkuvan ja funktionaalisen valvonnan laajenemisen 1700-luvulla teki merkittäväksi sen mukanaan tuomat uudet vallan mekanismit. Niiden avulla kurinpitovallasta syntyi yhdentynyt järjestelmä sekä moninainen, automaattinen ja anonyymi valta sitä kautta, että vaikka valvonta kohdistuikin yksilöihin, se kohdentui myös ylhäältä alas päin suhdeverkon tavoin, jolloin valvonnan alaisia ovat jatkuvasti myös valvojat itse. (Mt., 240.)

Kunniaväkivallassa tärkeää osaa näyttelee yhteisöstä päin tuleva sosiaalinen kontrolli ja paine sekä kollektiivinen valvonta, joka kohdistuu kaikkiin yhteisön jäseniin verkoston lailla. Myös miespuolisiin jäseniin, joiden tehtävänä on varmistaa naisten kunniallinen käyttäytyminen, estää naisten ja samalla perheen ja suvun kunnian tahraantuminen sekä tarvittaessa pyrkii palauttamaan menetetty kunnia. Naisten ja tyttöjen omat äidit ja muut naispuoliset yhteisön henkilöt toimivat yhtä lailla "moraalinvartijoina".

Foucault esittää Benthamin Panopticon-mallin ja arkkitehtonisen kaavan esimerkkinä rakennelmasta, jossa näkyvyys on ansa, joka takaa vallan toiminnan. Rakennelmassa on tilayksiköjä, jotka ovat koko ajan valvovan katseen tavoitettavissa ja joissa yksilö on välittömän ja jatkuvan valvonnan alla. Toisaalta valvottava ei itse näe keskustornin valvojiaan eikä tiedä, valvotaanko häntä juuri sillä hetkellä. Järjestely automatisoi vallan ja tekee sen persoonattomaksi. (Foucault 2005, 273-279.)

Kunniakulttuurissa tärkeämpää on se, mitä ihmiset tietävät tai luulevat tietävänsä, kuin mitä oikeasti on tapahtunut. Naisen ja perheen kunnian menettämiseen tai vahingoittumiseen ja kunniaväkivaltaan saattavat johtaa pelkästään huhut tai epäilykset naisen siveettömästä ja moraalittomasta käyttäytymisestä (Khoury 2003, 226, 230; Uhkana kunnia 2006, 8; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007; Hussein 2009, xiii). Huhut ja juorut toimivat näissä kulttuureissa yhtenä vahvimista sosiaalisen kontrollin muodoista, erityisesti naisten valvomisessa ja kontrolloimisessa. Naiset saattavat tuntea jopa enemmän suoraa painostusta naispuolisten yhteisön jäsenien taholta, sillä naiset huhujen ja juorujen levittäjinä uusintavat patriarkaalisen yhteisönsä miehisää ajattelumalleja ja naisten alistamista. Tällaisessa ympäristössä naiset saattavat tuntea jatkuvaa huhujen pelkoa ja syyllisyyttä, vaikka eivät olisikaan toimineet mitenkään kunnioittomasti. (Khayyat 1990, 9, 23.)

Kollektiivisissa kunniakulttuureissa huhut saattavat toimia persoonattoman valvovan silmän, "moraalisen vartio- ja keskustornin" tavoin, jonka alaisia ovat kaikki yhteisön jäsenet. Huhuja vastaan on vaikeampi taistella, koska ne elävät omaa elämäänsä, saattavat lähteä liikkeelle mistä vain, vaeltavat nopeasti ja toisaalta myös muuttavat muotoaan. Samalla niiden voima ja valta on kuitenkin usein suhteeton verrattuna niiden oikeuteen ja sisällön totuudenmukaisuuteen.

4.3.2 "Me" ja "muut" kunniaväkivaltakysymyksessä

Fadime Sahindalin vuonna 2002 tapahtuneen kunniamurhan jälkeen Ruotsissa käytiin keskustelua samankaltaisuuksista ja erilaisuuksista Fadimen kohtaaman väkivallan ja "ruotsalaisen" väkivallan välillä. Tämä keskustelu sisälsi ruotsalaiseen ja maahanmuuttajien kulttuureihin kiinnittyvän vastakkainasettelun "meihin ja heihin". (Lundgren & Westerstrand 2002, 167.) Kamalin (2004, 21) mukaan tässä

mustavalkoiseksi värittyneessä keskustelussa ruotsalainen vapaa ja ei-patriarkaalinen yhteiskunta asettautui vastakkain "muiden" patriarkaalisia ja ei-vapaita yhteiskuntia vastaan.

Keskisen (2009) mukaan tässä puheessa esiintyi kulttuuristamista eli kulttuurierojen korostamista ja jähmettämistä; ruotsalainen kulttuuri edusti tasa-arvoa, demokraattisuutta ja naisten oikeuksien puolesta puhumista, kun taas kurdien kulttuuria kuvattiin patriarkaalisena kulttuurina, jossa ei ollut sijaa ihmisoikeuksien, tasa-arvon ja naisten oikeuksien puolustamiselle. Samalla kulttuuria käsiteltiin monoliittisena, sisäisesti yhtenäisenä ja muuttumattomana ilmiönä. Suuntaamalla katse ainoastaan kulttuurisiin tekijöihin sivuutettiin samalla kunniaan liittyvän väkivallan sosiaaliset ja historialliset taustatekijät. (Mt., 18-19.)

Kunniaväkivaltaa ei tulisikaan nähdä pelkästään kulttuurikysymyksenä, vaan kulttuuri on nähtävä osana sitä kontekstia, jossa kunniaväkivalta tapahtuu (Tammisalo-Savolainen 2009, 33). Kamali (2004) puhuu yleistämisen, kulttuurisen imperatiivin ja kulttuurisen determinismin vaaroista. Kun päädytään yleistämään Fadime Sahindalin esimerkin pohjalta, että "kunnialkulttuurista tulevat miehet lyövät kuoliaaksi naisiaan", väitetään kulttuurin olleen syypää Fadimen murhaan. Tällä logiikalla ajateltuna kunniamurhan tehneen isän voitaisiin ajatella toimineen vain kulttuurisen taustansa pakottamana ja syytettyjen penkille pitäisi tällöin laittaa yksilön sijaan kulttuuri. (Mt., 21-23.)

4.4 Kunniaväkivalta ja viranomaiset

Kunniaväkivalta vaatii erityisluonteensa vuoksi tavallistakin sensitiivisempää lähestymistapaa ja aktiivista työskentelyotetta. Kunniaväkivaltaan liittyvissä ratkaisuyrityksissä uhrin kuunteleminen ja hänen omien mielipiteidensä kunnioittaminen sekä uhrin lähiyhteisön huomioiminen ja hyödyntäminen on usein ratkaisevan tärkeää, jotta lopputulos olisi mahdollisimman suotuista ja turvallinen uhrin kannalta. (Uhkana kunnia 2006; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Kunniaväkivallan tunnistamisessa, siihen puuttumisessa ja ratkaisuyrityksissä on hyvä muistaa verkostoituvan asiakastyön ja moniammatillisen yhteistyön merkitys, sillä sitä kautta avautuu mahdollisuus eri tahojen tiedon, taidon, kokemuksien ja näkökantojen yhdistymiselle ja hyödyntämiselle.

4.4.1 Kunniaväkivallan tunnistaminen

Kunniaväkivalta pohjautuu usein jo lapsuudessa omaksuttuihin käsityksiin kunniallisesta käyttäytymisestä ja sukupuolten eri rooleista. Toisaalta kunniaväkivalta liittyy myös tilannetekijöihin, jotka maahanmuuttajien kohdalla linkittyvät usein kotoutumisen haasteisiin. Mikäli ympäröivä yhteiskunta ei puutu väkivaltaan eikä pysty tarjoamaan riittävästi tukea ja tietoa vaihtoehtoisten toimintamallien löytämiseksi, saattavat perinteisemmät ja tuhoisammat käyttäytymismallit vallata alaa. (Uhkana kunnia 2006, 5; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Koska kunniaan liittyvän väkivallan ilmenemismuodot ovat moninaiset, ei ole olemassa mitään yksiselitteistä ja kattavaa listaa tekijöistä, jotka viittaavat kunniaväkivaltaan. Tietyille kysymyksille herkistyminen ja nuoren tilanteen sensitiivinen tarkkailu saattavat kuitenkin auttaa viranomaista tunnistamaan mahdollisia kunniaväkivaltaan liittyviä riskitilanteita. Mahdollisia kunniaväkivallan varoitusmerkkejä nuoren kohdalla ovat: *raskaus, seksuaalinen aktiivisuus, näkyvät vammat, vähän tai ei lainkaan koulun ulkopuolisia ystäviä, perheen ulkopuolisten kontaktien ja tukihenkilöiden puute, huonot välit äidin kanssa, ei tukea äidiltä, uhkailu ja väkivalta, konkreettiset suunnitelmat avioliittoon pakottamiseksi, tiukka vapaa-ajan käytön kontrollointi, koulunkäynnin lopettaminen tai opiskelumotivaation äkillinen laskeminen, nopeat muutokset tytön käyttäytymisessä, masentuneisuus, vetäytyväisyys tai aiempien puheiden peruminen.* (Socialstyrelsen 2002, 8; <<http://www.sos.se>>, viittauspäivä 20.12.2007; Uhkana kunnia 2006, 15-16; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Joskus työntekijän saattaa olla vaikea erottaa tavallisia murrosiän ongelmia kunniaväkivallasta ja nuoren turvallisuutta uhkaavista tilanteista. Tämän vuoksi olisikin tärkeää, että nuorella olisi mahdollisuus tavata työntekijäänsä ja keskustella hänen kanssaan useita kertoja. Nuorella saattaa olla vaikeuksia ilmaista asioita eikä nuori välttämättä tiedä, mitkä asiat ovat niitä, mitä työntekijä pitää relevantteina. Nuorten kertomukset saattavat myös tuntua työntekijästä epätodellisilta. Tällöin kyseessä voi olla työntekijän kulttuurikompetenssin puuttuminen. (Socialstyrelsen 2002, ref. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 35.) Näissä tilanteissa työntekijän kannattaakin hakea apua ja tukea nuoren kulttuurin tuntevalta "kulttuuritulkilta", joka voi auttaa työntekijää arvioimaan nuoren tilanteen vakavuutta ja uhkan todellisuutta (Suomenaro 21.11.2007).

4.4.2 Kunniaväkivaltaan puuttumisen keinot

Pia Holmin (2009) mukaan kunniaiväkivallan ja sen uhan merkkien tunnistaminen ajoissa on suuri haaste viranomaisille. Ajoissa ongelmiin puuttumisella voidaan ehkäistä vakavat väkivallan teot, kuten kunniamurhat. Kunniaiväkivallan tunnistaminen on haastavaa myös siksi, että kyse on usein piilorikollisuudesta, joka tulee harvoin poliisin tietoon. Tärkeää kunniaiväkivaltatapausten selvittämisessä onkin viranomaisten ja sidosryhmien yhteistyö ja vuoropuhelu sen yhteisön kanssa, jossa kunniaiväkivaltaa esiintyy. (Mt., 135.)

Käytäntö on osoittanut, että kunniaan liittyvää väkivaltaa kohdanneen on usein vaikea hakea apua tilanteeseensa. Häpeän tunne ja erilaiset pelot nostavat avun hakemisen kynnystä. Viranomaisten puoleen kääntyessään uhri saattaa joutua perheensä ja koko yhteisönsä hylätyksi tai entistäkin suurempaan vaaraan. Hän voi myös perheensä puolesta pelätä niitä vaikeuksia, joihin hänen perheenjäsenensä saattavat joutua hänen ilmiantonsa vuoksi. Kunniaiväkivallan uhrilla voi olla negatiivisia ennakkokäsityksiä viranomaisista ja heidän halustaan ja kyvystään auttaa sekä ennakkoluuloja, jotka voivat olla perua kokemuksista perheen lähtömaan viranomaistoiminnasta. (Uhkana kunnia 2006, 15-17; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Kunniaiväkivaltaa kohdatessaan viranomainen joutuu puntaroimaan toimenpiteitään ja niiden mahdollisia seurauksia tavallistakin sensitiivisemmin. Kunniaiväkivaltaan puututtaessa tärkeään rooliin asettuvat eri viranomaisten ja toimijatahojen keskinäinen yhteistyö, tiivis ja joustava tiedonkulku, selkeä työnjako ja tapauksen hoitamisen koordinoinnista sopiminen. Mahdollisia toimijoita kunniaan liittyvässä väkivaltatilanteessa ovat yhteisön puolelta läheiset perheenjäsenet, sukulaiset ja ystävät sekä maahanmuuttajayhteisö. Viranomaistaholta toimijoita voivat olla sosiaali- ja terveyshuolto, poliisitoimi ja arkiympäristön toimijat, kuten koulun henkilökunta. (Uhkana kunnia 2006, 17-21; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Kunniaiväkivaltatilanteen alkuvaiheessa tulisi kartoittaa suurimmat uhka- ja riskitekijät uhrin kannalta sekä tahot, jotka voivat tarjota uhrille suojaa ja tukea. Lisäksi tulisi arvioida tilanteen vakavuusaste ja selvittää, mitä tukea uhri tarvitsee välittömästi ja mitä pitkällä aikavälillä. Tärkeää on myös yhteisten tavoitteiden ja toimintasuunnitelman laatiminen sekä tilanteen seurannasta ja raportoinnista sopiminen. Työskentelyssä tulisi

uhrin omia näkemyksiä ja ajatuksia kuunnella ja kunnioittaa. On myös muistettava, ettei kunniaväkivaltaa kohdannut kykene aina itse täysin arvioimaan tilanteensa vaarallisuutta, koska kyseessä on hänelle läheiset ihmiset. (Uhkana kunnia 2006, 17-21; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

Oikea-aikainen ja oikein kohdennettu puuttuminen kunniaväkivaltaan on haasteellinen tehtävä. Tilannetta ei helpota tietoisuus siitä, että viivyttely voi vaarantaa henkilön turvallisuuden, kun taas hätiköidyt ratkaisut ja toimenpiteet voivat vaikeuttaa uhrin tilannetta ja asioiden selvittelyä entisestään. Käytäntö on opettanut, että usein varovaiset, kokonaisuuden huomioivat lähestymistavat saattavat rauhoittaa tilanteen ja mahdollistaa kompromissin, johon kaikki osapuolet ovat valmiita sitoutumaan. Esimerkiksi nuoren isän mielipiteisiin vaikuttamalla voidaan saada enemmän aikaan kuin hänen selkensä takana toimimalla (Socialstyrelsen 2002, ref. Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 36). Yhteisön sisältä löytyneellä arvovaltaisella sovittelijalla voidaan saada eri osapuolten näkemykset parhaiten esille. (Uhkana kunnia 2006, 21-22; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.)

4.4.3 Kunniaväkivalta suomalaisen sosiaalityön kentällä

Suomessa ei ole julkisella sektorilla tarjolla erityispalveluja kunniaväkivaltaa kokeneille, vaan tyttöjä ja nuoria naisia kohdataan peruspalveluissa, kriisipalveluissa sekä jossakin määrin turvakodeissa ja turvataloissa (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 34). Suomessa on kuitenkin tahoja, jotka ovat erikoistuneet työskentelemään maahanmuuttajanaisten kanssa. Näistä esimerkkinä voidaan mainita Monika-Naiset liitto, joka on vuonna 1998 perustettu eri etnisiin ryhmiin kuuluvien naisten monikulttuurinen järjestö. Monika-Naiset liitto tarjoaa palveluja väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajataustaisille naisille, ja järjestöllä on väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajanaيسille tarkoitettu salainen turvakoti. (<<http://www.monikanaiset.fi/>>, viittauspäivä 26.11.2007.)

Erityisesti kunniaan liittyvän väkivallan saralla toimi vuosina 2005-2009 Mannerheimin Lastensuojeluliiton alulle panema ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama hanke, joka aloitti Kunniaväkivalta-hankkeena, mutta toimi viime vuodet Amoral-hankkeen nimellä. Hankkeen tarkoituksena oli tarjota neuvontaa ja tukea kunniaan liittyvää väkivaltaa tai sen uhkaa kohdanneille, heidän perheilleen sekä työssään ilmiön parissa toimiville.

(<<http://amoral.mll.fi>>, viittauspäivä 21.11.2007; (Uhkana kunnia 2006, 2; <<http://www.ahaa-avaimia.fi>>, viittauspäivä 7.9.2007.) Amoral-hankkeen kautta viranomaiset myös sosiaalityössä saivat tukea ja koulutusta kunniaan liittyvän väkivallan ilmiöiden osalta. Amoral-hankkeen loputtua Ihmisoikeusliiton Kitke!-hanke on jatkanut koulutus- ja konsultointityötä kunniaan liittyvien konfliktien parissa.

Koska osa kunniaväkivaltaa tai sen uhkaa kohtaavista nuorista on alaikäisiä, kunniaväkivaltaan puuttuminen on myös lastensuojelullinen kysymys. Lastensuojelun perusperiaatteisiin kuuluu, että lastensuojelutyötä tulee tehdä lapsen tarpeista lähtöisin ja lastensuojelussa tehtävien ratkaisujen tulee edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Vaihtoehtoisten toimintamallien vertailussa tulisikin arvioida, miten hyvin ne toteuttavat lapsen etua. Lastensuojelussa tulisi toimia myös mahdollisimman hienovaraisesti ja yhteistyössä lapsen ja perheen kanssa siten, että asianomaiset tietävät, mitä on odotettavissa. Toisinaan lastensuojelussa kuitenkin törmätään tilanteisiin, joissa ei saavuteta yhteisymmärrystä tilanteesta ja työskentelystä lastensuojelun työntekijöiden, asiakkaiden ja muiden viranomaisten kesken. Tällöinkin lastensuojeluviranomaisilla on velvollisuus puuttua lapsen tilanteeseen, jos lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen ja nuoren terveyttä tai kehitystä. (Taskinen 2007, 14-15.)

Lastensuojelutyössä, jossa sivutaan kunniaan liittyvää väkivaltaa tai sen mahdollista uhkaa, tulee työntekijöiden kiinnittää erityistä huomiota nuoren turvallisuusnäkökulmaan. Tämä tulisi muistaa myös asiakastyön dokumentoinnissa ja vanhemmille välitettävän tiedon luonteessa ja ajoituksessa. Koska alaikäisen vanhemmilla on pääsääntöisesti oikeus nähdä lastensuojelutyön asiakirjat ja muistiinpanot, voi esimerkiksi maininta poikaystävästä tai ehkäisyn käytöstä olla nuorelle haitallinen ja jopa vaarallinen. (Kyllönen-Saarnio & Nurmi 2005, 34.) Joskus alaikäisen nuoren kunniaan liittyvä uhkatilanne vaatii lastensuojelulta kiireellisiä turvaamistoimia, kuten nuoren sijoituksen kodin ulkopuolelle. Lastensuojeluviranomaiset saattavat myös joutua harkitsemaan tutkintapyyynnön tekemistä poliisille.

5 AINEISTO JA MENETELMÄT

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmani yhtenä tarkoituksena on tuoda kunniaväkivallan vaikeaa aihepiiriä helpommin lähestyttäväksi ja ymmärrettäväksi, muttei hyväksyttävämmäksi. Jos ilmiötä tai sen taustavaikuttimia ei ymmärretä, siihen on luonnollisestikin hankalampi puuttua ja sitä on vaikeampi ennaltaehkäistä. Jos ilmiö koetaan hyvin epämääräiseksi, etäiseksi tai pelottavaksi, on suuri houkutus sivuuttaa tai tukahduttaa sen heijastukset ja välähdykset omassa työssään ja kokemusmaailmassaan. Tutkielmassani valotan kunniaväkivallan teemaa ja pulmakohtia sosiaalialan työntekijöiden näkemysten kautta tarkasteltuna ja määriteltynä. Koska kunniaväkivaltakysymykset kietoutuvat tiukasti kunnian ja häpeän käsitteisiin, olen tutkinut myös sekä kunnian ja kunniallisuuden että häpeän ja kunniattomuuden merkityssisältöjä, suhteita, sidoksia ja paikkoja suomalaisen kulttuurin ja kunniakulttuurin ajattelukehyksessä.

Tutkimuskysymykseni saavat muotonsa sekä henkilökohtaisella että työntekijä- ja ammatillisella tasolla. Tutkielmassani olen ensinnäkin lähestynyt kunnian ja häpeän teemaa näiden kahden näkökulman kautta. Henkilökohtaiselle tasolle paikantuva on tutkimuskysymys siitä, miten kunnia ja häpeä käsitteenä jäsentyy ja määrittyy haastateltavien omassa ajattelu- ja kokemusmaailmassa. Ammatillisella tasolla operoiva kunnian ja häpeän teemaan liittyvä tutkimuskysymys tarkastelee haastateltavien kulttuurista ja yhteiskunnallista tuntemusta ja heidän kulttuurisia vertailujaan; olen pyrkinyt selvittämään sitä, miten kunnian ja häpeän kysymys näyttäytyy sosiaalialan työntekijöiden mielestä suomalaisessa yhteiskunnassa ja muissa kulttuureissa.

Kunniaväkivaltateemaa olen lähestynyt ammatillisella tasolla tutkimalla kunniaväkivallan tunnistettavuutta ja näyttäytymistä sosiaalialalla. Tähän liittyvä tutkimuskysymykseni on, miten kunniaväkivalta on ymmärretty, koettu ja tunnistettu sosiaalialan työntekijöiden keskuudessa sekä millaisia tulkintoja ja kokemuksia työntekijöillä kunniaväkivalta-aiheesta on. Lisäksi tutkin sitä, millaisia tarpeita, pulmia ja haasteita kunniaväkivallan kohtaaminen sosiaalialalla tuo näkyviin. Henkilökohtaisemmalla tasolla liikkuva tutkimuskysymykseni tarkastelee sitä, millaisia tunteita ja asenteita kunniaväkivaltakysymykset herättävät haastateltavissa.

Sosiaalialalla, tarkemmin sanottuna perhetyössä, ohjaajana ja maahanmuuttajatyössä toimivat maahanmuuttajataustaiset haastateltavani toimivat kahden kulttuurin välissä ja rajalla liikkuvina informantteina sekä henkilö- että ammatillisen tason kysymyksissä. Näitä edellä mainittuja tutkimuskysymyksiä olen kartoittanut myös maahanmuuttajataustaisten haastateltavien näkökulmasta ja vertaillut samalla sitä, mitä samankaltaisuuksia ja toisaalta eroja maahanmuuttajataustaisten haastateltavien näkemyksissä on verrattuna kantaväestöön kuuluvien haastateltavien vastauksiin. Vertailussa pääpaino on haastateltavien subjektiivisessa tulkinnassa ja arvioinnissa eikä niinkään ulkokohtaisissa kulttuurisidonnaisissa yleistyksissä.

5.2 Aineiston ja toimijoiden esittelyä

Empiirinen aineistoni käsittää kymmenen sosiaalialan työntekijälle tekemääni puolistrukturoitua teemahaastattelua, jotka ajoittuivat marras-joulukuulle 2009. Kävin haastatteluissa läpi etukäteen suunnitellut kysymykseni, mutta haastattelun kuluessa täydensin haastattelua tarvittaessa muilla relevanteilla ja lisätietoa tuovilla kysymyksillä. Maahanmuuttajataustaisille työntekijöille esitin muutaman lisäkysymyksen, joita en muille esittänyt. Kaikki maahanmuuttajataustaiset haastateltavat osasivat suomea niin hyvin, ettei tulkkia tarvittu. Tosin joidenkin, käsitteellisesti vaikeilta kuulostavien kysymysten kohdalla saatoin esittää heille kysymykset tavallista laveammin selittäen tai toistaen. Toiset haastateltavistani kertoivat asioista laajasti ja sivupoluillekin päätyen, joka toisinaan toi arvokasta ja odottamatontakin lisätietoa, kun taas toiset pitäytyivät enemmän asetettujen kysymysten täsmälliseen vastaamiseen.

Haastattelut järjestettiin sovitusti eri työpisteissä haastateltavan toiveiden mukaisesti kuitenkin niin, että olin haastateltavan kanssa huoneessa kahdestaan. Nauhoitin kaikki haastattelut. Haastattelujen pituus vaihteli 44 minuutista miltei kahteen tuntiin. Tähän aikaan ei sisälly haastateltavien kunniaväkivallasta tekemäni kirjallisen tiivistelmän lukemiseen käyttämä aika. Tiivistelmä on tutkielman liitteenä. Lisäksi kaikki haastateltavat täyttivät taustatietolomakkeen ja suostumuslomakkeen ennen haastattelua. Kysymyspatteriston alkuosuus keskittyi kunnian ja kunniallisuuden sekä häpeän ja kunniaattomuuden teemaan, haastateltavien subjektiivisiin käsityksiin ja kulttuurisiin jäsennyksiin. Loppuosuus kysymyksistä käsitteli väkivaltaa, kunniaväkivaltaa ja maahanmuuttajien kanssa tehtävää työtä niihin liittyvien määritysten sekä omakohtaisten

kokemusten ja tuntemusten kautta. Ennen jälkimmäisen osuuden viimeisiä kysymyksiä haastateltavat saivat luettavakseen tiivistelmän kunniaväkivallasta.

Olen työskennellyt sosiaalityöntekijänä pääkaupunkiseudulla ja hain myös haastateltavani myös pääkaupunkiseudulta eri sosiaalialan toimipisteistä. Hain haastateltavia sähköpostitse lähettämäni haastattelupyynnön kautta. Haastattelupyynnössä kerroin käyttäväni haastatteluita hyväksi sekä sosiaalityön opintoihin kuuluvan kehittämishankkeen että pro gradu -tutkielmani tekoon. Ryhmään, jolle sähköpostin lähetin, valikoin tarkoituksellisesti sekä valtaväestöön kuuluvia että maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, sekä naisia että muutamia miehiä. Valitettavasti en kuitenkaan saanut miehiä haastateltavakseni, joten tutkielmani näkökulma on siltä osin naispuolinen. Osan haastateltavista tunsin henkilökohtaisesti entuudestaan työni kautta, mikä arvioni mukaan helpotti haastateltavien löytämistä.

Haastateltavia on yhteensä kymmenen. Kaikki haastateltavat määrittelivät työkuvaransa kuuluvan sosiaalialalle, tosin maahanmuuttajatyöntekijä koki tekevänsä lähinnä kotoutumistyötä. Haastateltavista viisi työskentelee lastensuojelun avopalveluissa, yksi sijaishuollossa, yksi aikuissosiaalityössä ja kolme maahanmuuttajapalveluissa. Haastateltavista kuusi toimii sosiaalityöntekijänä, joko lastensuojelun avopalveluissa, aikuissosiaalityössä tai maahanmuuttajapalveluissa. Haastateltavissa on myös kaksi perhetyöntekijää, joista toinen työskentelee lastensuojelun avopalveluissa ja toinen sijaishuollossa. Lisäksi haastateltaviin kuuluu maahanmuuttajapalveluissa työskentelevät ohjaaja ja maahanmuuttajatyöntekijä. Mukana oli sekä pitkän uran tehneitä sosiaalialan konkareita että työuransa alkutaipaleella olevia sosiaalialan ammattilaisia. Haastateltavien työura sosiaalialalla oli kestänyt yhdellä alle kaksi vuotta, kahdella 2-5 vuotta, viidellä 5-10 vuotta ja kahdella 10-15 vuotta. Koulutustaustaltaan haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta ylemmän tai alemman tason akateemisen tutkinnon suorittaneita tai sitä opiskelevia.

Haastateltavista kolme on maahanmuuttajataustaisia, mutta he kaikki ovat asuneet jo pitkään, yli vuosikymmenen Suomessa ja muuttaneet tänne aikuisiällä. Heistä kaksi on kotoisin Suomen lähialueen valtioista, Venäjältä ja Virosta (H 3 ja H 6) ja yksi Itä-Afrikasta (H 10). Nämä kaikki kolme antoivat minulle luvan tutkimuksessani kertoa, mistä maasta he ovat lähtöisin. Itäafrikkalaisen haastateltavan henkilöllisyyden

suojaamiseksi päädyin kuitenkin siihen, että hänen kohdallaan lähtömaan sijaan puhun maanosasta. Haastateltavien henkilötietojen varjelemiseksi ja tietojen luottamuksellisuuden vuoksi haastattelusitaattien kohdalla ei tämän tarkemmin kerrota mihin ammattiryhmään kuuluvan haastateltavan kertomaan ne perustuvat. Asiakkaiden anonyymiuden varjelemiseksi haastatteluista poimittujen esimerkkitaustien kohdalla ei mainita asiakkaiden kansallisuuksia, vaikka kansalaisuus olisi tiedossani. Voin kuitenkin kertoa, että haastateltavien puheissa mainituista kansallisuuksista olivat maahanmuuttajataustaisten omien lähtökulttuurien lisäksi esillä etenkin kurdit, somalit, albaanit ja tsetseenit.

Tulevissa luvuissa esitettyjen haastattelusitaattien alussa on käytetty jokaiselle haastattelulle ja haastateltavalle nimettyä lyhennettä: H 1 - H 10. Kursivoidut haastattelupätkät ovat sanatarkkoja lainauksia haastateltavien kertomasta. Vain joitain irrelevantteja täyte- ja toistosanoja (kuten "niinku") on saatettu karsittu pois. Toisinaan ennen sitaatteja on kirjoitettu näkyväksi haastattelijan asettama kysymys. Haastattelijan kysymykset alkavat tekstissä ranskalaisella viivalla. Haastattelusitaateissa [...] -merkki tarkoittaa sitä, että haastateltavan kertomaa on tiivistetty; välistä on otettu pois esimerkin ja kertoman kannalta irrelevanttia tekstiä. Sulkeisiin kirjatut selvennykset on lisätty tekstin ymmärrettävyyden parantamiseksi eivätkä ne ole suoraa lainausta haastateltavan kerronnasta.

5.3 Tutkimuksen positioista ja eettisyydestä

5.3.1 Haastattelu vuorovaikutustilanteena

Haastattelu, vaikka se pohjautuisikin ennalta laadittuihin kysymyksiin, on kahden tai useamman henkilön välistä vuorovaikutusta. Haastattelu voidaan nähdä keskusteluna, jota määrittää tietty päämäärä; haastattelijan intressi on saada tietoa ja haastateltava on tiedon tuottajan asemassa (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 23). Haastattelijan ja haastateltavan positioiden tarkastelun yhteydessä tulisi huomioida, ettei mikään haastattelutilanne ole tasa-arvoinen, sillä kaikkiin kohtaamisiin liittyy keskustelullista valtaa (Tienari ym. 2005, 123). Haastatteluun vaikuttavat monet kontekstuaaliset tekijät, kuten haastattelutilanteen luonne, haastattelun ajalliset ja tilalliset puitteet sekä haastateltavan ja haastattelijan roolit ja positiot haastattelutilanteessa ja mahdollisesti myös sen ulkopuolella. Haastattelu

perustuu kielelliseen vastavuoroisuuteen, ja sitä voidaankin Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2009, 52-53) sanoa kuvata "kahden henkilön väliseksi kielipeliksi", jossa haastattelijan tulisi tehdä oikeutta erilaisten ja erityylisten haastateltavien kyvyille ja ajatuskuluille.

Sekä haastattelijalla että haastateltavalla on haastattelutilanteessa erilaisia rooleja ja positioita. Haastattelijan tulisi tutkailla omaa suhdettaan jokaiseen haastateltavaansa, ja tutkijat ovatkin varsin heikoilla jäillä, jos he eivät tiedosta omaa merkitystään haastatteluiden muotoutumisessa ja haastattelutekstien rakentumisessa (Tienari ym. 2005, 124). Kaikki haastateltavani olivat tietoisia siitä, että työskentelin samaan aikaan sosiaalityöntekijänä, sillä olin ilmoittanut siitä jo saatekirjeessäni hakiessani haastateltavia. Lisäksi suurin osa haastateltavistani tunsi minut entuudestaan työni kautta, osa paremmin ja osa satunnaisten yhteyksien kautta. Itse en mielestäni kokenut erityisiä vaikeuksia oman roolini ja positioideni hahmottamisessa haastattelutilanteissa, en myöskään niiden haastatteluiden osalta, joissa tunsin haastateltavan henkilökohtaisesti entuudestaan. Luulen, että apua oli puolistrukturoidun teemahaastattelun luonteeseen kuuluvan kysymysten ennalta laatimisesta, mikä toi haastattelutilanteisiin toistettavuuden kautta systemaattisen rungon sekä pohjan haastatteluiden vertailulle.

Haastattelutilanteessa tärkeää on luottamuksellisen ilmapiirin luominen. Käytännössä luottamuksen synnyttäminen haastattelutilanteessa on "eräänlaista tasapainottelua yhtäältä empatian osoittamisen ja yhteisyyden rakentamisen ja toisaalta haastattelutilanteen tehtävään ja roolijakoon suuntautumisen välillä" (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 42). Haastateltavien tietoisuus omasta ammatillisesta taustastani tai henkilökohtainen tuntemiseni saattoi näyttäytyä haastatteluiden toteutuksessa ja luottamuksellisen haastattelutilanteen rakentumisessa sekä positiivisena voimavarana että negatiivisena, haittaavana tekijänä. Ammatillisista asioista kertominen voi olla luontevampaa ja mutkattomampaa, kun tietää haastattelijan kollegiaalisen taustan. Lisäksi, ainakin toisinaan henkilökohtainen tuttuus saattaa lisätä haastateltavien halukkuutta avautua ja kertoa omista ajatuksistaan ja mielipiteistään. Toisaalta, jos kysymykset ovat henkilökohtaisia tai arkaluonteisia, saattaa henkilökohtaisesta kontaktista olla enemmänkin haittaa ja tuttuus saattaa olla jopa esteenä syvempien tuntemusten vapaalle ilmaisemiselle.

Haastattelun vuorovaikutustilanne rakentuu ja muotoutuu myös haastattelijan ja haastateltavan haastattelutilanteen ulkopuolisten roolien ja positioiden kautta. Haastattelijana esiintyvälle kollegalle saatetaan haastattelutilanteessa kertoa asioista eritavalla kuin sosiaalityön kentän ulkopuoliselle haastattelijalle; haastateltavalla saattaa esimerkiksi olla osin tiedostamattomana taustaoletuksena, ettei kaikkia asioita tarvitse ääneen ilmaista ja selittää, koska kyllähän kollega-haastattelija nämä asiat sanomattakin tietää. Mahdollista on myös se, että haastateltava tahattomasti tuottaa ja korostaa seikkoja, joita arvelee häneltä ammattiroolinsa perusteella odotettavan. Toisaalta, jos haastattelija on myös sosiaalialan ammattilainen, häneltä saattaa jäädä näkemättä tai kuulematta joitain asioita, jotka ulkopuolisin silmin avautuisivat tai näyttäytyisivät aivan toisella tapaa. Näin joitain haastattelun ja tutkimuksen kannalta tärkeitä asioita saattaa jäädä ammattiroolin sekä äänen lausumattoman yhteisen kokemusmaailman ja tietovarannon kätköihin.

5.3.2 Tutkijan positiot

Kunniaväkivalta on väkivallan muotona ja pitkälti sukupuolisidonnaisena asiana altis vahvoille kannanotoille ja tunteille. Tällaisen tutkimusaiheen kohdalla herää perusteltu kysymys tutkimuksen eettisyydestä, objektiivisuudesta ja luotettavuudesta. Hannu Uusitalon (1998, 25) määritelmän mukaan objektiivinen totuus, johon tieteessä pyritään, tarkoittaa sitä, että "tutkimustulokset ovat samat riippumatta siitä, kuka pätevä tutkija on tutkimustuloksen tehnyt". Laadullisen tutkimuksen kohdalla tämän määritelmän täyttäminen on mielestäni kaiken kaikkiaan mahdoton tehtävä. Jokainen tutkija tekee tutkimustaan ja analyysiaan omien henkilökohtaisten ominaisuuksiensa, lähtökohtiensa ja arvoasetelmiensa johdattamana. Tutkimuksen kannalta oleellinen kysymys on, miten tutkija pystyy tiedostamaan nämä rajoitteet ja ennakoasetelmat sekä tasapainoilemaan subjektiivisten näkemystensä ja objektiivisen totuuden etsinnän välillä.

Tutkimuksen ja tutkimushaastattelun teossa tutkijan tulisi tarkastella ja pohtia omaa positiotaan myös vallankäytön näkökulmasta. Tutkimuksellisen vallan aspektit näyttäytyvät eri muodoissaan läpi koko tutkimusprosessin: tutkimuskohteen ja -kysymysten asettamisessa, tutkimusmenetelmien valinnassa, haastatteluiden toteutuksessa ja haastattelukysymysten rajauksessa, aineiston tulkinnessa ja analyysissa sekä keskeisten teemojen esille nostamisessa ja loppupäätelmien teossa. Jo tutkimusaiheen ja -ongelman

valinta on eettinen ratkaisu, jossa voidaan kysyä, kenen ehdoilla valinta tehdään ja miksi tutkimukseen ryhdytään (Hirsjärvi ym. 2005, 26). Yhtä merkityksellistä asioiden esille nostamisen rinnalla on se, mitä jätetään kysymättä, analysoimatta ja tutkimatta.

Merja Aniksen (2008, 62) mukaan yksi tapa ymmärtää tutkijan ja aineiston välistä vuorovaikutusta sekä analysoida tulkitsijan positiota ja tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä on lähteä purkamaan sitä tutkijan oman subjektiivisuuden ja positioiden kautta. Tällöin on tärkeää tarkastella, miten tutkijan henkilökohtaiset kokemukset, elämänhistoria ja yhteiskunnallinen paikka saavat hänet näkemään aineistosta tiettyjä asioita (mt., 62). Pertti Alasuutarin (2007, 236) mielestä yhteiskuntatieteilijöiden tulisi suhtautua reflektiivisesti siihen rooliin, johon tutkimus asettaa tutkijan tarkasteltavassa instituutiossa ja koko yhteiskunnassa. Tällöin tulisi pohtia esimerkiksi sitä, tulevatko "tutkijoiden ennakkokäsitykset ja kulttuuriset rajoitteet mukaan heidän tapaansa tehdä tutkimusta, niin että ne vaikuttavat tutkimustuloksiin heidän tietämättään tai heidän hyvistä aikeistaan huolimatta" (mt., 236).

Terhi Laineen (2005, 61) mukaan "kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija tasapainoilee kahden poolin välillä, tutkimuskohteen tuttuuden ja vierauden - asioiden tuntemisen ja tietämisen sekä tutkimuskohteen outouden ja etäisyyden kanssa". Laineen mukaan nämä poolit eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois, vaan ne ovat samanaikaisia ja päällekkäisiä (mt., 61). Suvi Keskisen (2008, 139) mukaan tutkijan pitää kyetä katsomaan tuttuja asioita uusin silmin, jotta hän ei päätyisi kuvaamaan sellaista, minkä kuka tahansa kyseisen instituution piirissä työskentelevä tai siellä asioiva voisi kertoa.

Keskisen (2008, 138) mukaan tutkijan paikan ja omien positioiden analysointi on osa tuotetun tiedon arviointia. Tehdessään perheammattilaisia ja väkivaltatyötä käsittelevää tutkimustaan Keskinen paikansi itselleen kolme tutkimuksen kannalta tärkeää positiota: feministisen tutkijan, sosiaalityöntekijän ja naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisen aktivistin positiot. Keskinen liikkui tutkijan ja sosiaalityöntekijän positioiden välillä pystyäkseen tekemään tulkintoja, joissa hän sekä ymmärsi työntekijöiden toiminnan lähtökohtia että tarkasteli niitä analyttisesti ja toiseen kontekstiin asettaen. Feministisen tutkijan positio avasi Keskiselle paikallisen työn kulttuuriset ja yhteiskunnalliset kytkökset sekä sukupuolistuneen väkivallan käsitteellisen haltuunoton, kun taas sosiaalityöntekijän positio yhdisti Keskiä tutkimiinsa työntekijöihin ja loi tietynlaista

jaettua ymmärrystä työn perusteista. (Mt., 138-140.)

Itse huomasin haastatteluja ja tutkimusta tehdessäni liikkuvani selkeästi kolmen position välillä, jotka paikantuivat tutkimuksen tekijän ja haastattelijan rooliin, omaan ammatilliseen taustaani sosiaalityöntekijänä ja henkilökohtaisiin kontakteihini. Vaikka nämä roolit ja positiot eivät mielestäni asettuneet toisiinsa nähden ristiriitaan tai vastakkain, on kuitenkin tärkeää tiedostaa niiden olemassaolo ja vaikutus aineiston keruussa ja analyysissä sekä tutkimuksen teon taustalla. Oma ammatillinen taustani ja työkokemukseni ovat epäilemättä vaikuttaneet sekä tutkimusaiheen valintaan ja rajaukseen että analyysin kuluessa tehtyihin ratkaisuihin. Ammattini kautta olen pystynyt tulkitsemaan muun muassa kunniaväkivallan teeman merkittävyyttä ja ulottuvuuksia sosiaalialalla ja sosiaalityön kentällä. Henkilökohtaisilla kontakteilla tarkoitan sekä joidenkin haastateltavien henkilökohtaista tuntemista että ammattiroolin ulkopuolisia maahanmuuttajakontakteja ja niiden perusteella luotuja käsityksiä. Oma vaikutuksensa maahanmuuttaja-asioita kohtaan tuntemaani kiinnostukseen on epäilemättä ollut henkilökohtaisella, yli kahden vuosikymmenen kestäneellä roolillani kaksikulttuurisen perheen äitinä ja vaimona.

5.4 Menetelmällisiä kehyksiä

Olen käyttänyt tutkielmassani sisällönanalyysin menetelmää, jota voidaan Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2006, 93) mukaan pitää perusanalyysimenetelmänä ja käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Sisällönanalyysillä tarkoitetaan kaksijakoisesti sekä metodia että "kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä" (mt., 93, 148). Sisällönanalyysin pyrkimys on järjestää aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Laadullisen aineiston sisällönanalyysia voidaan tehdä joko aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Aineiston analyysista puhuttaessa voidaan käyttää ilmaisuja aineistolähtöinen eli induktiivinen ja teorialähtöinen eli deduktiivinen. (Mt., 110.)

Laadullisen aineiston käsittely sisältää monia vaiheita, jotka ovat keskeisiltä osiltaan sekä analyysia eli aineiston erittelyä ja luokittelua että synteisiä eli pyrkimystä kokonaiskuvan luomiseen uusin tulkinnoin (Hirsjärvi & Hurme 2009, 143-144). Uusitalon mukaan

"analyysi tarkoittaa jonkin kokonaisuuden hajottamista osiin" (Uusitalo 1998, 23, useita viitteitä) ja "synteesi on analyysin vastakohta ja tarkoittaa puolestaan yhdistelemistä ja kokoonpanemista" (mt., 23). Pertti Alasuutarin (2001, 39) mukaan laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta, ensinnäkin havaintojen pelkistämisestä ja toiseksi arvoituksen ratkaisemisesta, jotka käytännössä nivoutuvat kuitenkin aina toisiinsa. Haastatteluaineiston analyysin vaiheet voidaan kuvata luennan, luokittelun ja koodauksen, yhteyksien löytämisen ja raportoinnin ketjuksi tai spiraaliksi (Hirsjärvi & Hurme 2009, 144).

Haastatteluaineiston luokittelu luo pohjan tai kehyksen, jonka varassa haastatteluaineistoa on mahdollista tulkita, yksinkertaistaa ja tiivistää. Luokittelun avulla jäsenämme tutkittavaa ilmiötä vertailemalla aineiston eri osia toisiinsa. Lähtöaineiston muokkausta ja ryhmittelyä luokiksi voidaan kutsua prosessin induktiiviseksi vaiheeksi. Luokittelu ja aineiston koodaaminen eivät kuitenkaan ole analyysin lopullinen tavoite, vaan ne ovat välineitä analyysin rakentamisessa. Luokkien esiintymisen välille yritetään löytää joitain säännönmukaisuuksia tai samankaltaisuuksia ja luokat toimivat työkaluina, joiden varassa voidaan kehittää teoriaa. Tämä prosessin deduktiivinen vaihe vaatii laajempaa ajattelutyötä kuin hypoteesien asettelua; tarkoituksena on ymmärtää ilmiötä monipuolisesti ja kehittää sellainen teoreettinen näkökulma tai malli, johon luokiteltu aineisto voidaan sijoittaa. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 147-150.)

Laineen (2005, 64) mukaan aineistolähtöisyys on monimutkainen asia ja vaarana voi olla, että aineistolähtöisyys peittyi liiallisten ennakko-oletusten tai tutkijan pyrkimysten ja metodivalintojen alle. Haastatteluaineiston analyysissä tutkijan pyrkimyksenä on päätyä onnistuneisiin tulkintoihin, joka tarkoittaa muun muassa sitä, että "myös lukija, joka omaksuu saman näkökulman kuin tutkija, voi löytää tekstistä ne asiat jotka tutkijakin löysi, riippumatta siitä, onko hän näkökulmasta samaa mieltä vai ei" (Hirsjärvi & Hurme 2009, 151). Toisaalta kvalitatiivinen tutkimus on myös tulkinnallista sillä tavoin, että tulkintoja tehdään "sisäkkäin" tai monissa vaiheissa; tutkija tulkitsee tutkittavan tulkinnan ja lukija puolestaan tulkitsee tutkijan tulkintoja (mt., 151).

Olen käyttänyt haastateltaviani informanteina kahdella tasolla: ensinnäkin suomalaisen yhteiskunnan tuntevina ja sen keskellä elävinä, mutta myös sosiaalialan ammattilaisen roolissa asioita tarkastelevina henkilöinä. Pyysin haastateltaviani arvioimaan kunnian ja

häpeän kysymyksiä sekä henkilökohtaisessa elämässä että yleisemmin kulttuurisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä yksilö- ja yhteisötasolla. Lisäksi haastatteluissa kartoitettiin haastateltavien mielipiteitä, tietämystä ja kokemuksia maahanmuuttajien kanssa tehtävästä työstä sekä väkivalta- ja erityisesti kunniaväkivaltailmiöön liittyvistä asioista. Maahanmuuttajataustaiset toimivat aineistossa omalla tavallaan kahden kulttuurin tulkkeina ja informantteina.

Analyysini aluksi litteroin kaikki nauhoitetut haastatteluni sanatarkasti. Kymmenestä puolistrukturoidusta teemahaastattelusta tuli litteroitua tekstiä yhteensä 152 sivua. Tämän jälkeen aloin lukea haastattelutekstejä läpi ja tehdä erilaisia alleviivauksia, muistiinpanoja ja jäsennyksiä haastatteluista kumpuavista kommentteista ja teemoista. Analyysini piti sisällään sekä induktiivisia että deduktiivisia vaiheita. Analyysini alussa hain aineistosta samankaltaisuuksia ja yhdistäviä seikkoja sekä eroja. Tätä kautta muodostui yleistyksiä ja luokituksia, joita aineistooni systemaattisemmin käyttämällä ja testaamalla puolestaan hahmottui laajempia jäsennyksiä, luokkia ja graafisia kuvioita.

Kunniaan ja häpeään liittyvistä vastauksista ja teemoista muodostui aluksi luokittelujen kautta eräänlainen kunnian ja häpeän nelikenttä, johon lisäksi hahmottui ensin valta- ja vaikutusakseli ja lopulta valta- ja vaikutusvyöhykkeet. Kunniaväkivaltaan, väkivaltaan ja maahanmuuttajien parissa tehtävään sosiaalialan työhön liittyvän haastatteluaineiston analyysivaihe keskittyi enemmän haastateltaville esitettyjen kysymysten kautta esille tulleiden teemojen kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen, vastausten kartoittamiseen, vertailuun ja yhdistämiseen isommiksi kokonaisuuksiksi. Aineiston analyysin ja synteysin vaiheita ja lopputuotoksia esittelen tarkemmin seuraavissa luvuissa.

6 KUNNIAN JA HÄPEÄN NELIKENTTÄ

Käydessäni läpi haastattelujeni aineistoa tein muistiinpanoja siitä, miten kunniaa ja kunniallisuutta sekä häpeä ja kunniaattomuutta määriteltiin, millaisia termejä ja kuvailuja niille annettiin sekä mitkä tahot ja vaikuttimet toimivat käsitteiden ja ilmiöiden takana. Koska teen tutkimusta kunniaväkivallasta, minua kiinnostivat erityisesti kunnian ja häpeän ympärille kietoutuvat yksilön ja yhteisön vuorovaikutukseen liittyvät asiat. Aineiston luennan ja käsitteiden luokittelun edistyessä huomasin luokitteluiden ja niiden

sisältöjen yhteydet ja liitokset vallan käytön ja vaikutusmahdollisuuksien aspekteihin. Esille nousivat erityisesti yksilön tai yhteisön vallan käyttö ja vaikutusmahdollisuudet tai niiden puuttuminen omaan itseen tai toisiin nähden.

Pikku hiljaa huomasin kunnian ja häpeän kysymysten hahmottuvan eräänlaiselle nelikentälle, jota nimitän kunnian ja häpeän nelikentäksi. Nelikenttää halkaisevat horisontaalinen valta-akseli ja vertikaalinen vaikutusakseli. Nelikentän neljä vyöhykettä kuvaavat kunnian ja häpeän teemoja yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden, yksityisyyden ja julkisuuden sekä vallan ja vaikutuksen ulottuvuuksien kautta. Analyysin alkuvaiheessa tein jokaisesta haastattelusta erikseen kunnialle ja häpeälle omat nelikenttensä, mutta koska kunnia ja häpeä näyttäytyvät yleensä toistensa peilikuvina, yhdistin lopuksi nämä nelikentät yhdeksi.

Nelikentän jaottelu yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välillä ei ole yksiselitteinen, koska monissa ilmiöissä on kysymys sekä yksilöllisyydestä että yhteisöllisyydestä, riippuen pitkälti siitä, mihin asiaan kiinnitetään huomiota ja mistä suunnasta asiaa tarkastellaan. Jokainen ilmiö, joka vaikuttaa koko yhteisöön vaikuttaa samalla myös sen yksilöihin, kuhunkin omalla tavallaan. Toisaalta yksilöön kohdistuvalla vaikutuksella saattaa olla välillisiä vaikutuksia yhteisöön tai yhteisöihin. Voidaan myös ajatella, ettei ole olemassa yhteisöä yksittäisenä yhtenäisenä subjektina, vaan yhteisöt koostuvat yksittäisistä yksilöistä ja subjekteista, joista jokainen toimii, vaikuttaa ja käyttää valtaansa omalla tavallaan yhteisön jäsenenä ja myös yhteisöön päin. Olen kuitenkin käyttänyt näitä käsitteitä ymmärtäen ne niin, että jos ilmiöllä on pääasiallinen yhteys ja paikannus yksittäiseen yksilöön, kyse on yksilöllisestä asiasta, ja toisaalta, jos kyse on yhteisöstä tai yksilön näkökentästä katsoen yhteisön toisesta jäsenestä tai jäsenistä, kyse on yhteisöllisestä asiasta.

Nelikentän vertikaalisen vaikutusakselin alapäässä, horisontaalisen valta-akselin alapuolella, ikään kuin pinnan alla, on yksityisyyden alue. Vaikutusakselin yläpäässä ja valta-akselin yläpuolella on julkisuuden kenttä. Tämä akseli kuvastaa sitä, mihin kunniaan ja häpeään liittyvä asia yksityisyyden suojan tai yhteisöllisen näkyvyyden kautta sijoittuu, miten ilmiö vaikuttaa yksityisellä tai julkisella kentällä sekä missä se tulee nähdä ja huomioduksi. Yksityisyyden ja julkisuuden raja ei ole useinkaan selkeä ja monet ilmiöt voidaan nähdä sijoittuvan sekä yksityiselle että julkiselle elämisen alueelle.

Esimerkiksi perhe-elämä liittyy perinteisesti yksityiselämän alueelle, mutta perheenjäsenten toiminta näyttäytyy ja kuvastuu usein myös julkisilla areenoilla.

Vaikutusakseli kertoo siis siitä, kehen tai mihin kunnian ja häpeän ilmiön vaikutus eniten kohdistuu. Valta-akselissa on puolestaan kyse siitä, kenen valtapiirissä kyseinen asia pääasiallisesti on ja kenellä on valta määritellä kunnian ja häpeän käsitteitä ja sisältöä. Nelikentän valta- ja vaikutusakselit pitävät sisällään subjekti- ja objektijaottelun. Subjektuudessa on kyse toimijuudesta, määräys-, vaikutus- ja määritysvallasta suhteessa kyseiseen kunnian ja häpeän ilmiöön tai sen ilmenemismuotoon. Objektuudessa on kyse kunnian ja häpeän ilmiön itseen tai yhteisöön kohdistuvasta ja vastaanotettavasta vaikutuksesta, oli sitten kyse tarkoituksella tai tahtomattaan aiheutetusta vaikutuksesta.

	Yksilöllisyys	Yhteisöllisyys
Julkisuus	Yksilön vaikutus yhteisön kunniaan ja häpeään	Kunnian ja häpeän yhteisölliset merkitykset
Yksityisyys	Yksilön valta oman kunnian ja häpeän ydinpiiriin	Yhteisön valta yksilön kunniaan ja häpeään

Kunnian ja häpeän nelikenttä horisontaalisella valta- ja vertikaalisella vaikutusakselilla

Kunnian ja häpeän nelikenttä koostuu neljästä vyöhykkeestä. Yksilöllisyyden ja yksityisyyden vyöhykkeellä sekä subjekti- että objektius määrittyvät yksilöllisyyden alueelle. Tällä vyöhykkeellä näyttäytyvät yksilön valta ja vaikutusmahdollisuudet yksilön oman kunnian ja häpeän ydinpiiriin määrittelyyn. Kyse on asioista, jotka ovat pitkälti yksilön omassa vaikutuspiirissä ja yksilön omaan kunniaan ja häpeään kohdistuvia. Yksilöllisyyden ja julkisuuden vyöhykkeellä subjekti- määrittely yksilöllisyyden alueelle, mutta toimijuuden vaikutus ulottuu yhteisöllisyyden puolelle. Tällä vyöhykkeellä keskiöön nousee yksilön vaikutus yhteisön kunniaan ja häpeään.

Yhteisöllisyyden ja yksityisyyden vyöhykkeellä subjekti- on yhteisöllistä, mutta vaikutus painottuu yksilöllisyyden puolelle. Vyöhykkeellä nousee esille yhteisön valta yksilön kunnian ja häpeän määrittelyyn. Yhteisöllisyyden ja julkisuuden vyöhykkeellä sekä subjekti- että objektius paikantuvat yhteisöllisyyden alueelle, jolloin yhteisöllä on

päärooli toimijuudessa, vaikutus- ja määrittämisvallassa sekä toisaalta vaikutuksen vastaanottajana. Tällä tasolla kuvastuvat kunnian ja häpeän jaetut yhteisölliset merkitykset ja sisällöt.

Seuraavaksi esittelen, miten nämä kunnian ja häpeän nelikentän vyöhykkeet näyttäytyivät haastatteluissa sisällöllisesti sekä suhteessa toisiinsa. Tuon esille ja puran auki vyöhykkeille tyypillisiä teemoja ja yläkäsitteitä. Samalla vertailen haastatteluista tekemiäni löydöksiä kunniakulttuurin käsityksiin kunniaa ja häpeästä. Kunniakulttuurin sisältämät kunnian ja häpeän määrittäykset ja näkemykset konstruoin haastatteluista saamieni tietojen ja muun kirjallisen materiaalin perusteella.

6.1 Yksilöllisen ja yksityisen kunnian ja häpeän ydinpiiri

Kunnian ja häpeän yksilöllisyyden ja yksityisyyden vyöhykkeellä ilmiöt kuvaavat yksilön omaa toimijuutta ja siitä itselle aiheutuvaa seuraamusta. Kunnian ja häpeän tekijät paikantuivat usein tälle vyöhykkeelle, sillä haastatteluissa korostui kunnian ja häpeän yksilöllisen ja henkilökohtaisen luonteen painotus suomalaisessa yhteiskunnassa. Vaikka kunnia ja häpeä näyttäytyivätkin haastatteluissa moniulotteisina ilmiöinä, lähtökohtana oli se, että yksilö itse on pääsääntöisesti vastuussa ja vallassa omasta kunniaan ja häpeästään.

- Miten paljon voi itse vaikuttaa omaan kunniaansa ja häpeäänsä?

H 9: No eiköhän se oo oikeestaan, kuka muu siihen voi vaikuttaa ku ite omalla toiminnallaan ja tekemisillään ja sanoillaan.

Kunnian ja häpeän yksilökeskeisyys näkyi myös siinä, miten kunnia ja kunniallisuus näyttäytyi haastatteluissa usein asiana, joka pitää osaltaan ansaita ja hankkia omilla teoillaan. Hyvin harvassa yhteydessä kunnia näyttäytyi asiana, joka oli olemassa entuudestaan, ilman erityisiä toimia ja tekoja.

- Entäs siihen kunniaan, onko siihen, miten paljon siihen pystyy ite vaikuttaa?

H 4: Ehkä se on semmonen enemmänkin joka saavutetaan sitten... kun päästään ehkä johonkin tiettyyn asemaan...

Haastatteluissa kunnian ja häpeän teemat yksilöllisyyden piirillä määrittyivät pitkälti elämänhallinnan kysymyksiin, velvollisuuksiin vastaamiseen sekä omien odotusten ja

yhteiskunnan normien mukaiseen tai niitä uhmaavaan käyttäytymiseen. Elämänhallinnan alle olen liittänyt useimmissa haastatteluissa esille tulleet viittaukset omien taloudellisten asioiden, työn, perheen, kodin ja oman terveyden hoitamisen kunniallisuuteen.

- No onks olemassa semmosii selkeitä asioita, jotka merkitsee kunniallisuutta?

H 1: No semmost arkipäivän kunniallisuutta on mun mielest se että niinku, hoitaa omat asiansa hyvin, niin että opiskelee, käy töissä, hoitaa omat raha-asiansa, hoitaa perheensä asiat.

Kunnia ja kunnioitettavasti eli oikein toimiminen liittyivät haastateltavien mielestä usein käsitteisiin rehellisyys, luotettavuus, itsensä arvostaminen sekä toisten arvostaminen ja kunnioittaminen. Vastaavasti näitä arvoja ja periaatteita rikkova käyttäytyminen koettiin häpeälliseksi. Kunniaan ja kunniallisuuteen kiinnittyivät myös toisten ihmisten auttaminen sekä yksityisellä että julkisella kentällä. Yksityisellä puolella auttaminen näyttäytyi muun muassa oman perheen huolenpidossa ja suojelemisessa. Julkisella puolella auttamisen käsitteet paikantuivat lähinnä työelämässä työtehtävien hyvin hoitamiseen.

H 6: ...että ihmisestä kenelle on se perhe tärkeä ja jotenkin se suojelee omaa perhettä ja, musta tuntuu et se voi jotenkin, sana kunnia hänelle, tai silleen se jotenkin sopii siihen.

H 8: Et tavallaan se kunniallinen tai kunnia täs työssä on, on varmaan se et osaisi palvella ihmisiä silleen ihmisenä ja arvokkaasti.

Kunniakkaana nähtiin myös sellainen vapaaehtoinen auttamistyö, jota tehdään ilman suurempaa julkisuuden tavoittelua. Hieman ristiriitaiselta kuulostaen kunniaa henkilölle tuo tällöin vilpittömän epäitsekäs käytös, jolla kunniaa ei varsinaisesti itselle haeta. Nimitän tätä vaatimattomaksi altruismiksi.

H 3: ...et jos ei oo tarkoitus että sit musta puhutaan, sit joka paikassa kerrotaan että nyt ollaan tehty (hyväntekeväisyyttä), että vaan tehdään sitä työtä, musta sekin on semmosta... siitä tulee semmonen että sua kunnioitetaan...

Yksilöllisten toimien ja tekojen rinnalla haastatteluissa nousi esille huomattavasti vähemmän häpeän ja kunnian käsitteiden hahmottuminen yksilöllisenä ja kehollisena, pysyviin ominaispiirteisiin ja vakaavuuksiin liittyvänä asiana. Myöskään sairaudet tai vammaisuudet eivät tulleet haastatteluissa juurikaan esille, tosin niistä ei myöskään erikseen kysytty. Eräs maahanmuuttajahaastateltava kertoi omien vammaisuuteen liittyvien asenteidensa muuttuneen Suomessa asumisen aikana suvaitsevammiksi.

Kehollisuuteen liittyvät asiat kiinnittyivät lähinnä seksuaaliseen käyttäytymiseen ja sukupuoliittuneeseen arvottamiseen, joita avaan tarkemmin kunnian ja häpeän sukupuolisidonnaisia teemoja käsittelevässä luvussa.

6.2 Kunnian ja häpeän yhteisölliset merkitykset

Kunnian ja häpeän yhteisöllisyyden ja julkisuuden vyöhykkeellä yhteisö voidaan nähdä sekä kollektiivisena subjektina että toiminnan kohteena. Tälle vyöhykkeelle paikantuvat yhteisöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla merkityksensä, sisältönsä ja vaikutusareenansa saavat ilmiöt. Näistä esimerkkeinä ovat yhteisön tasolla operoivina ja yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltuina lait, yhteiskunnalliset normit, yleiset ja yhteisölliset tottumukset ja perinteet, käytöstavat sekä institutionaalistuneet arvojärjestelmät, kuten uskonnot. Näihin tekijöihin peilautuvat ja kiteytyvät yhteiskunnallisella tasolla kollektiivisesti hyväksytyt arvoasetelmat ja -linjaukset.

- Ketkä tai mitkä tahot määrittelevät, mitä on kunnia ja häpeä ja mikä on kunniallista ja häpeällistä käyttäytymistä?

H 5: Osittain mun mielestä lakien kautta tulee elikkä päättäjät, jotka niistä asioista säättää... näitten lakien valvojat... Sitte voi olla tämmösiä vaikuttajia esimerkiksi uskonnollinen näkökulma niin, uskonnolliset pomot tai nää jotka on siellä linjauksia vetämässä sitte siitä et mikä on oikein ja mikä on väärin.

Yhteisöllisyyden ja julkisuuden vyöhykkeen ilmiöt vaikuttavat yksilöiden toiminnan ja ajattelun taustalla yleisen ja normatiivisen viitekehyksen tavoin riippumatta yksilön omista mielipiteistä. Yksilölliset kriteerit ja määritykset vaihtelevat, mutta nämä yhteisöllisen tason tekijät edustavat yleistä ja kollektiivista stabiiliutta ja pysyvyyttä, joihin vetoaminen ja vertaaminen tarkentaa yksilön omaa liikkumavapautta ja toisaalta määrittää myös kunnian ja häpeän marginaaleja. Samaan tapaan riippumatta sosiaalialan työntekijöiden omista mielipiteistä ja työskentelytottumuksista ammattilaisten työtä ohjaavat ja rajaavat monien muiden tekijöiden lisäksi normistot, jotka näyttäytyvät muun muassa lakeina ja työyhteisön omina ohjeistuksina.

H 2: Et kuka sen sit määrittelee että se on oikein ja niinku kunniallisesti, et ehkä se on se ihminen ite aattelee et mä teen tän niin hyvin ku pystyn ja aattelee, ja sit joku toinen ehkä sit aattelee niitten omien arvojen, normiensä mukaan... [...] Mut sit tietysti ihan yhteiskunnankin kaikki lait ja tällaset et niihin nyt on sinänsä helppo sitte että, niinku verrata että jos on toiminut sen mukaisesti niin sit on ikään kuin toiminut oikein ja kunniallisesti mut et siin on monta eri tasoa.

Yhteisöllisyyden ja julkisuuden vyöhykkeellä ilmenevät kunniaan ja häpeään liittyvät tekijät voidaan jakaa kirjoitettuihin ja kirjoittamattomiin lähteisiin. Kirjoitetut lähteet ovat aikaan saannosta yhteisesti sovituista ja laajaa kannatusta saaneista säännöistä ja normeista. Näistä esimerkkeinä voidaan mainita lait sekä erilaiset kirjoitetut säännöt ja normistot. Usein myös uskontoihin liittyvät arvomerkit ovat pitkälti kirjoitettua tietoa, mutta uskontoihin liittyy paljon myös julki kirjoittamatonta sanomaa ja tulkittua totuutta. Kirjoittamattomiin lähteisiin voidaan lukea sukupolvelta toiselle siirtyvä suullinen perinnetieto, yhteisölliset tavat ja tottumukset sekä yleisesti ymmärretyt ja sisäistetyt normit, joita ei ole selkeästi ja järjestelmällisesti kirjattu ylös.

H 2: Ehkä se on niinku, et jokaisella on niin, tämmönen, jos aattelee ihan moraalii, et mikä on moraalisesti oikein tehdä tai, et eihän niitäkään oo kirjattu mihinkään mut et se on ehkä yhteiskunta ja... ylipäättään tulee jostain tuolta ties kuinka pitkän matkan takaa se että miten missäkin yhteiskunnassa on sitte totuttu elämään ja todettu hyväks joku tapa toimia.

Kirjoittamattomien sääntöjen osalta voidaan puhua myös niin sanotusta hiljaisesta tiedosta, joka kuvaa ihmisten mielissä olevaa, mutta joskus vaikeasti määriteltävissä olevaa asiaa. Joskus kirjoittamattomat säännöt tulevatkin huomatuksi ja todennetuksi vasta sen jälkeen, kun niitä on rikottu. Kysymys saattaa olla normiston mukaan räikeistä sääntörikkomuksista, mutta toisinaan kyse on käyttäytymisen hienosäädöstä, jonka sisällöstä ja nyansseista toisesta yhteisöstä tai kulttuurista lähtöisin oleva ei pääse helposti selville ilman vuorovaikutuksellisia karikkoja.

- Onko sun mielestä olemassa kirjoittamattomia sääntöjä siitä, mikä on kunniatonta ja mistä tää tieto saadaan tai mistä se tulee?

H 5: [...] Ehkä ku ne on semmosia kirjoittamattomia sääntöjä ne voi olla just semmosii jotka huomaa vast sit siinä vaiheessa ku rikkoo tai ku joku toinen rikkoo niitä.

6.3 Yksilön ja yhteisön väliset suhteet

Yksilöllisyyden ja julkisuuden sekä yhteisöllisyyden ja yksityisyyden vyöhykkeiden välinen vuorovaikutus ja keskinäinen vuoropuhelu ovat kiistattomia ja toisinaan erottamattomia yksilön ollessa osa yhteisöä ja yhteisön koostuessa yksilöistä. Nämä vyöhykkeet voidaan nähdä myös toistensa peileinä ja heijasteina. Limittyneisyyden ja selkeän yhteyden vuoksi olen käsitellyt näitä kahta vyöhykettä samanaikaisesti ja keskittyen kahden haastatteluista esille nousevan teeman, yksilön ja yhteisön välisen

vuorovaikutuksen ja moraalisen vuoropuhelun sekä perheen erityisaseman esittelyyn. Samalla vertaan näitä teemoja suomalaisen ja kunniakeskeisen kulttuurin välillä.

6.3.1 Yksilön ja yhteisön moraalinen vuoropuhelu

H 1: Joku tämmönen suvun musta lammak tai häpeäpilkku... et siihen liittyy sit jotain semmosta että se kyseinen henkilö on tehnyt jotain järjestyttävää tai semmosta ikävää mikä sitte heijastuu mahdollisesti koko perheeseen tai jopa koko sukuun tai asuinpaikkaan missä asutaan...

Yllä oleva sitaatti edustaa poikkeusta haastateltavien näkökannoista, joissa yksityisen henkilön häpeällisen tai kunniallisen teon tai käyttäytymisen vaikutukset näyttäytyivät lähinnä omaan tai enintään lähimpään yhteisölliseen piiriin, kuten omiin perheenjäseniin ja vanhempiin, vaikuttavina tekoina. Kunniattoman tai kunniallisen käyttäytymisen vaikutussäde onkin Suomessa yleisesti melko rajallinen ja lyhytkantoinen verrattuna kunniakulttuureihin, joissa yksilön tekojen tai maineen vaikuttavuus saattaa heijastua yksilön itsensä lisäksi lähiyhteisöjä paljon laajemmaltikin. Painotuksista huolimatta ympäröivä yhteisö vaikuttaa kaikissa yhteisöissä yksilön moraalisenä peilinä.

H 7: Joitakin asioita pitää miettiä et mitä naapurit ajattelee, mitä ehkä mun sukulaiset ajattelee, mitä mun lapset ajattelee.

Vaikka kunnia ja häpeä näyttäytyivät haastatteluissa usein omasta näkökulmasta katsottuna yksilöpainotteisina asioina, oli yhteisöllisyyden rooli vahvasti läsnä eri yhteyksissä. Yhteisöt, kuten perhe, suku, ystäväpiiri ja työyhteisö sekä yhteiskunta näyttelivät merkittävää roolia sekä kunnian ja häpeän määrittelijänä että yksilön toimintaa ohjaavina tekijöinä. Herää kysymys, onko yksilön kunniaa tai häpeää olemassakaan ilman yhteisöä, jonka silmissä se tulee nähdä ja tunnustetuksi.

H 2: Mun mielest mä en ite voi päättää sitä et onks mulla välttämättä kunniallinen maine silleen että, no nyt mulla on kunniallinen, et se, mun mielest sen määrittelee sit ne mun lähellä olevat, et ne sen määrittelee, vaikka mun perhe tai sukulaiset, ystävät, työkaverit...

Vaikka haastatteluissa on nähtävissä välähdyksiä suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevästä kunnian ja häpeän yhteisöllisestä vaikutuspiiristä suhteessa yksilöön, ovat nämä ajatukset enemmänkin hapuilevia pohdintoja kuin selkeitä kannanottoja. Yhteisöllisen kunnian ja häpeän luonne suomalaisessa yhteiskunnassa näyttäytyy tätä

kautta pikemminkin toissijaisena taustatekijänä, jota vasten yksilökeskeisen kunnian ja häpeän painotukset heijastuvat ja saavat tarkemman muotonsa. Suomalaisen yhteiskunnan kunnia- ja häpeäkäsityksen yksilöpainotteisuus ja -keskeisyys voidaan nähdä ikään kuin välittömän kunnian ja häpeän edustajana, vastaavasti yhteisöllisen kunnian ja häpeän vaikutus suomalaisessa yhteiskunnassa on lähinnä välillinen.

H 2: ...jos mietitään näin et joku työyhteisö nyt vaikka hoitais jonku hienosti ja kunniakkaasti niin kyllän sen työyhteisön jokainen jäsen itekseen määritteli sen että kokeeko he hoitaneensa sen ja onhan se joku henkilö joka sit taas omalta kannaltaan miettii sitä et onks se hoitanut sen kunniakkaasti...

Kunniallista toimintaa ja käyttäytymistä ohjaavat tekijät hahmottuivat haastatteluissa pikemminkin eettisenä kokonaisuutena, jonka osasina ovat yhteiskunnan ja lähipiirin taholta tulevien odotusten lisäksi omat henkilökohtaiset moraalikäsitykset sekä yksilön omatunto ja oma arvomaailma. Näistä palasista muodostuu yksilön toimintaa ohjaileva ja määrittävä käsitys siitä, mikä on oikein ja mikä on väärin sekä mikä on kunniallista ja toisaalta häpeällistä käyttäytymistä.

Yksilön oman ja yhteisöllisen arvomaailman selkeä erottaminen lienee mahdotonta, sillä nämä kaksi liittyvät ja limittyvät toisiinsa vuorovaikutuksen tasolla. Kunnian ja häpeän määrittäminen voidaankin nähdä eräänlaisena yksilön oman sisäisen moraalisen äänen sekä yhteisöstä heijastuvan eettisen ja arvottavan mielipiteen välisenä vuoropuheluna, jossa linjataan oikein ja väärin toimimisen raja-aitoja ja liikkumatilaa.

- No ketkä tai mitkä tahot määrittelevät, mitä on kunnia ja häpeä ja mikä on kunniallista ja häpeällistä käyttäytymistä?

H 8: Mul on semmonen käsitys et ne on niin isoja juttuja et ne on jostain sieltä, niinku vähän tavallaan se uskonto joka jotakin kulttuuria on aina muokannut ni et se on vähän niinku vaikuttanut siihen, miten niist asioista ajatellaan ja miten ne määritellään että, se on vähän tämmöst sit toisaalta semmost sukupolvelta toiselle menevää. Vähän tämmöst jotain jonkun arvojen ja ajatusten siirtoa että, sitä myötäähän ne liikkuu ja toisaalta muuttuu myös, et se on nyt aika vaikee mun mielestä määritellä et kuka sitä nyt juuri määrittelee. Jokainen ehkä itse myös.

Toiset haastateltavista tekivät käsitteellisen eron kunniattomuuden ja häpeän välillä, jossa he erottivat kunniattomuuden ulkoapäin tulevaksi yhteisölliseksi arvioinniksi ja häpeän henkilökohtaiseksi, yksilölliseksi arvottamiseksi. Samalla yhteisöllinen kunniattomuuden määrittely paikantui tekoihin, kun taas yksilötasolla koettu häpeä kuvattiin pikemminkin tunteena.

H 8: Mun mielestä kunniattomuus jotenkin viittaa semmoseen tekoihin, huonoiksi arvioitaviin tai jotenkin moraalittomiin tai johonki tekoihin... [...] Mut häpeä on must jotenkin ehkä sit taas henkilökohtaisempi juttu. Et jos mä ajattelen sitä kautta sitä et kunniattomuus luokitellaan ulkoa päin kunniattomaks, mut et häpeä on sit taas semmonen tunne, ehkä jota koetaan itse.

Monet haastateltavat tekivät selkeän eron suomalaisen tai länsimaisen kunnian ja häpeän yksilöpainotteisuuden sekä kunniakulttuurin yhteisöllisen kunnia- ja häpeäkäsityksen välillä. Haastattelun kunniaväkivaltateema oletettavastikin vahvasti tämän jaon korostumista ja esille tuloa. Kunniakeskeisessä yhteisössä korostuva perheen ja suvun rooli vahvana taustavaikuttajana kunnian ja häpeän määrittelyssä tiedostettiin yleisesti.

Kunniakulttuurissa yhteisön vahva vaikutus yksilön kunniaan näyttäytyy väkevänä voimana, joka voi käytännössä pyyhkiä yksilön kunnian pois tai ainakin tahrata sen, jonka jälkeen yksilö ei ole yhteisönsä silmissä "enää mitään". Alla olevissa katkelmissa näyttäytyy vahvana kunniakulttuurin arvomaailma, kunnian merkityksen keskeisyys, kunniakäsitteen yhteisöllisyys sekä kunnian menettämisen vaikutus ja pelko. Tämän pelon ja kunnian mahdollisen menettämisen voima saattaa saada kunniaväkivallan kautta mittasuhteet, joita on suomalaisesta näkökulmasta käsin vaikea käsittää.

H 3: Tai sit semmoset asiat että isän ei pitäis halata lapsia jos on sukulaisia tai muutenkaan, ei ottaa syliin, tämmösii juttuja jotka ei tulis mieleenkään, että se on niin heille vakava juttu, ja jos mies tekee näin, ne koko sen suku sit ei kunnioita häntä, että hän menettää sen kunniansa siinä heidän silmissään ja se ei oo sit enää mitään.

H 9: ...tää isä koki sit niin hirveetä häpeää ja se sano et hän menettää kasvonsa ja sen jälkeen hänellä ei tytärtään oo. Et sitä hän, niinku et, hän tavallaan joutuu hylkäämään sit sen tyttärensä, jotta hän puhdistais jotenki oman maineensa, koska hän on hänet niinku pilannut ja saastuttanut tällä omalla toiminnallaan...

6.3.2 Perheen paikka risteyskohdassa

Haastatteluissa perhe näyttäytyi sekä yksilöllisen ja yhteisöllisen että yksityisen ja julkisen risteyskohdassa. Yksilöllisten ja yhteisöllisten kunnia- ja häpeämääritysten osalta perhe paikantui yksilöllisen ja yhteisöllisen välimaastoon. Varsinkin ydinperhe, omat lapset ja puoliso, ehkä myös omat vanhemmat, tuntuvat toimivan määrittävänä rajanvetona kunnian ja häpeän kysymyksissä: oman perheen asioiden hyvä hoito tuottaa itselle yksilöllistä kunniaa, mutta myös perheenjäsenet voivat toimillaan tuoda ja levittää

yhteisöllistä kunniaa perheen sisällä. Toisaalta omien läheisten perheenjäsenten käyttäytyminen voi aiheuttaa myös yhteisöllistä häpeää. Muiden sukulaisten tai läheisten osalta tunnetaan pikemminkin neutraalimpaa myötähäpeää, joka ei samalla lailla synnytä voimakkaita tunnelatauksia tai leimaa myötähäpeän tuntijaa.

H 5: Sillon ku on omalla vastuulla olevasta henkilöstä kyse ni sillon sitä peilaa itseensä, et miten on itse toiminut ja, ja tavallaan ottaa sitä häpeää itselleen, mutta ehkä sit jos on joku tyyliin sisaren perheestä tai muusta niin sitten, ei se sillon vaikuta et enemmän se on sit siitä et mistä on ite vastuussa tai kokee olevansa vastuussa. [...] Et kunnia ja häpeä on tavallaan mun ja max sen lisäksi mun alaikäisten lasten toiminta joka voi aiheuttaa sitä häpeän tunnetta tai kunnian tunnetta.

Koska häpeä koetaan hyvin voimakkaana ja vahvan negatiivisesti leimaavana käsitteenä, sitä ei helposti ja heppoisin perustein edes liitetä omiin perheenjäseniin. On helpompaa puhua pettymyksen tunteista tai vihaiseksi tulosta.

- No mites sitte jos perheenjäsen ei toimi oikein ni, vaikuttaaks se sinun kunniaan tai häpeään jollain lailla?

H 9: En mä oikeestaan ajattele et se mun kunniaan tai häpeään vaikuttaa et kylhän mä sitte totean et mä oon pettynyt, et mun mielestä toi on ollu väärin toimittu mut ei silleen et mun pitäis hävetä niinku omaa lastani et kyl mä sanon et mä oon tästä asiasta vihainen...

Perhe näyttäytyy myös yksityisen ja julkisen liittymäkohdassa; perhe edustaa samalla yksityistä ja julkista. Perheeseen ja perheenjäseniin kiinnittyy yksityisen elämänalueeseen liittyviä ja samalla yhteisöllisiä velvoitteita: perhettä tulee suojella ja vanhemmilla on moraalinen, myös yhteisöllisesti määritelty ja säädelty kasvatusvastuu eli velvollisuus kasvattaa lapsensa hyvin ja samalla sosiaalistaa yhteiskuntaan. Perhe ja sen pesänä toimiva koti voidaan nähdä yksityisenä tilana ja täten julkiselta katseelta suojattuna. Toisaalta perheenjäsenet, kuten omat lapset, venyttävät perheen yksityistä julkiselle puolelle omien tekojensa ja käyttäytymisensä kautta.

Yhteiskunnan julkiset institutionalisoituneet sosialisaation sekä vanhemmuuden ja lasten kasvatuksen tukemisen ja arvioinnin tahot tunkeutuvat perheen ja kodin yksityisyyden piiriin. Nämä tahot osittain hallinnoivat yksityisyyden piiriä tukemalla ja vahvistamalla, mutta myös horjuttamalla vanhempien määräysvaltaa. Koko yhteiskunnan läpäisevinä tahoina neuvola-, päivähoido- ja koulujärjestelmä toimivat perheiden kasvatustuun tukena ja samalla kontrolloijana. Lisäksi perheitä auttavat ja myös valvovat monet yhteiskunnalliset tahot, kuten perhe- ja nuorisoneuvolat sekä sosiaalityö ja sen alla toimivana lastensuojelu. Yhteiskunnalliset interventiot yksityisyyden ytimeen, perheeseen

ja kotiin, hälventävät yksityisyyden ja julkisen raja-aitaa.

Yhteiskunnalliset instituutiot, jotka auttamistehtävän lisäksi harjoittavat yhteisöllistä valvontaa ja kontrollointia yksilöllistä ja yksityistä piiriä kohtaan, toimivat samalla nykyaikaisen moraalinvartijan ja panopticonin vartiotornin tavoin. Yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen, valvova ja moralisoivakin katse läpäisee perheen lisäksi yksilön elämää monin eri tavoin, johon nykyaikainen tekninen kehitys valvontakameroineen ja tunnistuskeinoineen, uusimpine tietoteknisine sovellutuksineen ja kommunikaatiokanavineen sekä monipuolisine arviointitekniikoineen tarjoaa uudenlaiset ja yhä laajenevat mahdollisuudet.

Yhteisöllisessä kunniakulttuurissa perheen ja lähisuvun merkitys on tärkeä monessa mielessä. Perheen ja suvun rooli on monesti sekä sosiaalisessa että taloudellisessa mielessä oleellinen ja ensisijainen; perheen ja suvun jäsenet tuovat tukea ja turvaa, mutta toimivat myös kontrolloijan ja moraalisen auktoriteetin asemassa. Suomalaiseen näkökulmaan verrattuna voimakkaammassa yhteisöllisessä kulttuurissa perheen asema saattaa olla huomattavan itsenäinen ja omavarainen suhteessa yhteiskunnalliseen ja valtiolliseen toimintaan. Perheen ja suvun vastuulla saattaa olla esimerkiksi lähes kaikki lasten kasvatukseen ja hoitoon liittyvät velvoitteet.

Kun suomalaisessa sosiaalialan työssä kohdataan maahanmuuttajataustainen asiakas, jonka perheen sisäisiin asioihin puututaan tavalla tai toisella, saattaa perheeseen tehtävän intervention merkitys korostua kulttuurisen ulottuvuuden kautta. Asiakas saattaa kokea ammattilaisen toiminnan kaksinkertaisena loukkauksena: asiakkaan omien kulttuuristen tapojen ja arvojen väheksymisenä ja niiden kunnioituksen puutteena sekä perheen sisäisiin, yksityisiin asioihin tunkeutumisena. Kyse onkin usein asiakkaan näkökulmasta kaksinkertaisesta interventioista.

Sosiaalialan ammattilaisen rooli ja virallinen asema suomalaisen yhteiskunnan moraalisten arvojen puolustajana ja ylläpitäjänä antaa mahdollisuuden ja toisinaan myös velvoittaa puuttumaan myös sellaisiin perheen sisäisiin asioihin, jotka jossain toisessa kulttuurissa, kuten yhteisöllisessä kunniakulttuurissa, on perinteisesti selvitetty perheen tai lähiyhteisön kesken tai niitä on pidetty asioina, jotka ovat normaaleja tai eivät vaadi ulkopuolisen väliintuloa.

H 9: ...sit ku viranomaiset alkaa puuttuu perheen asioihin niin sen he kokee hirveen loukkaavana että me mennään eri kulttuurin omistajana heidän kulttuuriin puuttumaan ku me ei siel olla et ne kokee sen loukkaavana.

6.4 Rajapintojen vertailua

Tarkasteltaessa suomalaisesta yksilökeskeisestä ja yhteisöllisestä kunniakulttuurista piirtyviä kunnian ja häpeän nelikentän vyöhykkeiden karttoja voi huomata selkeitä eroja sekä vyöhykkeissä että niiden välisissä rajapinnoissa. Eroja löytyy yksilön ja yhteisön vaikutuskenttien ulottuvuuksissa, toimijuuden eri tasoissa ja vyöhykkeiden keskinäisen vuorovaikutuksen piirteissä ja sisällöissä. Yksilön ja yhteisön välisen vaikutusvirtauksen suunta ja voimakkuus määrittelevät vyöhykkeiden välisten raja-aitojen olemusta ja ominaisuuksia.

Suomalaisessa yhteiskunnassa yksilöllisyyden ja yksityisyyden vyöhyke on keskeinen. Suomessa yksilön kunnian ja häpeän ydinpiiri näyttäytyy suhteellisen itsenäisenä ja laajana. Yksilöllä on suuret vaikutusmahdollisuudet ja myös vastuu oman kunniansa ja häpeänsä muotoutumiseen ja sisältöön. Yksilöllä on myös mahdollisuus ja keinot puolustaa mainettaan yhteisön taholta tulevaa painetta vastaan. Suomalaisessa kulttuurissa yhteisöllä ei ole samanlaista valtaa yksilön kunnian määrittämisessä kuin kunniakulttuurissa. Suomessa yksilön valta-asema näkyy myös siinä, ettei yksilön välttämättä tarvitse välittää yhteisön kunniakysymyksiin liittyvistä määrittelyistä, sillä yksilön menestyminen, osallisuus ja olemassaolo eivät ole samalla lailla yhteisön kunniakäsityksistä riippuvaisia kuin kunniakulttuurissa.

Suomessa yksilön ja ympäröivän yhteisön välinen raja näyttäytyy tiiviinä ja selkeänä häpeän kysymyksissä; yksilön häpeä ei läheisimpiä perheenjäseniä lukuun ottamatta juurikaan leviä ympäröivään yhteisöön ja yhteisön muihin jäseniin. Yksittäisen yhteisön jäsenen häpeäleima ei helposti läpäise toisen yksilön suojamuureja. Yhteisönä saatu tai koettu stigma näyttäytyy usein nimenomaan yhteisöllisellä tasolla, jolloin häpeä jää ryhmän kollektiivisesti jaetuksi kokemukseksi eikä palaudu yksittäisten yksilöiden vastuulle. Kunnia saattaa sen sijaan ylittää nämä raja-aidat helpommin, koska kunnialla on aina vapaaehtoisia ottajia ja jakajia.

Kunniakulttuurissa yksilön ja yhteisön välinen raja piirtyy huokoisena ja läpäisevänä sekä yhteisöstä yksilöön että yksilöstä yhteisöön päin. Kunniakeskeisessä kulttuurissa yksilöllisen kunnian ja häpeän ydinpiiri piirtyy suomalaista kulttuuria kapeampana yhteisön roolin vallatessa tilaa yksilön omalta päätäntävallalta. Tällöin yksilön valta ja vaikutusmahdollisuudet yhteisön valtaan nähden oman kunnian ja häpeän määrittämisessä ovat vähäisemmät kuin suomalaisessa kulttuurissa. Kunniakulttuurissa yhteisöllä näyttäisi olevan paljon vaikutusvaltaa yksilölliseen kunniapiiriin riippumatta yksilön omista mielipiteistä ja määrityksistä. Yhteisön tunkeutuessa yksilöllisyyden alueelle yksityisyyttä tehdään samalla julkiseksi ja näkyväksi.

Kunniakeskeisessä kulttuurissa yksilön kunnian ja häpeän vaikutuspiiri on voimallisempi ja kauaskantoisempi yhteisöllisellä tasolla kuin suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kunniakulttuurissa yhteisöön kuuluvan yksilön kunnia ja häpeä määrittävät selkeämmin myös yhteisön kunniaa ja häpeää. Yksilön kunnia ja varsinkin häpeä läpäisevät herkästi yksilön oman kunniapiirin huokoisen rajan yhteisöön päin levittäen kunnian statusta ja häpeän stigmaa ympärilleen. Yksilön valta ja vaikutus yhteisöllisellä tasolla näkyy myös siinä, että yksilön toteuttaman kunniaväkivaltateon taustalla on usein pyrkimys palauttaa menetettyä yhteisöllistä kunniaa.

Kuitenkin kunniakulttuurissa yksityisyyden ja julkisuuden välinen raja on tiukempi kuin suomalaisessa kulttuurissa, sillä tyttöjen ja naisten kunnian varjelu vaatii tiukempia rajanvetoja yksityisen piirin suojelemiseksi. Senni Jyrkiäisen (2009, 84) mukaan ajatus kunniaa rajaa konkreettisesti naisten mahdollisuuksia liikkua julkisessa tilassa Ylä-Egyptissä, jolloin naisten tilaa ja liikkumista rajataan, kun kunnia sitä vaatii. Sari Näreen (2005, 21) mielestä perinteisissä, sukupuolten välisiä rajoja vartioivissa yhteiskunnissa pidetään tiukasti kiinni yksityisen ja julkisen välisestä rajasta, kun taas suomalaisessa, sukupuolten välisiä raja-aitoja murtavassa yhteiskunnassamme yksityisen ja julkisen rajat ovat lienneet ja nämä alueet ovat alkaneet läpäistä toisiaan.

Suomalaisessa yhteiskunnassa rajapintojen huokoisuus painottuu yksityisyyden ja julkisuuden akselille. Postmodernissa yhteiskunnassa yksityisyyden ja julkisuuden sekoittuminen ja näiden alueiden ristiriitaiset suhteet näkyvät muun muassa siinä, että individualistiset periaatteet ja oikeudet ovat voimissaan, mutta samalla yksilön oman elinpiirin yksityisenä ja suojattuna pitämisen keinot ovat rajalliset ja halu siihen

vaihteleva. Virtuaalitodellisuus, sosiaalinen media sekä median ja tavallisen kansalaisen välinen lähentyminen sosiaalisen tirkistelyn ja tosi-tv-genren kautta on luonut näyttämön intiimienkin asioiden julkiseen esille tuontiin sekä altistumiseen anonyymien ja kasvottoman ihmismassan arvosteluun. Tällöin ihminen on riisuttuna tai itse riisuuntuneena altis yhteisön vaikutusvirralle ja vallalle.

7 MORAALISEN KUNNIAN JA HÄPEÄN MUODOT JA MARGINAALIT

Haastatteluita tehdessäni havaitsin, miten vieraita ja vaikeasti tavoitettavia käsitteitä kunnia ja häpeä ovat suomalaisessa arkielämässä. Haastateltavani eivät saaneet haastattelun kysymyksiä etukäteen tiedoksi, ja monelle tuntui olevan työlästä lähteä äkkiseltään määrittelemään kunnian ja häpeän aihepiirin teemoja. Osasyynä lienee se, että kunnia ja häpeä kalskahtavat käsitteinä jopa juhlallisilta tai vanhanaikaisilta, jotka on pitkälti syrjäytetty nyky-yhteiskuntaan paremmin soveltuvilla termeillä, kuten maine, arvovalta tai nolous.

H 9: ....se kunnia ja häpeä ne on niin hirveen vahvoja ilmaisuja...

Kuinka paljon kyse on käsitteellisen tason lisäksi käytännön ja sisällön tason kysymyksistä? Vaikka kunnia sisältää lähtökohtaisesti yleisen positiivisen arvolatauksen, saattaa se samalla merkitä omassa henkilökohtaisessa elämässä itselle kaukaista ja marginaalista asiaa. Tällöin kunnia voi olla sidoksissa valtaan ja vallan tavoitteluun, jota ei nähdä välttämättä henkilökohtaisesti haluttavana, merkityksellisenä tai arvostettuna. Paradoksaalisesti itse kunnian tavoittelua ei siis välttämättä nähdä henkilökohtaisesti kunnioitettavana.

H 1: Nää on silleen aika vaikeita kysymyksiä koska tota niin, ku ne ei oo mun elämässä semmosii kovin korostuneita asioita, siis et mä tuntisin mitenkään, mitään kunniallisuutta tai, tai näin sit mitään kovin suuria häpeän tunteita et sillee, et tosi vaikee miettii että... (huokaus).

Kunniallisuuden ja häpeällisyyden moraalinen ja yhteiskunnallinen tehtävä ja vaikutus ovat sidoksissa yhteisöllisiin merkitysjärjestelmiin ja moraalirakennelmiin, jotka muuttavat muotoaan ja saavat julkiasunsa aikakauden ja vallitsevien arvojen mukaan. Kunnialla ja häpeällä on yhteys ajankohtaisiin ja paikallisiin moraalisiin käsityksiin oikeasta ja väärästä. Kunnia ja häpeä voidaan nähdä moraalien alakäsitteinä, joilla

ohjaillaan ja rajataan soveliaitten käyttäytymismallien kirjoa. Tarmo Kunnaksen (2002, 110) sanoin "moraali on, aivan kuten kulttuuri, järjestyksen ja vapauden välistä dialektiikkaa".

7.1 Moraalisten arvojen marginalisoituminen

Richard Hugmanin (2005, 1) mielestä on mahdotonta ajatella ihmisyhteisöä ilman moraalisten arvojen ja uskomusten roolin tunnustamista jokapäiväisessä elämässämme, sillä ne vaikuttavat valintoihimme ja toiveisiimme, tietoisella tai tiedostamattomalla tasolla. Virtasen (2007, 47) mukaan moraali, eli käsitys hyvästä ja pahasta, on ihmisyhteisöjen tunnuspiirre. Moraali ohjaa ihmisiä sekä vapaa-ajalla että työelämässä. Samalla moraaliin liittyy vaatimuksen momentti; kun arvojen ja ihanteiden noudattamista vaaditaan, ne muuttuvat samalla moraaliksi. (Virtanen 2007, 47).

Bryan Wilson (1986) kuvaa moraalin ja moraalijärjestelmien taivalta ja tehtävää yhteiskunnallisen kehityksen virrassa. Wilsonin mukaan moraalin historiallinen rooli on ollut yhteisön koossa pitävänä voimana ja kiinteyttäjänä. Lisäksi uskonnolla ja kirkolla on ollut aikojen saatossa oma tehtävänsä yhteisön moraalijärjestelmän ylläpitäjänä ja muovaajana. Wilsonin mukaan yhdyskuntien teollisen kehityksen ja yhteiskunnallisten roolien eriytyessä yksityiselle ja julkiselle puolelle eri tavalla muotoutunut sosiaalisatio syrjäytti laajan ja hajautuneen, moraalijärjestykseen perustuvan sosiaalisen kontrollin julkisen järjestyksen ja yksilön suoritusten takaajana. Julkisella puolella moraalisen hyveen sijaan astuivat rationaaliset, tekniset ja juridiset vaatimukset. (Mt., 255-268.)

Wilson esittää, miten teollisen yhteiskunnan kehityksen alkuvaiheissa sosiaalisen kontrollin ja sosialisatian välinen tasapaino alkoi painottua enemmän sosialisatioon päin. Yhteiskunnallinen kehityksen ja yhteisöjen suurentumisen myötä suora ja henkilökohtainen kontrolli alkoi olla hankalampaa ja vähemmän tehokasta. Samalla yhteiskunnallisten ja työroolien eriytyessä sekä monimutkaistuvassa yhteiskuntajärjestelmässä oli tarjolla entistä useampia moraalisia vaihtoehtoja ja monta moraalista asemaa. Wilsonin mukaan teknisen kehityksen sekä liukuhihnojen, elektronisten hallintalaitteiden, automaation ja tietokoneiden yleistymisen myötä työntekijän henkilökohtainen moraalinen status, "hyvän ihmisen" leima ei ollut enää yhtä merkittävässä asemassa. Talouden ja teollisuuden kannalta työntekijän moraalinen

hyvyys muuttui moraalisesti yhdentekeväksi. (Wilson 1986, 259-261.)

Wilsonin kuvailema moraalisten merkitysjärjestelmien kehityskulku sekä julkisen puolen ja työelämän demoralisaatio saattaa olla osaselityksenä tutkielmani haastatteluissa kuvastuneeseen eräänlaiseen kunnian ja häpeän merkityksen marginalisoitumiseen nyky-yhteiskunnassa. Kunnia ja häpeä voidaan sijoittaa arvomarginaaliin, sillä niiden moraalinen voima ja eettinen arvostus ovat vähentyneet yhteiskunnan rakenteiden muuttumisen myötä. Seuraavassa katkelmassa yksi haastateltava kuvailee kunnian ja häpeän merkityksen vähentymistä osana yhteiskunnallista kehitystä ja julkisen vallan velvollisuuksien lisääntymistä.

H 9: No en mä tiä oikeestaan jos miettii suomalaista yhteiskuntaa että onko meillä nyt enää niin kunniattomia kansalaisia. Et voi olla että meillä on syrjäytyneitä tai marginalisoituneita mut se että onko kunniattomia ni, ehkä ei, kuitenkin nykypäivänä ajatellaan et mikä on meidän yhteiskunnan velvollisuus huolehtia kaikista sen jäsenistä ja muuta ni, ei enää leimata niinku taas sitte aikoinaan on leimattu...

Vertaillessaan Émile Durkheimin ajatuksia moraalin ja yhteiskunnallisen muutoksen välisestä suhteesta Kaj Ilmonen (1998) pohtii, että nykyaikaisten yhteiskunnallisten muutosten erityispiirteet houkuttelevat jälleen esiin julkisen eettisen keskustelun. Nämä nyky-yhteiskunnan erityispiirteet näyttäytyvät esimerkiksi työmarkkinoiden uusina kehityspiirteinä, aikaan ja paikkaan sidotun yhteisöllisyyden katoamisena sekä ihmisten joutumisena hankalien ja vaikutuksiltaan arvaamattomien valintojen eteen yhä monimutkaisemmissa tilanteissa. Ilmonen viittaa Durkheimin esittämään väitteeseen moraalin olemuksesta kollektiivisena ajatusmuotona, jota ilman yhteiskunnallinen järjestys ei ole mahdollinen. Anomian tilassa, jota leimaa selkeän moraalinormiston puute, ihmiset tulevat epävarmoiksi siitä, mikä on luvallista ja asianmukaista käyttäytymistä ja mikä ei (Durkheim 1985, 303, ref. Ilmonen 1998, 7). (Ilmonen 1998, 7-9.)

Ilmosen mukaan vanhojen, turvallisten eettisten kiintopisteiden himmentyessä uusien yhtenäisten moraalikoodistojen esiinmarssia ei ole ilmaantunut, mikä on johtanut moraaliseen välitilaan ja anomian saarekkeisiin. Tämän vuoksi postmoderniin yhteiskuntakeskusteluun istuu luontevasti nykyisessä moraalisten koodistojen "ristiaallokossa" tempoilevan yksilön valintojen vapaus- ja velvollisuusteema. Ilmosen mukaan nykyisin ihmisten on vain tyydyttävä elämään laajenevan "hyvävalikoiman"

kanssa yleisesti hyväksyttävien moraalisten hyveiden vajeen vuoksi, samalla kun yksilön vapaus valita on jo toisten mielestä muuttunut pakolliseksi toiminnaksi postmodernissa yhteiskunnassa. (Ilmonen 1998, 17-19.)

Tarmo Kunnaksen (2002, 249) mukaan monet eurooppalaiset ovat pitkään tunteneet elävänsä arvotyhjiössä. Hänen mielestään teknokratian ja medioiden tukema globaalinen kaupallisuus on ilman todellista arvopohjaa täyttämässä tyhjiötä, jota suuret kulttuuriuskonnot ovat maallistuttuaan jättäneet jälkeensä. Kunnaksen mukaan moraalisten tavoitteiden puuttuminen haittaa nyt sekä yksilön että yhteisön itsensä toteuttamista. Kunnas kirjoittaa, että "on hyvä, jos yhteiskunnalla on kunniakäsitys, mutta niitä ei voi olla monenlaisia samanaikaisesti. Selkeän tradition puute on uhka tulevaisuuden eurooppalaiselle yhteiskunnalle" (mt., 246). (Mt., 246, 250.)

Ovatko haastatteluissa esille tulleet moraalisen kunnian ja häpeän määrittämisen vaikeudet heijastusta yleisten ja yhteisöllisten moraalisten arvojen heikentymisestä, hämärtymisestä ja maallistumisesta sekä postmodernin yhteiskunnan yksilöllistymistendenssin ja valinnanvapauden tai -pakon laajentumisesta? Vai onko kysymys siitä, että yhteisöllinen moraalinen on saanut uudet kohteensa ja nuorentanut ilmettään kasvojen kohotuksen ja muodonmuutoksen hengessä? Yhteisölliset moraaliset arvot tuskin katoavat koskaan, sillä yhteiskunnat tarvitsevat niitä pysyäksään koossa ja toimintakykyisinä, mutta moraalisten arvojen sisältö, funktio, vaikutukset ja perustukset vaihtelevat.

7.2 Kulttuurisia ja uskonnollisia vertailuja

H 5: ...mun mielestä se liittyy vähän just tämmöseen kunniakkaaseen toimintaan, et ehkä korostuu enemmän kuin jossain suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa kuitenkin ehkä jotain pienekköä lain rikkomistakin ja tämmöstäkin ei sit välttämättä katota niin pahasti.

Monet haastateltavat tekivät eroa kunnian ja häpeän merkityksessä sekä niihin suhtautumisessa suomalaisen ja muiden kulttuurien välillä. Suomalainen kulttuuri koettiin suurpiirteisemmäksi ja suvaitsevammaksi kunnian ja häpeän normatiivisten odotusten suhteen. Pieni rike tai särö moraalisisessa toiminnassa ei vie kunniallista mainetta eikä luo tekijälleen stigmaa siten kuin joissain muissa kulttuureissa. Voidaan ajatella, että yhteiskunnan monentasoiset normatiiviset odotukset ja mahdollisuus kiinnittyä erilaisiin

yhteisöihin ja alakulttuureihin luovat myös mahdollisuuden stigman "liukenemiseen" moraalisten normistojen viidakossa ja valikossa.

Toisaalta identiteettiään, kulttuuriaan ja normatiivista viitekehikköään ei voi vapaasti ja vaivatta valita ja vaihtaa. Jokainen yksilö muovautuu yhteisönsä ehdoilla ja alaisena. Kunnas (2002, 245) kirjoittaa, että "uskonnosta, kulttuurista ja tavoista ei voi tulla puolipäiväisiä ihmisen pujotellessa kulttuurista ja uskonnosta toiseen. Ei voi valita omaa jumalaansa vapaasti Jeesuksen ja joulupukin väliltä ja toteuttaa omaa, vain yksityistä moraaliaan, sillä kulttuuri ei ole valintamyymälä. Se on pikemminkin sääntöjä tarvitseva yhteisöllinen kilpakenttä, jossa parhaiden perinteiden on myös kilpailtava keskenään". Kunnas korostaa suurten kulttuurien ja suurten uskontojen välisen dialogin sekä eri perinteitä lähentävien ja yhdistävien tekijöiden etsimisen ja löytämisen välttämättömyyttä kulttuurikonfliktien sekä uskonnollisten ja moraalisten yhteentörmäyksien ehkäisemisessä (mt., 245).

Haastatteluissa puhe kulttuurien välisistä eroista kunnian ja häpeän kysymyksissä liittyi usein puheeseen uskontojen erilaisuudesta. Vertailuissa suomalaiseen yhteiskuntaan uskonnoista nimeltä mainittiin kristinuskon lisäksi islam. Islam-uskoisten kulttuuria esitettiin esimerkkinä uskonnollisesta kulttuurista, jossa kunnia ja häpeä saavat aikaan suomalaisesta kulttuurista eriävän, voimakkaamman ja sukupuolisidonnaisemman merkityksen ja vaikutuksen. Tähän asetelmaan saattoi vaikuttaa myös haastatteluiden kunniaväkivaltateema, joka yhdistyy useimmilla vahvasti islamin valta-alueen kulttuureihin.

- No onko olemassa kulttuurien välisiä eroja suhtautumisessa kunnian ja häpeän kysymyksiin? ja onko tää kunnian ja häpeän sisältö jollain tavalla erilainen eri kulttuureissa?

H 8: On se varmaan kyllä... on se varmasti tosissaan, must tuntuu et kyl tää suomalainen kulttuuri on suht tämmönen höveli siin suhteessa ettei täällä oo niin voimakkaasti ku miettii jotain just vaikka islamilaisia kulttuureita, niin siellähän se on... varmaankin aika voimakas.

Teemu Tairan (2008, 218) mielestä puhe islamista peilautuu yleensä moderneihin arvoihin, kuten "talouden ja koko yhteiskunnan kehittymiseen, rationalisointiin, demokratiaan, yksilönvapauteen ja sananvapauteen. Tällöin islamista rakentuu usein normipoikkeama, jota määrittävät kehittymättömyys, pysähtyneisyys, takapajuisuus, epädemokraattisuus". Haastateltavien puheissa näkyi heijastuksia islamista luodusta

mielikuvasta, jota värittää jyrkkä ja patriarkaalinen suhtautuminen naisten tasa-arvoiseen asemaan ja oikeuksiin. Tällainen kuva islamista vastaa kunniaväkivallalle luotuja otollisia kulisseeja.

7.3 Suomalaisen kunnian ja häpeän peruspilarit ja vartiotornit

H 9: Kunnia ja häpeä ni, ehkä se on se kirkon puolelta joissain määrättyissä uskontokunnissa. Mut sitte, ei ehkä jos miettii meidän yhteiskunnassa ni, ei ne oo niin vahvoja...

Määrittellessämme ja vertailllessamme muita kulttuureja ja uskonnollisia yhteisöjä omia lähtökohtiamme vasten teemme samalla päätelmiä omasta kulttuuristamme ja arvotaustastamme. Tässä yhteydessä on syytä kysyä, mistä suomalaisen moraalin peruspilarit on tehty ja miten ne pysyvät pystyssä. Mihin tukeudumme arvottaessamme hyvän ja huonon, sallitun ja kielletyn sekä kunniallisen ja häpeällisen merkityksiä ja mitkä ovat kunnian ja häpeän "vartiotorneja" nykyaikaisessa suomalaisessa yhteiskunnassa? Haastatteluissa näyttäytyvä kunnian ja häpeän moraalisen valta-aseman ja merkityksen väheneminen suomalaisessa yhteiskunnassa herättää kysymyksen siitä, mitkä ovat ne tahot ja instituutiot, jotka ovat ottaneet jalansijaa näiltä moraalisilta arvoilta. Kysymys on myös vallasta: yhteisöllisestä vallasta määritellä ja valvoa hyväksyttävyyden ja tuomittavuuden raja-aitoja ja sitä kautta ihmisten käyttäytymistä.

Haastatteluissa kunnon kansalaisen määritelmään suomalaisessa yhteiskunnassa liittyi läheisesti omien velvollisuuksien tiedostaminen ja täyttäminen sekä yhteiskunnan sääntöjen, normien ja lakien noudattaminen. Vastauksissa ei kuitenkaan tullut esille seksuaalielämään ja siveellisyyteen liittyvää puhetta, vaan puheessa suomalaisen yhteiskunnan silmin näyttäytyvän kunnian ja häpeän merkityssisältöjen määrittelyissä nousi vahvasti esille yksilön julkisen roolin merkitys, aktiivisen, pärjäävän ja "kunnon" kansalaisen määrittelyn teema velvoitteineen ja oikeuksineen.

- Mitä yhteisön tai yhteiskunnan silmissä tarkoittaa kunniallisuus tai kunniattomuus?

H 8: [...] Jotenkin mä nään sen meidän yhteiskunnassa et sehän on ihan kunniaton joka ei ole semmonen täysipainoinen yhteiskunnan jäsen että, on joku juttu mikä tota, haittaa sitä jokapäiväistä selviytymistä ja tekee asiat väärällä tavalla.

H 2: Mun mielest se liittyy just niihin sit sen yhteisön normeihin tai yhteiskunnan normeihin ja lakeihin.

Suomalaisen yhteiskunnan jäsenen velvollisuuksien ja oikeuksien luomisessa ja valvonnassa näyttelevät tärkeää osaa julkisella puolella lainsäädäntö ja oikeusjärjestelmä. Lisäksi koulutus ja työelämä ovat osa verkostoa, joka säätelee yksilön tietoisuutta ja sitoutuneisuutta yhteisön normeihin. Vastaavasti yksityisellä puolella yksilöön ja yhteiskuntaan sosiaalistamiseen vaikuttavat kotikasvatus ja sukupolvilta toisille välittyvä perinnetieto. Kuitenkin perheiden ja sukujen rooli ja merkitys arvokasvattajana on ajan mittaan vähentynyt painopisteen siirryttyä kouluille ja muille julkisen toiminnan areenoille.

Richard Hugmanin (2005, 42-43) mukaan aikojen kuluessa on tapahtunut siirtymä luottamus pohjaisista ihmisten välisistä suhteista sopimus pohjaisiin suhteisiin. Luottamus on hänen mielestään keskeinen aspekti vapaaehtoisissa ja läheisissä suhteissa, kun taas sopimus on katalysaattori persoonattomiin suhteisiin, mutta myös seurausta niistä. Suomalaisessa yhteiskunnassa kunniallisuuden moraaliset vartiotornit painottuvat yhteisöllisiä kulttuureja vahvemmin julkisiin instituutioihin. Julkisilla areenoilla, kirjallisten ja yhteismitallisten ohjeiden, normien ja säädösten mukaan mitataan yksilön kunnia ja häpeä, kelvollisuus ja toimintakykyisyys sekä yhteiskunnallinen arvo. Samalla lähiyhteisön jäsenten keskinäinen luottamus pohja ja kontrollointi on vaihtunut persoonattomiin sopimuksiin ja arviointeihin.

7.4 Kunnian ja häpeän julkiset kasvot ja salatut naamiot

Sekä kunnia että häpeä voivat olla yksilöön kohdistuvia tai yhteisesti jaettuja. Yhteisöllisessä yhteisössä kunnia ja häpeä leimaavat kuitenkin individualistista yhteisöä useammin yksilöä laajemman piirin. Kuitenkin riippumatta siitä, onko kyseessä yksilön tai yhteisön kunnia tai häpeä, puhumme statuksen tai stigman lisäksi tunteista, joko yksilön omista tai yhteisesti jaetuista. Tunteet ja reaktiot, joita kunnian ja häpeän kysymykset herättävät, ovat yleensä häpeän osalta muilta piiloteltuja ja peiteltäviä, kun taas kunnian osalta muille esiteltyjä ja jaettuja.

H 4: Häpeä, no se on se nolo, se on jotenkin nolo asia. Et jos jotain on tapahtunut... niin sitä nolostuu, on häpeä, sitä asiaa ei kerro, ei uskalla kertoa ehkä, siihen se liittyy.

Häpeään ja kunniaattomuuteen liittyvä nolous piirtyy useimmiten yksityisyyden akselille, sillä häpeästä mielellään vaietaan ja häpeän aiheuttamaa tapahtumaa sekä siitä syntyvää

nolouden tunnetta pyritään usein piilottelemaan muilta. Suomalaisen yhteiskunnan lisäksi tämä pätee myös kunniakulttuuriin, jossa häpeän julkinen paljastuminen on vähintäänkin yhtä paha asia kuin itse tapahtuma, joka on häpeän aiheuttanut. Yksilön häpeästä tulee stigma silloin, kun se tulee yhteisön tietoon. Kunniakulttuurissa näkyväksi tuleva ja kunniaan liittyvä häpeä stigmatsoi myös yhteisöä, kuten perhettä ja sukua, joten on myös yhteisön edun mukaista, että häpeä pysyy piilossa ja peiteltynä.

Omia perheenjäseniä lukuun ottamatta haastateltavat eivät juurikaan kokeneet toisen yksilön häpeän itseään stigmatisoivaksi, mutta tuottivat myötähäpeän tunteisiin liittyvää puhetta. Häpeän salaaminen ulottuu myös muiden häpeän ja myötähäpeän peittelyyn; toisen yksilön häpeän tunteeseen ei lähdetä mukaan eikä toiselle henkilölle paljasteta omia myötähäpeän tunteita. Tätä toimintaa pidetään hienovaraisempana ja toista kunnioittavampana käytöksenä kuin avointa myötätunnon ilmaisua ja osoitusta häpeällisen asian huomaamisesta.

H 4: Sitä ei tavallaan näytä sille toiselle sitä, et tavallaan myötähäpeää kokee... et se ei ehkä välttämättä se toinen henkilö tiedä sitä.

H 1: ...et sit jos joku läheinen, et ehkä sit siit vaan jättää sanomatta tai sitä miettimättä tai siitä puhumatta, jos on joku semmonen mikä mun mielest on ehkä vähän hävettävä asia.

Häpeän keskittyessä enemmän yksityiselle puolelle, henkilökohtaisiin kokemuksiin ja tunteisiin kunnia paikantuu enemmän julkiselle puolelle, toimintaan ja tekoihin sekä jaettuihin elämyksiin. Häpeää salaillaan ja kartetaan, kun taas kunniaa ja gloriaa halutaan esitellä muille ja siinä halutaan olla osallisena. Häpeässä jäädään yksin, mutta kunniaa ollaan yhdessä.

H 8: Et jos miettii vaikka semmosta että, puhutaan nyt, no joo... joku on tuottanut kunniaa vaikka nyt Suomelle tai yhteiskunnalle, sillon se ikään kuin enempi ehkä vedetään sille tasolle et myös minä olen siinä kunnian tuottamisessa mukana kun taas sit jos joku tuottaa häpeää niin se häpeän tekijä on yksin.

Vilpittömän kunnioituksen sijaan saatua rahan ja vallan valtaa ja voimaa sekä niistä kumpuavaa tekokunnioitusta valottaa eräs maahanmuuttajataustaisista haastateltavista kertoessaan omasta lähtömaastaan. Kyseinen kunnia ei ole perinteisessä mielessä ansaituksi katsottua, vaan epäaidoksi luokiteltua. Tätä kunniaa kyseenalaistetaan ja kritisoidaan enemmänkin hiljaisesti kuin julkisella paheksunnalla. Tällaista kunniaa ei olla

jakamassa henkisessä mielessä, mutta aineellisesti sen saavutuksista halutaan silti hyötyä.

H 3: ...vähän semmonen vääristynyt mun mielestä kunnioitus että jos ihmisellä on paljon rahaa, ja jos hänellä on valtaa, kunnioitetaan mutta toisaalta se ei oo semmonen vilpitön kunnioitus mutta... vaan kun siitä ihmisestä on niin paljon kiinni että miten toiset sit pärjäävät tai mitä hän pystyy heille antamaan ja hyväksymään. Et voi olla että se on vaan tämmöistä tekokunniaa tai kunnioittamista koska sit kaikki ihmiset siin ympärillä kuitenkin tietää ja ymmärtää että ei hän sitä, ei se oo ansainnut mitään kunnioitusta ja mitä hänelle osoitetaan, näytetään, niinku se olis ihan aitoa.

8 KULTTUURISIA EROJA JA SUKUPUOLISIDONNAISUUKSIA

8.1 Maahanmuuttajien kertomaa

Vertaillessani maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestöön kuuluvien haastatteluita en huomannut suurempia eroja Virosta ja Venäjältä tulleiden sekä Suomessa syntyneiden haastateltavien vastauksissa. Ehkä eniten vertailuissa nousi esille naapurimaistamme tulleiden haastateltavien vastauksissa perheiden ja sukulaisuussuhteiden sekä erilaisiin yhteisöihin kuulumisen merkityksen jonkin verran suurempi korostuminen, joka voi osaltaan johtua sekä yhteisöllisemmästä ajattelutavasta että erilaisesta sosiaalityrväjärjestelmästä ja suvun roolista taloudellisen turvan tuojana. Tämä perheen ja suvun sekä yhteisöllisten siteiden merkitys voidaan nähdä yhteisöllisyyden arvon ilmentymänä ja erilaisena korostumisena, mutta myös seurauksena olosuhteiden pakosta, tässä tapauksessa taloudellisista olosuhteista sekä yhteiskunnallisen ja yleisen sosiaalityrvan alhaisesta kattavuudesta.

H 6: (Entisessä kotimaassa) on esimerkiksi vieläkin semmonen että, kuitenkin on kunnioittavaa että lapset hoitaa vanhempia. Se on aika semmonen, tosi huono, että jos sä et huolehdi, ei hoida ja kaikki mut, toisaalta siellä ei oo niin hyvin järjestetty nää kaikki semmoset palvelut mitä on vanhemmille ihmisille.

H 3: ...kun (entisessä kotimaassa) niin paljon just vaikuttaa sun elämään ja kaikkien elämään se että kenen kanssa sä oot tekemisissä, no jonkun täälläkin kyllä mutta siellä se on niin paljon kuka, mihin porukkaan sä kuulut, kuinka paljon sulla on suhteita, että kuinka paljon sä pystyt hoitamaan omiakin asioita tai mihin sä pääset. Täällä se ei oo niin iso juttu.

Perheen merkitys näkyi myös ydinperheen ja lasten saamisen arvostamisena. Suomen lähialueelta kotoisin oleva maahanmuuttajahaastateltava kuvasi perheen ja lasten saamisen merkitystä sekä sitä, miten yksilön identiteetti ja paikka yhteisössä määräytyvät

ja hahmottuvat perheen kautta: yksinään asuva aikuinen ihminen ei ole hänen lähtömaassaan samalla tavalla kunnioitettava kuin perheellinen. Ilman omaa ydinperhettä yksilöltä puuttuu tällöin olennainen osa kunniallista statusta yhteisön silmissä. Yhteisöllisyyteen liittyy myös muiden huomioiminen. Maahanmuuttajien vastauksissa tämä näkyi muun muassa puheena omien perheenjäsenten, vanhempien ja itseään vanhempien yhteisön jäsenten kunnioittamisesta sekä vaatimuksena muiden kulttuurien arvostamisesta. Muiden kunnioittaminen liitettiin siis läheisesti omaan kunniallisuuteen.

*- ...miten sä ite määrittelisit ne ja mistä ne kostuu, elikä häpeä ja kunniattomuus?
H 6: [...] Lasten ja vanhempien välit siinä on, et semmosta kunnioittamista ja kuinka lapset kunnioittaa aikuisia, ei vaan vanhempia, myös, ja muuten vaan vanhempia ihmisiäkin.*

Eroavaisuuksista huolimatta maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestöön kuuluvien haastatteluissa löytyi huomattavasti enemmän samankaltaisuuksia kuin eroja; kyse oli pikemminkin painotuseroista, jotka saattoivat johtua myös yksilöllisistä eroista, ei niinkään kulttuurisidonnaisista vaikutuksista. Lisäksi täytyy muistaa, että maahanmuuttajataustaisista jokainen oli haastattelun aikaan asunut Suomessa jo suhteellisen pitkän ajanjakson, joten lähtömaan ja Suomen kulttuurivaikutusten sekoittuminen lienee tosiasia, joka vaikuttaa myös näkökulmien valintaan ja kannanottoihin.

8.2 Sukupuoliroolit törmäyslinjalla

Itäafrikkalaisen haastateltavan vastauksissa selvimmin havaittava ero verrattuna muihin haastatteluihin oli erilainen lähestymistapa kunnian ja häpeän kysymyksiin sekä kunniaväkivallan teemaan. Haastateltava pohti kysymyksiä ja muotoili näkemyksiään erilaisten sukupuolirooliodotusten ja niihin vastaamisen kautta enemmän kuin muut haastateltavat. Tämän haastateltavan vastauksissa kuvastui sukupuolisidonnaisten, kulttuuristen roolien, normien ja käytäntöjen esille tulo ja kyseenalaistaminen etenkin koulutuksen ja sivistyksen lisääntymisen sekä toisaalta maahanmuuton ja sen jälkeisen sopeutumisprosessin myötä. Tässä tarkastelussa sukupuolisidonnaisia rooleja sekä niiden vaikutuksia ja muutoksia tarkastellaan eräänlaisena prosessinomaisena liikkeenä.

H 10: Ei arvosteta sitä lasten kasvatustyötä ja keittiötyötä, ei koskaan vaikka ilman sitä ei perhe-elämä ole olemassa.

Itäafrikkalainen haastateltava kuvasi puheissaan sitä, miten kunniaan liittyvän väkivallan taustalla on prosessi, jossa perheen sisäinen, perinteinen ja sukupuolirooleja korostava työnjako kohtaa muutospainetta naisten sivistymisen ja koulutuksen myötä. Naisten tullessa tietoiseksi omasta asemastaan ja epäoikeudenmukaisuuksista heidän vaatimuksensa uusista vapauksista ja mahdollisuuksista yhteiskunnassa tuottavat haastateltavan mukaan usein ristiriitoja pariskuntien ja sukupuolten välille. Kunniaväkivalta kietoutuu tässä prosessissa vallan, alistamisen ja oikeuksien vaatimisen ympärille.

8.2.1 Ristiriitaa ja vastustusta

Haastateltavista itäafrikkalaiset juuret omaava henkilö on kotoisin yhteisöllisemmästä kulttuurista kuin muut haastateltavat, ja haastateltavien keskuudessa hänen taustansa onkin lähinnä sitä kulttuuriperimää, jolla voisi olettaa olevan liitoksia kunniaväkivaltaan. Tämän haastateltavan oman käsityksen mukaan hänen lähtömaassaan ei kuitenkaan puhuttu kunniaväkivallasta, vaan väkivallasta, joka piti sisällään väkivallan eri muodot, myös mahdollisen kunniaväkivallan. Haastateltava toi esille, ettei väkivalta hänen lähtömaassaan liity yleensä uskontoon tai kunnian menetykseen vaan väkivaltatilanteet kumpuavat useimmiten erilaisista riidoista.

- Esiintyykö sun omassa lähtömaassa sitä kunniaväkivaltaa?

H 10: Esiintyy mutta ei sanota kunniaväkivalta.

- Sitä ei siis koeta välttämättä siis väkivallaksi vai koetaanko?

H 10: Koetaan väkivallasta mutta ei sanota kunniaväkivalta.

- Eli sitä termiä ei siis käytetä?

H 10: Se on vaan väkivaltaa.

Pertti Alasuutari (2007, 31) kuvaa kulttuurista alitajuntaa ajattelumme ja käyttäytymisemme rutiineiksi muuttuneeksi ja itsestään selväksi puoleksi. Alasuutarin mukaan lausumattomat rutiinit ovat inhimillisen todellisuuden järjestyksen perusta ja sosiaalisen järjestyksen selkäranka. Rutiinien tiedostaminen yleensä osoittaa, että niiden itsestäänselvyys kyseenalaistetaan. Näin voi Alasuutarin mielestä käydä esimerkiksi silloin, kun yhteisö joutuu kosketuksiin ulkomaalaisen tai vieraan kulttuurin kanssa, jolloin vanha tapa kyseenalaistetaan ja siksi sen merkitys muuttuu tai se saa uuden muodon. Normien esiin nostaminen ja toimeenpaneminen on puolestaan osoitus kriisitilanteesta. Normien voidaan Alasuutarin mukaan nähdä edustavan ristiriitaa sen

välillä, miten asioiden nähdään olevan ja millaisia niiden haluttaisiin olevan. Normit ovatkin yksi keskeinen tapa, jolla rutiineista tulee reflektiivisen huomion kohteita. (Mt., 51, 80, 229.)

H 10: Joskus jos perhe siirtyy tänne, se häpeys vaan syntyy täällä. Omassa maassa ei huomaa sitä ja elää rauhassa, kato, vaikka nainen jos, kuinka paljon häpeyttä, hän ei tiedä sitä. Hän on ihan rauhallisessa elämässä siellä, mutta täällä sitten silmät aukee ja katsoo kaikkii ja ei mene ennallaan...

Sukupuolisidonnaiset roolit näyttäytyvät kontekstuaalisina rakennelmina, joiden merkitys saa toisen muodon maahanmuuton myötä. Kunnian ja häpeän kysymykset näyttäytyvät erilaisilta uudessa kotimaassa, ja kosketuspinnassa uuden kulttuurin kanssa häpeä "syntyy", tulee näkyväksi ja huomatuksi uudessa ympäristössä. Samalla henkilön lähtömaan yhteiskunnassa mielletty "normaali" muuttuu uudessa asuinmaassa epänormaaliksi, sallittu kielletyksi ja tavoiteltu tuomittavaksi. Maahanmuutto ja uuden kulttuuriympäristön vaikutukset saavat helposti reflektoinnin alaisiksi ja kyseenalaistamaan totut ja sisäistetyt roolit sekä normit ja rituaalit, joihin tukeudumme jokapäiväisessä elämässämme.

Haastateltava toi esille naisten ja miesten välisten erilaisten sukupuolisidonnaisten lähtökohtien, mahdollisuuksien ja roolien joutuvan uuteen arviointitilanteeseen maahanmuuton jälkeisessä tilanteessa. Maahanmuuttajanaisten saama koulutus ja tieto naisten asemasta uudessa yhteiskunnassa saattaa nostaa heidän vaatimustasoaan ja toiveitaan oman asemansa parantamiseksi. Myös suurempi taloudellinen riippumattomuus miehen tuloista uudessa asuinmaassa takaa naisille mahdollisuuden oman tilanteensa muuttamiseen.

Haastateltavan kerronnassa lähtömaan ja uuden asuinmaan ristiriitaiset rutiinit ja normit johdattavat reflektoinnin ja muutoksen polulle, jossa naisille tuntuu avautuvan enemmän mahdollisuuksia ja oikeuksia ja vastaavasti miehillä tuntuu olevan edessään sopeutuminen erilaiseen miesmalliin ja kaventuneisiin oikeuksiin suhteessa vaimoonsa ja lapsiinsa. Tämän saattaa maahanmuuttajamies tulkita oman miehisen statuksensa, arvovaltansa ja arvostuksensa vähentymisenä. Samalla oma kunnia saattaa tuntua uhatulta.

H 10: Hän (mies) ajattelee että jos menettää tämän, tai tämä perheen johtajuusasema tai, jos lapsi tekee omasta mielestään jotakin, eikä enää mies voi määrää siinä, hän ajattelee,

hän ei arvosteta enää perheessä ja ihan yhteiskunnassa.

Mieskeskeisestä ja patriarkaalisesta näkökulmasta katsottuna suomalaisen yhteiskunnan arvomaailma ja arkinen elämänmeno sekä sukupuolittuneet rooliodotukset saattavat näyttäytyä vierailta ja moraalittomilta. Toisinaan pelko ja epävarmuus ajavat miehen pitämään entistä tiukemmin kiinni siitä, mitä on jäljellä entisestä, tutusta ja turvallisesta sekä oman arvovallan tunteen rippeistä. Samalla uuden kotimaan kulttuuri edustaa pitkälti vastakohtaista pahaa ja turmeltunutta, jota vastaan tulisi taistella. Oman kyseenalaistetun kunnian ja valta-aseman sekä entisen kotimaan kulttuuristen periaatteiden puolustaminen saattaa lopulta saada radikaaleja muotoja väkivallan keinoin toteutettuna. Pakottamalla ja väkivallalla saatu valta-asema näyttäytyy kuitenkin väliaikaisena ja moraalittomana pakkovaltana.

H 10: Tästä syystä minusta tää väkivalta syntyy koko ajan, jos lapsi ei kuuntele minua, jos nainen ei kuuntele minua, minä en ole enää arvostettu.

H 10: Ei väkivallasta voi tulla hyvä valta tai hyvä määrääjä henkilö ei voi syntyä väkivallasta. Mutta, kun itse haluaa saada sitä pakollisesti, sitten väliaikaisesti saa. Kuitenkaan ei ole, ei voi olla pysyvää.

8.2.2 Muutoksen mahdollisuus

Itäafrikkalainen haastateltava korostaa uuden opettamisen ja oppimisen sekä sivistymisen myötä avautuvia mahdollisuuksia henkilökohtaiselle kasvulle ja muutokselle. Sisäistetyin arvomaailman ja asenteiden muutos ei tapahdu kuitenkaan helposti tai nopeasti; se vaatii usein aikaa ja kärsivällisyyttä, mutta myös henkilön omaa motivaatiota asioiden työstämiseen ja muutokseen, jotta ulkokohtaisesti opittujen tekojen sijaan muutokset siirtyisivät "sydämelle asti" eli omaksutuiksi arvoiksi. Samalla haastateltava korostaa oppimis- ja integroitumisprosessissa pidemmällä olevien läheisten ja vertaisryhmän merkitystä opettajan ja mentorin roolissa.

H 10: Se joka on aloittamassa sivistymään, pitää tehdä sitten enemmän kun toinen, koska toinenhan ei tiedä vielä, ei tiedä niistä asioista, sisällöstä yhtään mitään, tai ei halua, ei ole valmis tietämään. Mutta toinen on valmis ja tietää niistä ja hakee tietoja niistä aina ja sitten pikku hiljaa aina pitää sitten opettaa toisille...

Muutosten hitaus ja eriaikaisuus näkyy myös globaalissa mittakaavassa eritahtisena yhteiskunnallisena kehityksenä. Haastateltava vertaa Suomen ja entisen kotimaansa

välistä eroa sivistymisen tason ja aikajänteen kautta. Liiallisen yleistämisen vaarat kannattaa kuitenkin muistaa. Haastateltavakin mainitsee entisen kotimaansa sisäisestä moniulotteisuudesta ja kulttuurisesta kirjavuudesta; myös maan sisällä kehitys voi olla erilaista ja eritahtista lähiyhteisöjen kulttuuristen, uskonnollisten ja sosiaalisten erojen heijastuessa ihmisten eriävissä tavoissa ja moraalisisissa arvoissa.

- No onko tää sukupuolittuneisuus jollain tavalla erilaista sun mielestä täällä Suomessa kuin (omassa lähtömaassa) esimerkiksi?

H 10: Melkein samanlaista, se ero on vaan ihan sivistymisessä. Siellä tehdään vaan mitä aikaisemmin on tehty täällä.

Sukupuolten välinen epätasa-arvo ja patriarkalisuus saattaa näyttäytyä myös rakenteellisena epätasa-arvona ja yleisenä yhteiskunnallisena epäkohtana, joka rajoittaa sekä yksilöiden että yhteiskunnan kehittymistä. Mallit, joihin on ennen vanhaan pitäydytty, eivät tunnu enää toimivilta tai tarkoituksenmukaisilta uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa tai uudessa asuinympäristössä. Vanhoista käytännöistä, toimintamalleista ja sukupuolisidonnaisista rooleista on tullut pikemminkin jarru tai este uuden kehityksen ja uusien mahdollisuuksien tiellä.

H 10: Mutta jos koko yhteiskuntaan annetaan sellainen yksi määräys että mies päättää ja määrää, mutta ei joka perheessä todellisuudessa toteudu, koska ei kaikki osaa edes käsitellä ne asiat oikein perheessä. Jos mies ei osaa niitä asioita, miten hän voi olla määrääjä ja tietäjä.

8.3 Miesten väkivaltaisuus ja miehisyyden muodot

Arto Jokinen (2000) liittää miesten väkivallan miehisyyden kulttuurisiin odotuksiin ja maskuliinisuuksien representaatioihin. Jokisen mukaan miehenä olemisen kulttuuriset tavat ja odotukset omaksutaan sosialisoinnin kautta ja kulttuurinen maskuliinisuus ansaitaan suorittamalla miehuuskokeita ja läpäisemällä miehisä siirtymäriittejä. Jokinen määrittääkin kulttuurisen maskuliinisuuden eli miehisyyden ristiriitaiseksi ilmiöksi, sillä "sen odotetaan lankeavan luonnostaan miehille, mutta toisaalta miehet joutuvat ansaitsemaan miehuuden, mikä sekään ei riitä, vaan miehuus täytyy ansaita yhä uudelleen ja uudelleen erityisissä miehuuskokeissa" (mt., 211). (Mt., 210-211.)

Jokinen (2000, 213-217) käyttää hegemonisen maskuliinisuuden käsitettä yhdistävänä tekijänä, joka selittää mieheen kohdistuvat patriarkaliset paineet ja monien

maskuliinisuuksien samanaikaisen esiintymisen sekä patriarkaanin säilymisen. Jokisen mukaan hegemonisen maskuliinisuuden määritelmä tarkoittaa "ensinnäkin miehiä yhteen liittävää käytäntöä, toiseksi tietyn maskuliinisuuden ideaalien johtavaa asemaa kulttuurissa ja kolmanneksi tietyn miesluokan johtavaa ja hallitsevaa asemaa suhteessa miesten enemmistöön ja kaikkiin naisiin" (mt., 215). Jokisen mukaan maskuliinisuuden hegemonia voi esiintyä monin eri tavoin, mutta niiden yhdistävä tekijä on valta, joka voi ilmentyä taloudellisen, poliittisen, sosiaalisen tai fyysisen vallan muodoissa. Vallan lisäksi hegemoniseen maskuliinisuuteen tiivistyy länsimaisen miesideaalin neljä muuta odotusta: voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus. (Mt., 215, 217.)

Jessica Sundström (2009, 76) väittää, että väkivalta ja naissurmat Suomessa ja muissa länsimaissa ovat vahvasti sidoksissa vallalla olevan miehisyyden ja miehisen kunnian vaatimuksiin. Vaikka kunniaväkivaltaa ja lähisuhdeväkivaltaa vertailtaessa on löydettävissä eroja, joista suurin paikantuu lähiympäristön ja yhteisön rooliin, kunniaan liittyvän väkivallan ja muun naisiin kohdistuvan väkivallan välisen eron painottamiseen liittyy Sundströmin mielestä riski siitä, että se tuottaa ja vahvistaa etnisiin vähemmistöihin liittyviä ennakkoluuloja. Kunniaväkivaltaa onkin ryhdytty määrittämään myös osana muuta miesten tekemää väkivaltaa naisia kohtaan; puhuttaessa "patriarkaalisesta väkivallasta" viitataan kaikissa kulttuureissa esiintyvään miesten yleiseen ylivaltaan naisiin nähden. (Mt., 76-77.)

H 7: ...se väkivalta mitä esimerkiksi kotona tapahtuu, ni suomalaisilla, se ei must liity silleen (kunniaan). [...] ...siellä voi olla ihan sitte jotkut muut... alkoholit ja sitte yleinen, semmonen yleinen aggressiivinen malli mikä on jotenkin peritty jostain kotoota ja sit tykätty että miehellä on oikeus hakata sitä vaimoo.

Kunniaväkivallan sekä kunnian ja häpeän teemojen yhteys miehisyyden kulttuurisiin käyttäytymismalleihin ja odotuksiin on ilmeinen. Miehisyyden malleja rakennetaan, uusinnetaan ja muokataan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa eri yhteisöissä, instituutioissa ja sosialisointien eri muodoissa. Vaihtoehtoisten miehisyyden kulttuuristen mallien vähyys tai moninaisuus sekä niihin liitettävät arvolataumat rajoittavat tai laventavat kunniallisen miehen maineen saavuttamisen muotoja. Samalla miehisyyden määrittämisen kautta hahmottuvat naiseuden kulttuuriset paikat ja representaatiot, sillä "mies ja maskuliinisuus ovat kaikkea sitä, mitä nainen ja feminiinisyys eivät ole" (Jokinen 2000, 210). Kunnian ja häpeän kysymykset liittyvät miehisyyden ja naiseuden kulttuuriseen määrittämiseen ja niiden kautta voidaan tarkastella, miten miesten ja naisten

kulttuuriset, kunniallisen käyttäytymisen mallit ja odotukset ovat sukupuolisidonnaisia tai yhteneväisiä.

8.4 Naiset ja miehet kunnian ja häpeän areenoilla ja takapihoilla

Kunniaan ja häpeään liittyvien käsitteiden ja teemojen sukupuolisidonnaisuus tulee vahvasti esille kunniakulttuureissa, joissa naisen ja miehen kunnian sisältö määrittyy pitkälti eri pohjalta ja erilaisin vaatimuksin. Tästä valaisevana esimerkkinä on kunniaväkivallan esiintymisen muodot ja vaikuttavuus. Myös omassa länsimaisessa yhteiskunnassamme kunnian ja häpeän käsitteet ovat mielestäni sukupuolisidonnaisia, vaikkakaan eivät välttämättä niin väkevästi tai näkyvästi. Pintaa raaputtamalla esille nousee teemoja, jotka voidaan liittää yleisempään puheeseen sukupuolten tasa-arvosta, perhesidonnaisista rooleista sekä naisten ja miesten yhteiskunnallisesta asemasta.

Oma lähtökohtainen oletusarvoni kunnian ja häpeän sukupuolisidonnaisuudesta sekä naisiin ja miehiin kohdistuvista erilaisista kunnialliseen käyttäytymiseen liittyvistä odotuksista oli haastatteluita tehdessäni sen verran vahva, että huomasin yllättyneeni kahden haastateltavan esittämästä kannanotosta, etteivät kunnia ja häpeä ole sukupuoleen sidottuja asioita. Tähän omaan ennakoasenteeseeni vaikutti varmastikin suurelta osin kunniaväkivallan teeman läheisyys. Eräs haastateltavista piti kunniaa sukupuolittuneena asiana, muttei häpeää niinkään.

Uskomukseni mukaan ja haastateltavien antamista vihjeistä päätellen osa vastauksista heijasteli enemmänkin haastateltavien omaa asennoitumista kunnian ja häpeän arvoihin kuin kunnian ja häpeän kysymyksien yhteiskunnallisia ilmenemismuotoja. Haastateltavien vastaukset voidaankin käsittää joko oman henkilökohtaisen mielipiteen ilmaisuna tai kannanottona kunnian ja häpeän mahdolliseen yleiseen ja yhteisölliseen sukupuolittuneisuuteen. Vaikka nämä vaihtoehdot eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia, on näkökulman valinnalla kuitenkin oletettavasti vaikutusta vastausten sisältöön.

Kunnia ja häpeä nähtiin haastateltavien keskuudessa kuitenkin yleisimmin sukupuolittuneena käsitteenä, mutta tietyin ehdoin ja varauksin. Sukupuolisidonnaisuuteen liittyvät erot liitettiin ensinnäkin usein sukupuolielämään ja

siveellisyyteen. Näissä vastauksissa korostui naisilta tiukemmin vaadittava ja odotettava sukupuolisiveellinen käytös, jonka seurauksena naisten liikkumavapaus kunnialliseksi katsottavan sukupuolielämän saralla on kapeampi kuin miesten. Tätä kysymystä käsiteltiin kuitenkin yhteisöllisenä normina, ei henkilökohtaisella tasolla.

Samalla kun vastauksissa tuotiin esille kunnian ja häpeän käsitteen sukupuolisidonnaisuuden yhteyttä seksuaalisuuteen ja sukupuolisiveelliseen elämään, korostettiin myös tämän ilmiön kiinnittymistä lähinnä maailmanlaajuisesti kaukaisempiin kulttuureihin, ei niinkään suomalaiseen tai länsimaisiin kulttuureihin. Suomalainen kulttuuri näyttäytyi tasa-arvoisempana ja naisten oikeuksia kunnioittavampana kulttuurina vastakohtana "joissain muualla, muissa maissa kuin Suomessa" esiintyvälle kulttuurille. Muu, Euroopan ulkopuolinen maailma hahmottui osin hämärärajaisena yleistyksenä, jota vasten suomalaisen yhteiskunnan arvot peilautuivat positiivisesti latautuneina.

H 9: Varmaan jossain kulttuureissa on että miehen asema on niin erilainen kuin naisen, et miehille varmaan sallitaan vähän eri asioita kuin naisilla et jos nainen ois kysymyksessä niin se olis hirveen häpeällistä mut ku mies sen saman tekee ni, siin ei oo niin noko nuukaa et mitä hän tekee että, on varmaan selkeesti mut et, Suomessa ei varmaan ihan samalla lailla oo, ainakaan nykypäivänä. Ennen vanhaan on varmaan enemmän olluki mutta, miesten ja naisten asema on ollu vähän eriytyneempi mut et nyt ollaan kuitenkin aika samanarvoisia.

Samalla, kun vastauksissa peilattiin siveellisyyden sukupuolisidonnaisten vaatimusten eroja, niissä luotiin aikajanaa menneistä ajoista nykypäivään, vanhan ajan kunniallisuuden sukupuolittuneisuuden teeseistä nykyajan Suomeen, jossa naiset ja miehet ovat kunnian ja häpeän edessä tasa-arvoistuneet, ainakin melkein. Tällä aikajanalla muiden maiden patriarkaaliset kulttuurit edustavat vanhoillisia ja pysähtyneisyyden arvoja. Sukupuolielämään liittyvän puheen paikantuessa läheisesti kulttuurien ja uskontojen vertailupuheeseen suomalaisen kunnian ja häpeän sukupuolittuneisuuden kokonaiskuva piirtyy haastatteluissa läheisesti julkisen ja yksityisen rajapinnoille.

8.5 Naiset ja miehet yksityisyyden ja julkisuuden alueilla

Sukupuolittuneisuuden ohella kunnian ja häpeän kysymykset kietoutuvat yksityisyyden ja julkisuuden akselin ympärille. Sukupuolielämään ja seksuaalisuuteen liittyvät teemat

kiinnittyvät perinteisesti yksityiseen, yksityiselämän varjeltuun ja kodin salaiseen sopukkaan sekä julkisuudelta verhottuun, mutta yksityisesti paljastettuun ruumiillisuuteen. Tämä yksityisyyden alue tuntuu paikantuvan nimenomaan naisten kunnian ja häpeän piiriin. Yksityisyyden alueen teemoista haastatteluissa kuvastui sukupuolielämän aihepiirin lisäksi perheen ja kodin hoitamiseen liittyvät velvoitteet, jotka nekin tuntuivat painottuvan perinteisesti naisten harteille, vaikka nykyajan sukupuolten välisen rooliodotusten ja perheen sisäisten vastuunjakojen monipuolistuessa kodinhoidolliseen ja kasvatustuuseen liittyvä kunnia ja häpeä ei ole kaikkien mielestä yhtä sukupuolisidonnainen kuin ennen.

Naisten ja miesten maailmat kunnian ja häpeän julkisuuden alueella erottautuivat toisistaan joissakin haastatteluissa. Näihin asioihin liittyvissä kommentteissa miesten maailma näyttäytyi julkisen kunnian, maineen ja vallan näyttämönä, jota miehet hallitsevat ja havittelevat johtajan tai vaikuttajan asemassa. Toisaalta miehen kunnia voidaan ansaita myös julkisilla saavutuksilla, sankarillisuudella ja kunniakkailta teoilla.

- H 8: ...mut et miehellä ne (kunnian kysymykset) liittyi sit varmaan tämmösiin johonkin, et on tehnyt jotain hirveen hienoo tai sankarillista tai muuten tämmöstä saavuttanut jotain merkittävää. Ne on sit tämmösii kunniakkaita tekoja miehelle.

Arto Jokisen (2000, 218) mukaan naiset voivat tukea maskuliinisuuden hegemoniaa ja sopeutua siihen ja patriarkaattiin omaksumalla feminiinisen position, kuten perinteisen äidin roolin tai hankkimalla suosiota ja valtaa ulkonäkönsä, pukeutumisensa, ehostuksensa ja käyttäytymisensä avulla. Miesten julkisen kunnian maailman rinnalla yhdessä haastattelussa mainittiin naisten julkisen kunnian olemuksen kiinnittyminen lähinnä hyvään ulkonäköön, itsensä esittelemiseen ja esillä olemiseen.

Länsimaisen naiseuden olemukseen on perinteisesti liitetty koristautumiseen sekä itsensä ehostamiseen ja näytteille saattamiseen kuuluvia tapoja ja tottumuksia. On kuitenkin valaisevaa tarkastella sitä, miten naiset länsimaisessa kulttuurissa ansaitsevat kehollisuuteen liittyvän kunniansa ja kenen tai minkä ehdoilla. Kysymys liittyy pohdintaan siitä, kenen silmille ja missä tarkoituksessa naisen kehoon liittyvä esitteleminen tapahtuu ja missä määrin naisen siirtyminen yksityisyyden kentältä nyky-yhteiskunnan julkiselle areenalle on vaikuttanut naisen integriteetin suojamuureihin?

Voidaan kysyä, onko entisaikojen naisen siveellisyyteen ja sen varjelemiseen liittyvä kunniallisuus vaihtunut modernisaation tiellä naisen kehon julkiseen näytteille panoon, kaupalliseen hyväksikäyttöön sekä oman kehon julkiseen ja sisäiseen arvostelemiseen. Miten paljon nykyajassa on kyse Sari Näreen ja Atte Oksasen (2008, 265) sanoin ruumiiseen kohdistuvien kehokuvastojen kautta välittyvistä kulttuurisista pakoista, jotka voidaan nähdä imaginaarisena väkivaltana, joka muovaa mielikuvien kautta yksilön suhdetta ruumiiseensa? Näre (2005, 22) näkee naisen ruumiin hyötykäytön olevan yhteydessä seksuaalimoraalin höltymiseen. Hänen mukaansa "naisen ruumis on piirtänyt moraalın rajoja, jotka ovat tulleet yhä väljemmiksi naisen ruumiin julkisen esittämisen leviämisen myötä" (mt., 22).

Yksityisen ja julkisen kunnian alueilla sukupuolittuneisuus voidaan nähdä yleistyksinä, joita kuvaavat miesten julkisiin tekoihin ja toimintaan keskittyvät julkisen kunnian ja vallan representaatiot sekä naisten yksityiselämän, perheen ja kodin puolelle ja kehollisuuteen painottuvat esikuvat. Vaikka yksilöllisissä ja yhteisöllisissä kulttuureissa sukupuolittuneen kunnian sisältö ja kiinnikepisteet eroavat toisistaan, on niissä nähtävissä samantyyppisiä linjanvetoja ja lähtökohtia. Vaikka naiset ovat ottaneet näkyvän paikkansa julkisella sektorilla ja työelämässä, naisen kunnian kannukset ansaitaan meilläkin lähtökohtaisesti yksityisellä puolella tai sitten yksityisen ja julkisen onnistuneella yhdistämisellä; kukapa esimerkiksi olisi kuuluttamassa huoltaan kiireisten poliitikkoisien lasten hyvinvoinnista, kun taas naispoliitikkojen kodin ja työn velvoitteiden yhteensovittamisen haasteet tuntuvat olevan jatkuva naistenlehtien puheenaihe.

9 KUNNIAVÄKIVALLAN HAASTEET SOSIAALIALALLA

Sosiaalialan ja sosiaalityön koetinkivet maahanmuuttajien parissa liittyvät osaltaan siihen, että maahanmuuton seurauksena kahden eri kulttuurin arvot saattavat joutua vastakkain. Erilaiset arvolataukset ottavat toisistaan mittaa, kun lähtökohtaiset asetelmat ovat jonkin asiakysymyksen suhteen kovin erilaiset. Näin käy monesti myös sosiaalialalla ammattilaisen ja maahanmuuttaja-asiakkaan kohdatessa kiperän kysymyksen äärellä. Tällöin tulilinjalla ja arvioinnin alaisena ovat erilaisten kulttuuristen arvojen kunnioittamisen ohella ja toisinaan sen vastapoolina suomalaisen yhteiskunnan kirjoitetut

ja kirjoittamattomat normistot, jotka antavat myös ammattilaiselle työskentelyn viitekehyksen ja vallankäytön välineet asiakastyöhön. Vastakkainasetelma saattaa nakertaa keskinäisen luottamuksen ja yhteistyön perustuksia.

H 7: ...ei ne (maahanmuuttaja-asiakkaat) luota viranomaisiin silleen et ne vois jakaa sen koko jutun, koska ne ei usko että me uskotaan siihen samaan arvoon minkä ne.

Asiakkaan puolelta oman, valtakulttuurista eriävän kulttuuritaustan varjolla saatetaan pyrkiä hyväksyttämään omia tekoja ja toisaalta kyseenalaistamaan ammattilaisen oikeutta puuttua asioihin. Kysymys kunniaista ja kunniallisuuden säilyttämisen keinoista näyttäytyy toisinaan kulttuurirelativismiin kaapuun verhottuna, oman integriteetin kunnioittamisen vaateena. Kun maahanmuuttajien parissa pyritään vaikuttamaan ja saamaan muutoksia ulkokohtaisen oppimisen sijaan sekä asenne- että käyttäytymisen tasolla, tulisi muistaa, että "ennen kuin ihminen hyväksyy jonkin hänen nykykäsityksensä kyseenalaistavan toimintamallin, hänen on ymmärrettävä syyt, joihin uusi toimintamalli perustuu" (Salmenkangas 2008, 60).

Kunniakulttuurissa elävän henkilön tuntema pelko oman kunnian menettämisestä saattaa olla väkevä voima, joka altistaa kunniaväkivallan erilaisille ilmenemismuodoille. Oleellinen kysymys kunniaväkivaltakonfliktien ehkäisytyössä on se, miten maahanmuuttajat pystyvät luomaan uusia, vaihtoehtoisia ja väkivallattomia tapoja pitää yllä olemassa olevia rooliodotuksia tai luomaan täysin uusia rooli- ja moraalikäsitteitä. Tämä koskettaa varsinkin miehiä ja miehisiä kunnian käsitteitä.

H 9: ...tää tyttö oli omaksunut suomalaista kulttuuria hyvin paljon ja se oli uhka vanhemmille. Ja he sillä halus sitte ja se oli heille se, tai se oli se riski että hän nyt ajautuu meidän kulttuuriin liikaa eikä pysy ja kunnioita sitä omaa kulttuuria ni se oli se selkeä riski (kunniaväkivallan esiintymiselle)....

Kunniaväkivalta eri muodoissaan on asia, joka näyttäytyy myös suomalaisen sosiaalityön kentällä, tosin vielä ehkä osin verhottuna ja nimettömänä ongelmana. Kunniaan liittyvät konfliktit haastavat sosiaalialan ammattilaiset tutkimaan oman työnsä perustuksia, velvollisuuksia ja puuttumisen rajoja. Samalla keskiöön nousee moniammatillisen verkostoitumisen ja kunniaan liittyvien konfliktien kohtaamiseen liittyvän ja yhteisesti jaetun tieto-aidon merkitys, sillä kunniaväkivaltaan harvemmin kukaan yksittäinen taho pystyy yksin tehokkaasti puuttumaan. Marie Rautavan (2006, 233) mukaan verkostomaisen työskentelyn ja auttamistyön koordinoinnin tarve lisääntyy, kun

auttamistyössä tarvitaan eri alojen osaamisen yhdistämistä.

Pekka Karjalaisen (2006, 198) mukaan sosiaalityön työmenetelmiä tulisi arvioida suhteessa tulevaisuuden haasteisiin. Hänen arvionsa on, että sosiaalityön toimintaympäristö on muuttunut "hierarkkisesta, melko selvärajaisesta ja ennustettavasta maailmasta kohti rakenteiltaan epäselvempää ja riskialttiimpaa maailmaa" (Karjalainen 2006, 197). Sosiaalityössä puhutaan paljon niin sanotusta "hiljaisesta tiedosta", jota on määritelty "automatisoituneeksi osaamiseksi, tiedostamattomaksi tietämiseksi ja intuitioksi ja sen olemukseen kuuluu, että sitä on vaikea käsitteellistää" (Hussi 2005, 144). Sosiaalityön nopeasti muuttuva toimintaympäristö, verkostoituva yhteistyö ja sosiaalityön saralla eteen tulevat uudet ilmiöt luovat kuitenkin paineita sosiaalityön prosessien ja yhteistyön toimintaketjujen kuvaamiseen sekä sosiaalityön tarpeiden hahmottamiseen (Hussi 2005, 144-145). Kunniaan liittyvien konfliktien haasteet ja uhat luovat paineita tuottaa näkyväksi ja koordinoida sosiaalityön ja -alan ammatillista osaamista verkostoitumisen hengessä.

9.1 Kunniaväkivallan olemusta etsimässä

Ennen kuin annoin haastateltaville luettavaksi tiivistelmän kunniaväkivallasta kysyin jokaiselta, mitä he tietävät kunniaväkivallasta ja mitä sillä heidän mielestään tarkoitetaan. Kaikilla haastateltavilla oli jokin käsitys siitä, mitä kunniaväkivalta on tai voisi olla, vaikka useimmilla ei ollut käytännön kokemusta kunniaväkivallan kohtaamisesta työssään. Useimmat liittivät kunniaväkivallan (miespuolisen) perheenjäsenen, perheen ja suvun kunniaan sekä sen varjelemiseen ja kunnianormien rikkomiseen. Myös yhteisöllisyyden ja taustalla vaikuttavan perheen ja suvun merkityksen korostuminen kunniaväkivaltakysymyksissä näkyi haastateltavien vastauksissa.

Useat haastateltavat lähestyivät kunniaväkivallan määritelmää kertomalla esimerkin, jonka muistivat omalta työuraltaan tai työyhteisössä tapahtuneen. Kysyttäessä omakohtaisia kokemuksia kunniaväkivallasta neljä kymmenestä haastateltavasta ilmoitti kohdanneensa nykyisessä työssään asiakkaita, jotka ovat joutuneet kunniaan liittyvän väkivallan uhriksi. Tosin yksi heistä pohti samalla, oliko kyseessä kuitenkin kunniaväkivaltaa vai jotain muuta väkivaltaa. Näiden neljän lisäksi yksi haastateltava kertoi olleensa yhdessä asiakkaan kunniaväkivaltatapauksessa lähinnä sivusta seuraajana

ja eräs toinen sanoi, ettei ole suoranaisesti käsitellyt asiakkaiden kanssa kunniaväkivalta-asioita, mutta on ollut mukana asiakastapaamisissa, joissa niistä on puhuttu. Eräs haastateltava puolestaan ilmoitti, ettei ole kunniaväkivalta-asiakastapauksia työssään kohdannut, mutta kunniaväkivallan esiintymisestä on kyllä ollut epäilyksiä tai pelkoja. Eli jäljelle jää kolme haastateltavaa, jotka kokivat, etteivät ole törmänneet työssään kunniaväkivaltaan tai siihen liittyviin epäilyksiin, eivät suoranaisesti eivätkä välillisesti. Näistäkin yksi ilmaisi epäilyksensä sen suhteen, olisiko hän kuitenkin ehkä kohdannut kunniaväkivaltatapauksia työssään tietämättään:

H 2: Mulla ei oo ainakaan mun tietääkseni ei, et en oo törmänny ni (naurua) en tiä sitte et vaikka jossain ois jotain (kunniaiväkivaltaa) olluki enkä mä oo ees älynny sitä.

Kysyin haastateltaviltani ennen tiivistelmän lukemista myös sitä, kuka voi heidän mielestään olla kunniaväkivallan uhri ja toisaalta tekijä. Usea vastasi, että uhrina tai tekijänä voi periaatteessa olla kuka vain yhteisöstä, sekä nainen että mies, mutta samalla korostettiin, että uhrina on yleisemmin joku naispuolinen henkilö, kuten vaimo tai tytär ja tekijänä joku miespuolinen yhteisön jäsen, kuten perheenpää tai veli. Monet olivat kuitenkin hieman epävarmoja vastauksissaan ja yksi haastatelluista jäi pohtimaan sitä, voisiko uhrina olla myös miespuolinen henkilö ja voisiko tekijänä olla myös nainen. Yksi haastateltava määritteli kunniaväkivallan uhrin seuraavasti:

H 7: No semmonen, joka vastustaa sitä sellast moraalisääntöä, joka ei halua itse sitä noudattaa mut se joutuu pakosti, et se pakotetaan siihen, niin must se on sillon se uhri.

Työssään asiakkaiden kokemaan kunniaväkivaltaan tai kunniaväkivaltaepäilyihin törmänneet työntekijät kertoivat kunniaväkivaltatapausten liittyneen avioliiton solmimiseen, avioeroon, seurustelusuhteisiin, ympärileikkausasioihin, vaimon tai nuoren tiukkaan kontrollointiin ja liikkumisen rajoittamiseen sekä pelkoon nuoren liiallisesta eurooppalaistumisesta. Toisaalta poikkeuksetta koettiin, että kunniaväkivallan ja muun väkivallan välinen erottelu ei ole helppoa. Tähän välimaaston problematiikkaan koettiin lisätiedon tuovan helpotusta.

H 10: Ne (kunniaiväkivalta ja muu väkivalta) erottuu sillä tavalla että, se on mun mielipide, että kunniaväkivalta ihan niinku nimeltä, tehdään sitä väkivaltaa hakeakseen kunniaa itselle, ja muille sitten aiheuttaa häpeää.

Vaikka tilanne saattoi vaikuttaa kunniaan liittyvältä väkivallalta, itse kunniaväkivaltatermiä ei välttämättä käytetty asiakkaan kanssa asioidessa.

Kunniaväkivalta, vaikka se olisikin ehkä tunnistettua, saattaa kuitenkin jäädä käsitteenä varjoon ja ilman sanallista ilmiä.

H 9: Mä en muista et käytettiin sitä termiä ihan suoraan että tämä on kunniaväkivaltaa et, jotenkin mul jäi ehkä mielikuva et sitä ei suoraan sanottu ääneen että tämä on kunnia-, tai epäilemme tämmöstä vaan tavallaan siit asiasta kyl puhuttiin mutta, sitä mä en muista et käytettiin sitä termiä, ne oli tosiaan niin räiskyvät aina ne tapaamiset...

Oman kokemuksen mukaan sosiaalialan asiakastyössä kohdataan usein erilaisia väkivaltateemaan liittyviä ongelmia, ja silloin niistä pyritään asiakkaan kanssa keskustelemaan avoimesti ja selkeästi väkivallan termejä käyttäen. Näyttäytykö kunniaväkivalta tässä poikkeuksena ja miksi? Johtuneeko tämä mahdollinen epävarmuus termin käytössä kunniaväkivallan olemuksen hahmottamisen vaikeudesta, tiedon rajallisuudesta ja yhteisen ymmärryksen puutteesta asiakassuhteessa?

9.2 Yhteistyötä ja luottamusta rakentamassa

Haastateltavat olivat yleisesti sitä mieltä, että asian arkaluonteisuudesta ja vaikeudesta sekä tietämyksen vähyydestä huolimatta kunniaväkivallan puheeksi ottaminen ja asiaan puuttuminen on tärkeää, muun muassa sen vuoksi, että kyse on yksilön itsemääräämisoikeuden ja ihmisoikeuksien puolustamisesta, tasa-arvon edistämisestä ja viranomaisen velvollisuudesta auttaa hädässä olevia henkilöitä. Auttamalla ja vaikuttamisella tai välinpitämättömyydellä otetaan samalla kantaa ja valitaan puolia. Yksi haastateltava vertasi sivusta seuraamista tekijäpuolelle asettautumiseen.

H 8: ...ei voi jäädä semmosta (kunniaväkivalta-)asiaa kattoo sivusta et jos sä selkeesti havaitset et semmosta on, niin ensinnäkin, jo se että on viranomaisasemassa niin se mun mielest velvoittaa jo siihen toimimiseen, et silloin sä et voi ajatella et no hoitakoot ite asiansa. Ja tietysti jotenkin varmaan se omakin arvomaailma on semmonen, et kyl jos siin voi semmosessa asiassa olla avuksi niin, ei ikään kuin jää sinne tekijäpuolelle, et vaan antaa sen jatkuu.

Kunniaväkivaltaan vaikuttamisen yhdeksi perusedellytykseksi haastatteluissa mainittiin luottamussuhteen luominen asiakkaaseen, lähinnä kunniaväkivallan uhriin. Tämä koettiin tärkeäksi työskentelyn lähtökohdaksi monissa haastatteluissa. Lisäksi koettiin ongelmalliseksi päästä "ulkopuolisena" sisälle kyseisen perheen ja yhteisön sisäisiin kulttuurisiin kysymyksiin ja toimintamalleihin. Tämä vaikutti myös tunteeseen, ettei kunniaväkivalta-asioiden puheeksi ottamista tai niihin reagointia koettu välttämättä

helpoksi. Luottamuksellisen asiakassuhteen syntymisen kannalta edistäväksi tekijäksi mainittiin se, että työntekijällä olisi riittävästi aikaa ja kärsivällisyyttä maahanmuuttajien asiakaskohtaamisissa, varsinkin työskentelyn alkuvaiheissa.

H 7: Ei se (puheeksi ottaminen) kyl sinänsä niinku vaikeeta, mut et se että, onks se asiakas sit sua, et luottaaks se ja onks se rehellinen sua kohtaan, ni se on ihan toinen juttu sit, se voi kyl kuunnella.

Kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisemisen, torjumisen ja ratkomisen kohdalla vastauksissa nostettiin esille maahanmuuttajien koulutuksen ja heille suunnatun tiedottamisen ja keskustelutuen merkitystä. Lisäksi pidettiin tärkeänä maahanmuuttajien ohella muun väestön ja työntekijöiden tietoisuuden lisäämistä kunniaan liittyvissä väkivaltakysymyksissä. Tieto tuo varmuutta ja rohkeutta; riittävän ja relevantin tiedon varassa kunniaväkivalta-asioihin on myös helpompaa puuttua ja vaikuttaa.

Yhteistyön siltoja ja perustuksia rakennettaessa tulee kuitenkin muistaa, ettei kulttuuritausta sinällään määritä ihmistä ja hänen edellytyksiään toimia yhteiskunnassa tai muissa yhteisöissä. Kulttuurit ovat yleistyskäsitteitä eikä yksilöitä tule arvottaa kulttuurinsa tai yhteisönsä maineen mukaan. Kunniakulttuureissakaan kaikki eivät kaikki allekirjoita yhteisönsä laajalti jaettuja moraalisia käsityksiä ja arvoja. Kunniaan liittyvien konfliktien ehkäisytyössäkin tulisi muistaa yksilölähtöinen asiakkaan kohtaaminen. Asiakassuhteessa molemminpuolinen kunnioittaminen on toimivan yhteistyön kulmakiviä.

H 7: Oikeestaan mä luulen, tiedän sen että vaik niis kulttuureissa voi olla että tää kunniallisuus ja kunnioittomuus ja häpeä niinku, et semmonen hirveen tärkeä, semmonen kollektiivinen arvo jota vartioidaan, niin siit huolimatta siel on aina niitä semmosia poikkeustapauksia jotka ei tavallaan edes esimerkiks välitä niistä eikä noudata niitä.

H 3: Jos sä osaat asiat tehdä, jos sä kunnioitat muita ihmisiä ja hyväksyt että kaikki ollaan erilaisia, että se riippuu sust...

9.3 Kunniaan liittyvissä konflikteissa vaikuttaminen ja tuen saaminen

Virtasen (2007, 47-48) mukaan moraalifilosofian perinteisen tulkinnan mukaisesti moraalinen arviointi voi kohdistua joko teon motiiveihin, itse tekoon tai sen seurauksiin, jolloin teko itsessään voidaan mieltää moraaliseksi riippumatta sen seurauksista. Kunniaväkivallan taustalla on usein ajatus kunnian puolustamisen merkityksestä ja

tärkeydestä riippumatta tekojen seurauksista. Kunniaväkivaltaan kietoutuneisiin asenteisiin vaikutettaessa herää kysymys, miten kauan kestävät henkilön tai yhteisön kollektiivisen arvomaailman osin syvimpiin kerrostumiin liittyvät asennemuutokset tai käyttäytymismallien monipuolistuminen ja vaihtuminen toisiin, uuden yhteiskunnan vaatimusten mukaisiin. Lisäksi asenteisiin ja arvoihin tähtäävä muutostyö ilman yksilön tai yhteisön omaa panostusta lienee käytännössä mahdotonta, kuten asian eräs haastatelluista ilmaisee:

H 7: Mut must tuntuu et periaatteessa kuitenkin se sosiaalityöntekijä ei voi kauheesti muuttaa sitä ihmistä kauheen nopeesti, et se kyl tapahtuu sillee vähitellen ja sillä tavalla että se itse kasvaa täällä ja oppii näkemään muita malleja ja sit se huomaa että, se huomaa tän yhteiskunnan odotukset ja vaatimukset tai sitte sillä tavalla se tavallaan joko pakottaa itse itsensä toimimaan täl toisella tavalla tai sit se huomaa jotain, jotain kliksahtaa tai kloksahtaa siel, sit se tavallaan sillä tavalla muuttaa sitä, ja sit se muuttuu myöskin sille tulevalle sukupolvelle.

Yhteisön sisältä tuleva apu ja muutostyö kunniaan liittyvien konfliktien ratkaisemisessa onkin ensiarvoisen arvokasta. Ydinperhettä laajemman piirin, suvun ja mahdollisesti muun yhteisön ottaminen mukaan keskusteluihin voi olla hyödyllistä, jotta kaikki sitoutuvat väkivallattomuuteen. Yhteisön sitouttamisessa työskentelyyn ajoitus on kuitenkin tärkeää, sillä liian aikaisessa vaiheessa laaja tietoisuus mahdollisista häpeää aiheuttavista asioista voi lisätä painetta väkivallan käyttöön. (Salmenkangas 2008, 60.) Viranomaisten tulisi tarkastella tapauskohtaisesti yhteisön mahdollisen panoksen tuottamaa etua väkivallan ehkäisemisessä ja kunniaan liittyvien konfliktien ratkaisemisessa.

H 3: Mut kannattais vähän aina sit miettiä että mistä kulttuurista, miten heillä on omassa maassa ne tottuneet käsittelemään tällöisiä. Ei tarvii ihan kaikissa mennä mukaan että hyväksyä kaikki mitä siel, en mä sitä tarkoita mutta, miten olis helpompi ratkaista se asia ja, kenet kutsuu koolle ja kuka on se auktoriteetti joka voi vaikuttaa siihen ja rauhoittaa tän.

Neljä haastateltavaa, joilla oli ollut kunniaväkivaltaan liittyviä asiakastapauksia, mainitsivat yhteistyötahoikseen näissä kunniaväkivaltatilanteissa kunniaväkivaltaprojektin (Amoral-hankkeen) työntekijät, Monika-Naiset liiton, Monaturvakodin, työvoimatoimiston, kriisikeskuksen, opettajat ja perhetyöntekijät. Yksi haastatelluista mainitsi saaneensa neuvoja kaupungin omasta, moniammatillisesta ja väkivalta-asioissa työntekijöille konsultaatiota antavasta asiantuntijatyöryhmästä.

Kysyin haastateltaviltani, kehen tai mihin tahoihin he ottaisivat yhteyttä, jos he työssään kohtaisivat tai epäilisivät kunniaväkivaltaa. Useimmin haastateltavat mainitsivat tässä yhteydessä Monika-Naiset (neljä mainintaa) ja kunniaväkivaltahankkeen (kolme mainintaa). Lisäksi haastatteluissa mainittiin seuraavat tahot: sosiaalityöntekijä, poliisi, maahanmuuttajapalvelut, maahanmuuttajakoordinaattori sekä joku suvun tai yhteisön kunnioitettu henkilö tai luottamushenkilö.

Asiakkaiden kokemaa kunniaväkivaltaa työssään suoranaisesti kohdanneet neljä haastateltavaa kokivat yhtä lukuun ottamatta saaneensa kunniaväkivaltatapausten parissa riittävästi apua ja tukea. Se työntekijöistä, joka koki, ettei ollut saanut riittävästi apua, kritisoi asiaa näin:

H 1: No en oo saanut tarpeeksi apua... varmaan se että se on kuitenkin aika semmonen... et en mä tiedä kuka siihen pystyy antaa apua koska ei ainakaan tää, nykyisessä työpaikassa ei oo kyl mun mielestä mitenkään kiinnitetty huomiota tämmöseen et pystyis mitenkään seulomaan tai mitään et, ehkä ne on sit vaan jotenkin mietittävä aina sit kun se on käsillä se tilanne, ni jonkun järjen mukaan mutta... ehkä siin pitäis olla joku prosessikaavio että miten, kun tulee tilanne eteen, että miten tästä eteenpäin.

Vastauksissa kuvastui hahmotuksia kunniaväkivallan taustalla vaikuttavista ja piilevistä erilaisista kulttuurisista käsityksistä ja näkökulmista sekä niiden tiedostamisen tärkeydestä auttamis- ja vaikuttamistyössä. Asiat saattavat näyttäytyä hyvin erilaisilta eri kulttuurisista viitekehyksistä tarkasteltaessa. Kunniakulttuureissa tyttöjen ja naisten kontrollointi, johon osallistuvat myös vanhemmat naiset, saattaa näyttäytyä yhtäläillä positiivisena kuin negatiivisena; sitä voidaan kutsua huolehtimiseksi, suojelemiseksi tai rajoittamiseksi kontekstin mukaan (Jyrkiäinen 2009, 89). Mahdollisesti sekä kunniaväkivallan uhri että tekijätaho ovat tietämättömiä koko kunniaväkivallan termistä pitäen tilannetta kenties normaalina omaan kulttuuriin kuuluvana käytöksenä tai ylilyöntinä tavanomaisesta toiminnasta.

H 7: Täähän on kauheeta meidän mielestä, ja täähän on ihan hirveetä ja täähän on väkivaltaa ja tää on henkistä painostusta, mutku se ei oo niille ihan sama juttu, ku niit totuuskii on niin monenlaisii.

H 9: Ja sitä tyttöä vahdittiin, kaikkia sen kulkemisia kontrolloitiin ja se oli jotain ihan niinku, mut et alkuun se tyttö ja sitä oli tapahtunut jo pitkään, ni se ei tavallaan tiedostanut. Se meni siihen että no isänsä kuuluu huolehtii kunnes sit ku se huomaa et se alkaa menee niin överiks ni, sit se alko pikku hiljaa tiedostaa et hetkinen, et onks tää ihan normaali.

Kunniaväkivallassa ja siihen suhtautumisessa on kysymys myös valinnoista sekä yksilön, yhteisön että yhteiskunnan tasolla. Eräs haastateltava kuvasi nuoren maahanmuuttajanaisen vaikeaa valintatilannetta tärkeän henkilökohtaisen ratkaisun edessä, jossa vaihtoehtoina olivat perheen vaatimuksiin mukautuminen tai oman tien valinta, joka saattoi samalla merkitä oman perheensä ja sukunsa hylkäämäksi ja ehkä myös rankaisemaksi joutumista. Sosiaalityöntekijä pohti omaa rooliaan, vastuutaan ja vaikutusmahdollisuuksiaan työntekijänä suhteessa aikuisasiakkaan omiin päätöksiin ja valintoihin seuraavasti:

H 7: Jos mä jollain tavalla saan tietää et se on vaarassa, niin mä yritän, kaikkeni mä yritän kertoo sille mitä vaihtoehtoja sul on ja mistä sä saat apua. Semmonenhan on tietenkin mun työ, mut et, en mä niinku, sit jos hän kuitenkin viime kädessä valitsee sen oman, perheensä ja sukunsa mallin mukaisesti ja haluaa miellyttää niitä et se on se prioriteetti ykkönen niin sithän mä en sille voi mitään.

9.4 Tieto, taito ja tunteet osana ammatillisuutta

Haastateltavista liki kaikki kokivat tai arvelivat, ettei heillä ole riittävästi tietoa kunniaväkivallasta tai olivat sitä mieltä, että heillä voisi olla siitä enemmänkin tietoa. Eräs haastateltavista koki, että hänellä on kyllä riittävästi kunniaväkivallasta tietoa, mutta samalla epäili, voiko koskaan omata siitä riittävästi tietoa ja onko se edes tarpeen, koska kulttuurisia sovelluksia ja kulttuurin sisäisiä vaihteluita on niin paljon. Tämä haastateltava kertoi hankkivansa tarvittavan lisätiedon kunniaväkivallasta silloin, kun sitä tarvitsee. Haastateltavat pitivät kunniaväkivaltaan liittyvän lisätiedon saamista tärkeänä. Kunniaväkivallasta haluttiin monenlaista lisätietoa, sekä itse ilmiöstä ja sen taustasyistä että mahdollisista auttajatahoista ja toimintamalleista. Yksi haastateltavista koki, että hän oli kyllä saanut kunniaväkivallasta aiemmin paljon tietoa, mutta se oli jäänyt nyt vähän unholaan. Hän kuvaili tiedon uudelleen aktivoimisen tarpeen tilannetta:

H 9: Sitte vasta jos tulee taas joku maahanmuuttajaperhe tai joku niin sit pitääki taas et hetkinen, et huomioda että kaikki on mahdollista tavallaan ja olla tutka päällä että mitä kaikkee voi ollakaan.

Kukaan haastatelluista ei kokenut omaavansa mitään erityisiä keinoja tai malleja kunniaväkivallan riskin tai esiintymisen arvioimiseen. Haastateltavat mainitsivat tukeutuvansa tässä asiassa keskustelun keinoihin sekä työssä omaksuttuun ammattitaitoon. Kymmenestä haastateltavasta kuusi kertoi osallistuneensa

kunniaväkivaltaan liittyvään koulutukseen ainakin kerran. Työn kautta järjestettävien ja kunniaväkivaltaan liittyvien koulutustilaisuuksien tarvetta pidettiin yleisesti ilmeisenä.

Koulutustilaisuuksien lisäksi tietoa kunniaväkivalta-asioista haastateltavat kertoivat saaneensa mediasta; televisiosta, lehdistä tai internetin kautta (kuusi mainintaa) sekä kirjallisuudesta, kunniaväkivaltaesitteistä, henkilökohtaisten tuttujen, kunniaväkivaltaan liittyvän projektin, työkokemuksen, työharjoittelun tai opiskelun kautta. Vain kaksi haastateltavista, molemmat sosionomikoulutuksen omaavia, mainitsi saaneensa tietoa kunniaväkivallasta opiskeluaikanaan. Toisen opiskeluaikainen tieto perustui työharjoitteluaikaisiin kokemuksiin turvakodilla. Edellä mainittuun viitaten voidaan mielestäni aiheellisesti kysyä, huomioidaanko monikulttuurisuuden tuomat uudet tuulet ja kunniaväkivallan tapaiset ilmiöt riittävästi sosiaalialaan ja sosiaalityöhön liittyvässä koulutuksessa ja ammatillisessa täydennyskoulutuksessa.

Käyttäytymistämme ohjaavat tiedollisen kapasiteetin lisäksi muun muassa tunteet. Kunniaväkivalta-asiat herättävät paljon erilaisia tunteita, myös työntekijässä. Kunniaväkivaltakysymysten parissa työntekijä joutuu kohtaamaan omat, usein vahvan negatiiviset ja joskus ristiriitaisetkin tunteensa ja pohtimaan niiden vaikutusta asiakaskontakteihin sekä omaan auttamis- ja vaikuttamistyöhönsä. Näin yksi haastateltavista kuvaili sitä, mitä tunteita kunniaväkivaltakysymys tuo hänelle pintaan:

H 1: Kauheen ärsytyksen (naurahdus), et siis ja sit semmonen, et tulee semmonen pöyristynyt olo [...] kuitenkin aika mitättömästä asiasta täs niinku, ku ajattelee koko ihmisen elämää, niin joku kunnia, ni on kuitenkin, et sä pystyt kyllä elämään vaikei semmosta ääretöntä kunniaa oliskaan. Niin mitättömän asian takia on valmis tekemään ihan käsittämättömiä tekoja, jopa tappamaan, ni ei se voi muuta ku kiihdyttää meikäläistä.

Tunteet voivat olla väkevä voimavara, mutta myös voimallinen ase. Joskus tunteet liitettyinä kunnian ja häpeän merkityksiin voivat saada aikaan niin voimakkaita reaktioita ja vaikutuksia, että niitä on ulkopuolisen vaikea käsittää. Yleisestikin kunnian teeman keskeisyys arkipäiväisessä elämässä tuntuu suomalaisesta vieraalta ja vaikeasti tavoitettavalta asialta, joka haastaa omaa suvaitsevaisuutta ja ammatillisuuttakin.

10 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA POHDINTAA

10.1 Lähtökohtana kulttuuri ja moraali

Monikulttuurisista kokemuksistani huolimatta tämä tutkielmani ja kunniaväkivaltateema on ollut itselleni tutkimusmatka toisenlaiseen kulttuuriseen arvomaailmaan. Samalla se on toiminut löytöretkenä oman kulttuurin moraalisiin käsityksiin ja ennakkoluuloihin. Suunnistamisen apuna olen käyttänyt kunnian ja häpeän käsitteitä, jotka ovat olleet kompassin tavoin johdattamassa kunniaväkivalta-aiheen äärelle ja sivupoluille. Tällä matkalla olen löytänyt eri kulttuurien moraalista kartoista yhteneväisiä rasteja, mutta myös eroja, rajoja ja hämäreitä aukkoja.

Kun kerromme muista kulttuureista, jäsenämme omia näkemyksiämme toisten kulttuurien piirteistä ja osatekijöistä, hahmotamme ja määritämme samalla, tietoisesti tai tiedostamatta omaa kulttuuritaustaamme ja arvolähtökohtiamme. Peilaamme muita ja muiden käyttäytymistä aina siihen, minkä koemme omaksemme, tutuksi ja "oikeaksi". Tutkiessaan sitä, millaista media- ja julkisuuskuvaa islamista on luotu suomalaisessa sanomalehdistössä Teemu Taira tuli siihen tulokseen, että "islamia koskevissa kirjoituksissa määritellään viime kädessä suomalais-länsimaista identiteettiä, sitä, mitä ja millaista on olla hyvä ja moderni suomalainen" (Taira 2008, 200). Samalla lailla haastatteluideni kunnian ja häpeän sekä kunniaväkivaltateeman kautta määriteltiin ja luonnosteltiin ääriviivoja sille, mitä suomalaisen ja länsimaisen moraalin kantaman sisään on mahdutettavissa.

Moraali ei ole nykyajan muotisana eikä sen vaikutuksia paljon ääneen pohdita. Kuitenkin moraaliset käsityksemme, tiedostamattomat tai tiedostetut, ovat pohjana ja suunnannäyttäjänä ajattelullemme ja tekemisellemme. Olen tässä tutkielmassani keskittynyt yhteen moraalisen ajattelun elementtiin: kunnian ja kunniallisuuden käsitteeseen, jonka peilinä ja vastakohtana voidaan nähdä häpeä ja kunniattomuus. Kunnaksen (2002, 249) mielestä "on vaikea arvostella muukalaisten kunniakäsitystä, jos se itseltä kokonaan puuttuu". Voiko se kokonaan puuttua? Vaikka kunnia ja häpeä saattavatkin tuntua suomalaisen korvaan kovin yleviltä, vierailta ja muuhun yhteiskuntajärjestelmään tai aikakauteen kuuluvilta käsitteiltä, on niiden määrittelyjen taustalla kuitenkin tietoisesti ja alitajuisesti rakentuneet mielikuvat ja asenteet, jotka

pohjautuvat usein sukupolvien ketjun saatossa saatuun sosiaaliseen perintöön. Kunnia, häpeä, kunniallisuus ja kunniattomuus ovat mielestäni tärkeitä erilaisten arvo- ja merkitysjärjestelmien elementtejä, jotka vaikuttavat, vaikkakin joskus enemmänkin piilotettuina nykyajan navigaattoreina, niin julki kirjoitetuissa koodistoissa, kuten laeissa, kuin myös vaikeammin määriteltävissä ja tulkittavissa normistoissa.

Kunniaan liittyvä väkivalta kiteytyy pyrkimykseen ylläpitää tai palauttaa menetettyä yhteisöllistä kunniaa sekä ehkäistä häpeää ja kunniatonta käyttäytymistä varsinkin tyttöjen ja naisten keskuudessa. Maahanmuuttajan silmin suomalainen kulttuuri voi vaikuttaa kunniattomalta ja välinpitämättömältä, ja hänelle voi muodostua käsitys, ettei suomalainen kulttuuri perusta yhteisöllisyyteen tai oman ja toisten maineen ylläpitämiseen. Vastaavasti suomalaisesta näkökulmasta katsottuna kunniaväkivalta edustaa taantumuksellista ja epätasa-arvoa ylläpitävää ajattelua ja käyttäytymistä, jossa ei ole häivääkään kunniallisuudesta ja joka varsinkin raadollisimmissa muodoissaan tuottaa järkytyksen ja vihan tunteita. Näiden vastakohtien välimaastoon mahtuu kuitenkin joukko yksilöitä omine ominaispiirteineen sekä yksilöllisine toiveineen, pyrkimyksineen ja käyttäytymismalleineen.

Sosiaalialalla kohtaamme hyvin erilaisia yksilöitä, joilla kullakin on oma taustansa ja henkilökohtainen kertomuksensa elämästä. Yksi maahanmuuttajien auttamistyön haasteista on tämä yksilön ainutlaatuisuuden muistamisen tärkeys ja asiakkaan kohtaaminen aidosti omana itsenään eikä oman etnisen tai uskonnollisen taustansa edustajana. Yhteisötkin koostuvat yksilöistä ja yksilöt kantavat yhteisöjensä kulttuuripääomaa mukanaan eri tavoin. Laura Huttunen (2002, 100) muistuttaa siitä, että monet muutkin tekijät vaikuttavat maahanmuuttajan elämään ja suomalaisen arjen kohtaamiseen kuin vain kulttuuritausta, joka ei suinkaan riitä yksinään selittämään maahanmuuttajan elämäntilannetta. Jos tällaiseen kuitenkin sorrutaan, "puhe kulttuurista toimii silloin eräänlaisena tarkemmin määrittelemättömänä kaatoluokkana, jolla suomalaisten ja muiden välistä eroa sekä selitetään että rakennetaan" (mt., 100).

Kun puhumme kunniaväkivallasta ja siihen liittyvistä ilmiöistä, on suuri vaara ja joskus houkutuskin sortua pelkistämään ja yleistämään asioita. Niputtamalla yksilöitä ja kansakuntia yhteen ja samaan muottiin saatamme sortua yhdenlaiseen väkivallan muotoon; saamme ainekset syrjintään ja rasismiin, jossa yksilö kohdataan vain

sukupuolensa, kansakuntansa, kulttuurinsa tai uskontonsa edustajana ja kuvana. Tämä ei auta maahanmuuttajia eikä niitä, jotka heistä tarvitsisivat muun yhteiskunnan suojelusta ja tukea.

10.2 Yhteistyön karikot ja mahdollisuudet

Kunniaväkivalta on Suomessa ja samalla sosiaalityön piirissä suhteellisen uusi ilmiö, joka jättää tuskin ketään kylmäksi. Samalla kun pintaan nousee tunteiden kirjo kiukustumisesta ja häpeän tunteesta epäuskoon ja suojelemisen haluun, herää kysymys, miten näihin asioihin voidaan vaikuttaa ja kenellä on siihen oikeus ja mahdollisuus. Samalla voimme pysähtyä miettimään sitä, miten suomalainen sosiaalityö on valmistautunut kohtaamaan kunniaväkivallan mukanaan tuomat haasteet ja paineet.

Sosiaalialalla kohdataan maahanmuuttajataustaisia asiakkaita aikaisempaa enemmän lisääntyneen maahanmuuton myötä. Sosiaalialan työ maahanmuuttajien parissa sisältää erityispiirteitä ja elementtejä, jotka lisäävät käytännön työn haastavuutta ja luovat mahdollisia karikkoja ja esteitä toimivalle ja asiakaslähtöiselle yhteistyölle. Samalla syntyy tarvetta löytää keinoja muun muassa kulttuuritietämyksen puutteeseen ja erilaisten arvomaailmojen kohtaamiseen liittyvien vaikeuksien mahdollisten ratkaisumallien etsimiseen.

Yhteistyössä maahanmuuttajien kanssa tulisi muistaa omien ja muiden lähtökohtien vaikutus ja ohjaavuus tarkasteltaessa toisten kulttuurien ja yhteisöjen tapaa toimia eri tilanteissa. Kunnaksen (2002, 249) mielestä "olisi itseriittoista ajatella, että vain eurooppalaiset tai amerikkalaiset tietävät, missä kulkevat hyvyyden ja pahuuden akselit. Myös yhteiskuntamoraalin etsiminen ja löytäminen vaatii jatkuvaa dialogia eri uskontojen ja kulttuurien välillä sekä tunnustelua, tutkimista ja kilpailua". Tämän dialogin virtauksessa on ensiarvoisen tärkeää hahmottaa olennainen ihmisten oikeuksien ja vastuiden rajalinjoja luotaessa.

Kunniaväkivaltatyöskentely tarvitsee usein monien toimijatahojen yhteistyötä, joka tuo mukanaan omia ulottuvuuksia, sekä mahdollisten toiminta- ja yhteistyömallien hahmottamista että vastuun koordinoinnin kysymyksiä. Haastatteluissa tuli esille toiveita ja tarvetta kunniaväkivaltakysymyksiin liittyvän yhteistyön koordinoinnin parantamisesta

ja työskentelyn mallintamisesta. Mielestäni jokaisessa kaupungissa ja kunnassa tai laajemmalla toimintasäteellä tulisi miettiä ja sopia tarpeellisista, yhteneväisistä ohjeista ja toimintamalleista tapauksissa, joissa käsitellään kunniaväkivaltakysymyksiä, joko toteutuneita kunniaväkivaltatapauksia tai sen uhkaa. Tämä siitä huolimatta, ettei kunniaväkivalta-asioiden monimuotoisuuden ja kulttuuristen ilmenemismuotojen laajan kirjon vuoksi kaikkea pystytäkään mitenkään mallintamaan tai lokeroimaan.

Eri toimialojen työntekijöillä tulisi olla riittävä ohjeistus ja tieto siitä, kenen puoleen he voisivat kunniaväkivalta-asioissa kääntyä. Olisi hyvä, jos toimialoittain olisi nimetyt, kunniaväkivaltaan perehtyneet yhdyshenkilöt, joihin muut työntekijät voisivat tarpeen tullen olla yhteydessä. Kulttuurituntemus ja yhteisöjen sisältä tuleva tuki on oleellista kunniaväkivaltatyöskentelyssä. "Kulttuuritulkkien" käytön tarpeellisuus työskentelyn vaikuttavuutta lisäävänä sekä asiakkaaseen päin rakentuvan luottamussuhteen syntymistä edesauttavana elementtinä nousi esille myös haastatteluissani.

Yhteistyön siltojen rakentamisessa merkityksellistä on yhdistävien tekijöiden ja yhteisymmärryksen kiintopisteiden etsiminen ja löytäminen sen sijaan, että sosiaalialan katse kohdistettaisiin korostetusti epäkohtiin ja kulttuurien välisiin eroihin. Jaettujen yhteisen ymmärryksen kokemusten kautta asiakkaalle tulee tuntemus yhteisten arvojen mahdollisuudesta ja olemassaolosta, jolle voi perustaa luottamuksellista yhteistyötä, voimavarojen ja pulmakohtien etsimistä sekä muutostyötä ongelmien ratkaisemiseksi. Yhteisten arvojen ja ymmärryksen jäljittäminen ei tarkoita ongelmien vähättelyä tai vaikeiden asioiden karttelua, vaan kyse on asiakkaan kunnioittamisesta, toisen huomioivasta lähestymistavasta ja mahdollisimman hedelmällisen yhteistyön rakenteiden pohjustamisesta.

On myös muistettava, mitä asioita vastaan taistellaan; onko kyse ei-toivotuista asenteista ja tuomittavista käytänteistä, jotka pohjaavat sinällään hyväksyttäviin arvoihin. Kunnia ja yhteisöllisyys eivät ole arvoina suinkaan kartettavia tai väheksyttäviä, mutta kunniaan liittyvä väkivalta on tuomittavaa käytöstä, jota usein perustellaan edellä mainituilla arvoilla. Kun pyritään muuttamaan toimintamalleja ja ei-toivottua käytöstä, tulee niiden tilalle antaa vaihtoehtoisia tapoja toimia, pitää yllä omaa ja yhteisön kunniaa sekä yhteisöllisyyden arvoja.

10.3 Globalisaation tiellä ja oikeuksien risteyksissä

Kunniaväkivalta on sekä terminä että sisältönsä puolesta suomalaisille hyvin negatiivissävytteinen. Kuitenkin siellä, missä kunniaväkivaltaa ilmenee, siitä tuskin puhutaan kunniaväkivallan nimellä, vaan pikemminkin korostetaan hyvä mainetta sekä kunniaa ja sen tahraantumisen estämistä eli arvoja, jotka koetaan tärkeiksi ja puolustamisen arvoisiksi. Siksi kunniaväkivalta erilaisine ilmenemismuotoineen onkin kaksikasvoinen ilmiö; sen kasvot ovat julmat ja raadolliset suomalaisesta ja länsimaisesta näkökulmasta katsottuna, mutta kunniakulttuurissa kasvaneelle sen kasvot saattavat olla tutut ja turvalliset, eivätkä välttämättä edusta väkivaltaa, alistamista tai muutoin paheksuttavaa asiaa.

Näiden kunniaan ja häpeään liittyvien kasvojen vääristyminen toiseen kulttuuriympäristöön muuton myötä voi aiheuttaa prosessin, jossa maahanmuuttajan omien arvoperustaisten näkemysten ja periaatteiden kyseenalaistaminen johtaa maahanmuuttajan itsetutkisteluun ja omien ajattelu- ja toimintamallien muuttumiseen. Tämä maahanmuuton jälkeinen prosessi voi saada myös vastahyökkäyksen ja radikalisoitumisen piirteet, jolloin identiteetin, oikeuksien ja arvovallan menettämisen pelon varjossa omista näkökannoista ja rutiineista pidetään yhä fanaattisemmin kiinni. Tästä umpikujasta syntyy kunniaväkivallan ainekset ja kasvualusta, jota maahanmuuttajien heikko integroituminen uuteen yhteiskuntaan ruokkii.

Vastaavasti kunniaan liittyvä väkivalta vaikuttaa haitallisesti myös maahanmuuttajaperheiden yhteiskuntaan integroitumiseen ja tasavertaiseen asemaan. Joan Smithin (2008, 17) mukaan Turkissa ja Iso-Britanniassa on havaittu selvä yhteys tyttöjen ja naisten kouluttamisen haluttomuuden ja kunniaan liittyvien moraalisääntöjen välillä. Tyttöjen ja naisten jääminen ilman tarvittavaa koulutusta ja heidän haluamaansa urakehitystä ylläpitää perheiden ja sukujen sisäistä köyhyyttä ja samalla estää heitä toimimasta täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä (mt., 17). Naisten yhteiskunnallinen asema ja oikeudet ovatkin kunniaväkivallan torjumisen kulmakiviä sekä länsimaissa että perinteisissä kunniakulttuureissa.

Naisten ja miesten välisessä tasa-arvokeskustelussa ja kunniaväkivaltateemassa puhutaan paljon miesten oikeuksista, asemasta ja vallasta suhteessa naisiin. Kuitenkin myös naiset

ovat monella tapaa yhteiskunnallisessa avainroolissa, myös kunniaan liittyvissä moraalikysymyksissä; naiset toimivat muiden rooliensa lisäksi lastensa, tulevien äitien ja isien kasvattajina sekä toisten naispuolisten yhteisön jäsenten vertaistukena tai kontrolloijina. Naiset voidaan nähdä perheen ytimessä, mutta myös yksityisyyden ja julkisuuden rajojen rikkojina. Suomessa naisten esilletulo tasavertaisempaan asemaan suhteessa miehiin on käynyt osaksi näiden raja-aitojen läpäisemisen kautta. Perinteisessä kunniakulttuurissa naisten tasavertaisuuden yhtenä riskitekijänä ja hidasteena voidaan nähdä kuitenkin yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden välisen rajan huokoisuus; erityisesti tyttöjen ja naisten kunniaan ja samalla integriteettiin puuttuminen ja sen hallitseminen vaarantaa pyrkimykset tasa-arvoisempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Kunniaväkivallalla onkin vaikutuksia sekä yksilöiden henkilökohtaiseen elämään ja lähiyhteisöjen toimintaan että laajemmassa, yhteiskunnallisessa ja globaalissa mittakaavassa. Kunniaväkivalta voidaan nähdä yksilötasolla henkilökohtaisena tragediana ja perustavaa laatua olevien yksilön oikeuksien loukkauksena. Globaalissa mittakaavassa tarkasteltuna kunniaväkivalta edustaa epätasa-arvoisuutta ja konflikteja monella eri tasolla: sukupuolten ja sukupolvien välillä, yhteiskuntien rakenteellisina ja sisäisinä kehityksen hidasteina sekä rikkaiden ja köyhien maiden keskinäisen epätasa-arvoisuuden ylläpitäjänä.

H 10: Koska tämä maailma on nyt pieni, että vaikka olen täällä, tiedän mitä tapahtuu joka maassa tai itse asiassa joka maa on täällä.

Maailma on täällä ja minä olen osa maailmaa - eli globaalin kollektiivisuuden tunne ja kokemus siitä, että on osa isompaa kokonaisuutta ja samalla kiinnittyneenä siihen, vaikuttaa samalla käsityksiimme omista voimavaroistamme ja toimintamme rajoituksista. Nykyaikana yksilöiden suhteet ja sidokset lähiyhteisöihin, yhteiskuntaan ja kansainvälisiin yhteyksiin linkittyvät yhä monisyisemmän ja moniulotteisemman verkon tavoin, jota kudotaan eri tahoilta kiihtyvällä tahdilla. Verkko toimii myös globaalin kollektiivisen tietoisuuden tavoin, johon paikantuvat muistijäljet heijastuvat välähdyksinä yksilön kokemusmaailmassa. Monet merkittävät tapahtumat tai ilmiöt saavat maailmanlaajuisen yleisön ja vaikutuskentän, vaikka tapahtuisivatkin paikallisesti. Näin myös kunniaväkivallan ilmiön ulottuvuudet ovat saavuttamassa huomioarvoltaan ja vaikutuksiltaan maailman eri kolkat, myös Suomen.

Kunniaväkivalta-asioissa törmäämme kysymykseen, miten pystymme sosiaalityössä ja sosiaalialalla sekä laajemmalla toimintakentällä ja kansainvälisessä mittakaavassa puuttumaan ja vaikuttamaan yhteisöjen perinteisiä kulttuurisia käsityksiä kunnioittaen. Samalla tulee muistaa, ettei kulttuuristen lähtökohtien huomioimisen ja kulttuurisensitiivisyyden varjolla saa hyväksyä asioita, jotka ovat laittomia tai selvästi vallitsevan moraalikäsityksen vastaisia. Herää kysymys myös siitä, mikä on yhteiskunnan vastuu kansalaisistaan ja mihin toimiin kunniaväkivallan torjumiseksi ja ratkomiseksi tulisi ryhtyä yhteiskunnan eri toimintatasoilla ja monikulttuurisuustyön saralla. Kunniaväkivalta-asioden vaikeudesta ja arkaluonteisuudesta huolimatta niihin tulee kuitenkin puuttua ja pyrkiä vaikuttamaan, sillä kuten monet haastateltavistani toivat esille, on kysymys loppujen lopuksi ihmisoikeuksista ja niiden puolustamisesta.

Aloitin tämän tutkielmani lainaten Norma Khouria ja haluan myös päättää sen hänen sanoihinsa kunnianosoituksena kaikelle sille rohkeudelle, jota naiset ovat osoittaneet eri maailman kolkissa taistellussaan alistamista, oikeuksiensa loukkaamista ja kunniaväkivaltaa vastaan. Kunniaan liittyvään väkivaltaan kuuluu kuitenkin paljon muutakin kuin kysymyksiä ihmisoikeuksista sekä sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja naisen asemasta, roolista ja oikeuksista. Puhumme samalla myös ihmisen perimmäisestä tarpeesta rakastaa ja tulla rakastetuksi ja hyväksytyksi niin rakkaittensa kuin lähiyhteisönsäkin taholta. Myös kunniaväkivallan uhan alla elävät joutuvat tekemään omaa elämäänsä viitoittavat tärkeät ratkaisut ja samalla valitsemaan oman polkunsa, jonka jäljet saattavat tosin olla kohtalokkaat. Khouri (2003, 239-240) kertoi yhden tarinan näistä kohtalon poluista:

"Tuhansia naisia murhataan laillisesti joka vuosi syistä, jotka ovat länsimaissa käsittämättömiä. Minä vihastuin ja järkytin menettäessäni sielunsiskoni niin barbaarisesti, mutta tuo tapahtuma valoi minuun loppujen lopuksi rohkeutta ryhtyä kirjoittamaan ja paljastamaan ikivanhoja perinteitä. Tätä käsikirjoitusta laatiessani olen elänyt kaikki ne hetket uudestaan ja tiedän, että tulen muistamaan, rakastamaan ja vaalimaan sitä lyhyttä aikaa, jonka Dalia kuului minun elämääni. Hän oli todella harvinainen nainen, paljon rohkeampi kun minulla on toivoakaan koskaan olla. Hän uskalsi seurata sydämensä ääntä ja elää tuntemustensa mukaan. Hän maksoi hengellään vapaudentoiveen tavoittelustaan. Hänet murhattiin mitä viattomimman ja yleismaailmallisimman halun vuoksi, rakastamisen halun ja rakastetuksi tulemisen halun vuoksi."

LÄHTEET

Ala-Lipasti, Raija; Bauters, Anneli (toim.): Kunniaväkivalta. Helsinki: Vihreä sivistysliitto, 2009.

Alasuutari, Pertti: Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 2001.

Alasuutari, Pertti: Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Helsinki: Gaudeamus, 2007.

Almaspour, Aliakbar: Iranin naisten asema. Oikeudet ja poliittinen toiminta. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press, 2005.

Anis, Merja: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Helsinki: Väestöliitto, 2008.

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women/UN). Sopimusvaltioiden raporttien käsittely. Suomen 3. ja 4. määräaikaishetki. Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea, 24. istunto 15.1.-2.2.2001.

Coomaraswamy, Radhika: Preface. Violence against women and 'crimes of honour'. Teoksessa Lynn Welchman & Sara Hossain (toim.): 'Honour'. Crimes, paradigmas and violence against women. London & New York: Zed Books, 2007, xi-xiv.

Douglas, Mary: Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi. Tampere: Vastapaino, 2003.

Durkheim, Émile: Itsemurha. Sosiologinen tutkimus. Helsinki: Tammi, 1985 (alkuperäinen teos 1897).

Eck, Clementine van: purified by Blood. Honour Killings amongst Turks in the Netherlands. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003.

Foucault, Michel: Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava, 2005 (alkuperäinen teos 1975).

Friidu. Tyttöjen ja naisten ihmisoikeudet. Kirjoittaja Rosa Puhakainen. Opetusmateriaali tyttöjen ja naisten oikeuksista Suomessa ja maailmalla. Tuottajina Amnestyn Suomen osasto, FinnWID, Ihmisoikeusliitto, Suomen YK-liitto, Tyttöjen Talo ja Unioni Naisasialiitto Suomessa. Mukana myös Raiskauskriisikeskus Tukinainen ja Suomen Unifem, 2004.

Goffman, Erving: Stigma. Notes on the management of spoiled identity. New York: Simon & Schuster, 1986 (alkuperäinen teos 1963).

Hall, Stuart: Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (toim.): Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 2003, 85-128.

Hassan, Reem Abu & Welchman, Lynn: Changing the rules? Developments on 'crimes of honour' in Jordan. Teoksessa Lynn Welchman & Sara Hossain (toim.): 'Honour'. Crimes, paradigmas and violence against women. London & New York: Zed Books, 2007, 199-208.

Hautamäki, Antti: Johdanto. Teoksessa Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Sihvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen & Soile Veijola: Yhteisöllisyyden paluu. Helsinki: Gaudeamus, 2005, 7-13.

Hellsten, Tommy: Uhanalainen ihminen. Pinnallisesta elämästä syvempään ihmisyyteen. Helsinki: Kirjapaja, 2008.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus, 2009.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi, 2005.

Hofstede, Geert: Kulttuurit ja organisaatiot. Mielen ohjelmointi. Juva: WSOY, 1993.

- Hofstede, Geert: Cultures and Organizations. Software of the Mind. New York: McGraw-Hill, 1997 (alkuperäinen teos 1991).
- Holm, Hanna, Hildén, Terhi, Karimi, Rebwar, Suomenaro, Eeva, van Dijken, Marjo & Vääntinen Laura: Avaimia työskentelyyn. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 184-211.
- Holm, Pia: Kunniaväkivalta oikeudellisesta näkökulmasta. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 134-148.
- Hugman, Richard: New Approaches in Ethics for the Caring Professions. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Husseini, Rana: Murder in the Name of Honour. Oxford: Oneworld, 2009.
- Hussi, Taina: Sosiaalinen raportointi kokemustiedon käsitteellistäjänä. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala: Sosiaalioyön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus 2005, 144-158.
- Husso, Marita: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Jyväskylä: Vastapaino, 2003.
- Huttunen, Laura: Pahan karttalehtiä. Maahanmuuttajat ja pahan kokemuksen paikat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS-kustannus, 2002, 86-107.
- Härkönen, Kirsti: Kunniallisen naisen taakka. Raportti seksuaalisesta väkivallasta Turkissa. Helsinki: Like, 2004.
- Ikäläinen, Sinikka & Martiskainen, Taina & Törrönen, Maritta: Mangopuun juurelta kuusen katveeseen - asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Vantaa: Lastensuojelun

Keskusliitto, 2003.

Ilmonen, Kaj: Moraalikysymysten ajankohtaisuus. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.): Moderniteetti ja moraali. Helsinki: Gaudeamus, 1998, 5-22.

Jafri, Amir: Honour Killing. Dilemma, Ritual, Understanding. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Jallinoja, Riitta: Moderni säädyllyisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Tampere: Gaudeamus, 1997.

Johansson, Kenneth (toim.): Hedersmord. Tusen år av hederskulturer. Lund: Historiska Media, 2005.

Jokinen, Arto: Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere: Tampere University Press, 2000.

Julkunen, Raija: Feministiseen analyysiin. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.): Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Jyväskylä: Vastapaino, 1995a, 15-28.

Julkunen, Raija: Julkinen ja yksityinen hyvinvointivaltiossa. Julkinen ja yksityinen - tila- ja järjestysmetafora. Teoksessa Leena Eräsaari, Raija Julkunen & Harriet Silius (toim.): Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Jyväskylä: Vastapaino, 1995b, 203-213.

Jyrkiäinen, Senni: Kontrolli ja kunnia. Koulutetut naiset ja julkisen tilan haasteet Ylä-Egyptissä. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 82-99.

Kamali, Masoud: Media, experter och rasismen. Teoksessa Stieg Larsson & Cecilia Englund (toim.): Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism. Tukholma: Svartvitts förlag, 2004, 20-33.

Karjalainen, Pekka: Prosesseja, vaikuttavuutta ja muutosmekanismeja. Teoksessa Seppänen-Järvelä Riitta & Karjalainen Vappu (toim.): Kehittämistyön risteysksiä. Helsinki: Stakes 2006, 197-214.

Keskinen, Suvi: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopainos, 2008.

Keskinen, Suvi: 'Me' ja 'muut'? Kunniaan liittyvä väkivalta meidän kuvauksissa. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 16-29.

Khayyat, Sana al-: Honour and Shame. Women in Modern Iraq. London: Saqi Books, 1990.

Khoury, Norma: Kunniamurha. Rakkaus ja kuolema nykypäivän Jordaniassa. Juva: WSOY, 2003.

Kosonen, Liisa: Maahanmuuttajanuorten tukeminen käytännössä. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.): Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 2000, 149-157.

Kunnas, Tarmo: Mitä jäljellä moraalista. Helsinki: Kirjapaja, 2002.

Kyllönen-Saarnio, Eija & Nurmi, Reet: Maahanmuuttajanaiset ja väkivalta. Opas sosiaali- ja terveysalan auttamistyöhön. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005: 15. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö, työministeriö ja Monika-Naiset liitto.

Laine, Terhi: Turvakotityön käytännöt. Asiantuntijuus ja sukupuolen merkitykset. Helsinki: Yliopistopaino, 2005.

Larsson, Stieg & Englund, Cecilia (toim.): Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism. Tukholma: Svartvitts förlag, 2004.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli: Miksi Erilaisuus? Teoksessa Mikko Lehtonen ja Olli Löytty (toim.): Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 2003, 7-17.

Lidman, Satu: Kunnia ja siveys. Yhteisöllisten konfliktien ja häpeän pelon historiallisuudesta. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 116-133.

Liebkind, Karmela & Jasinskaja-Lahti, Inga: Nuorten maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.): Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 2000, 112-123.

Linjakumpu, Aini: Islamin globaalit verkostot. Tampere: Vastapaino, 2009.

Lundgren, Eva & Westerstrand, Jenny: Fadime, patriarkatet och våldet. Teoksessa Satu Apo, Anu Koivunen, Leena-Maija Rossi & Kirsi Saarikangas (toim.): Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta. Tampere: Suomen Kirjallisuuden Seura, 2002, 164-177.

Mokka, Roope & Neuvonen, Aleksi: Yksilön ääni. Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla. Sitran raportteja, 69. Helsinki: Edita Prima, 2007.

Näre, Sari: Julkisuudesta ja intimitetistä. Helsinki: Kirjapaja, 2005.

Näre, Sari & Oksanen, Atte: Virtuaaliruumiillisuus imaginaarisena väkivaltana. Kärsimys ja häpeä tyttöjen ja poikien suhteessa ruumiiseen. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2008, 259-281.

Onal, Ayse: Honour Killing. Stories of Men Who Killed. Lontoo: Saqi, 2008.

Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu: Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Edita, 1999.

Pitkänen, Pirkko: Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä. Helsinki: Edita, 2006.

Raitakari, Suvi: Sosiaalityön marginaalistatus. Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2002, 44-62.

Rautava, Marie: Onnistuuko dialogisten käytäntöjen oppiminen? - Esimerkkinä verkostokonsulttitoiminta. Teoksessa Seppänen-Järvelä Riitta & Karjalainen Vappu (toim.): Kehittämistyön risteyskohtia. Helsinki: Stakes 2006, 233-249.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005, 22-56.

Salmenkangas, Mai: Perhe. Luvun "Miten käsitellä kunniaväkivaltaa?" työstämisessä on hyödynnetty Rebwar Karimin kirjoittamaa tekstiä. Teoksessa Elina Ekholm & Mai Salmenkangas: Puhumalla paras. Ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin. Helsinki: Sisäasiainministeriö, 2008, 40-63.

Sennett, Richard: The Fall of Public Man. On the Social Psychology of Capitalism. New York: Vintage Books, 1978.

Shalhoub-Kevorkian, Nadera: Researching women's victimation in Palestine: a socio-legal analysis. Teoksessa Lynn Welcman & Sara Hossain (toim.) 'Honour'. Crimes, paradigms and violence against women. London & New York: Zed Books, 2007, 160-180.

Smith, Joan: Introduction. Teoksessa Ayse Onal: Honour Killing. Stories of Men Who Killed. Lontoo: Saqi, 2008, 9-17.

Souad: Burned Alive. Lontoo: Bantam Press, 2004.

Sundström, Jessica: Kunnia suomalaisten miesten väkivallassa. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 68-81.

Suomenaro, Eeva: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Uudenmaan piirin Amoral-hankkeen kouluttaja-konsultin puheenvuoro Helsingin kaupungin järjestämässä koulutuksessa: Maahanmuuttajatyön studia generalia, 21.11.2007.

Taira, Teemu: Islamin muuttuva julkisuuskuva. Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946-1994. Teoksessa Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.): Islam Suomessa. Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 2008, 200-224.

Tammisalo-Savolainen, Tuuli: Kunnianäkökulmia. Kunniaväkivalta haasteena suomalaiselle väkivaltatyölle. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma, 2008.

Tammisalo-Savolainen, Tuuli: Suojattu yhteisö: kunniaväkivalta kollektiivisena ilmiönä Suomessa. Teoksessa Tanja Tauro & Marjo van Dijken (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009, 30-49.

Taskinen, Sirpa: Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen oppaita, 65. Helsinki: Stakes, 2007. B

Tauro, Tanja & Dijken, Marjo van (toim.): Kunnia konfliktina. Näkökulmia ilmiön tunnistamiseen ja ennaltaehkäisyyn. Amoral-hankkeen loppujulkaisu. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliiton Uudenmaan piiri, 2009.

Thompson, John: The Media and Modernity. A Social Theory of the Media. Cambridge: Polity Press, 1995.

Tienari, Janne, Vaara, Eero & Meriläinen, Susan: Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005, 103-124.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi, 2006.

Uusitalo, Hannu: Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY, 1998.

Virtanen, Petri: Arviointi. Arviointitiedon luonne, tuottaminen ja hyödyntäminen. Helsinki: Edita 2007.

Welchman, Lynn & Hossain, Sara (toim.): 'Honour'. Crimes, paradigmas and violence against women. London & New York: Zed Books, 2007.

Wilson, Bryan: Moraali ja nykyaikainen järjestelmä. Teoksessa Juha Pentikäinen (toim.): Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, 1986, 255-278.

INTERNET-LÄHTEET

Kvinnoforum. Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice. Stockholm: 2005. Teos on julkaistu sähköisessä muodossa Internet-osoitteessa: <www.qweb.kvinnoforum.se/Dokument/Resurser/2006/060905_HRVresourcebook.pdf>. Viittauspäivä 22.11.2007.

Mannerheimin Lastensuojelun Uudenmaan piirin Amoral-hankkeen esittely. Julkaistu sähköisessä muodossa Internet-osoitteessa: <<http://amoral.mll.fi>>. Viittauspäivä 21.11.2007.

Monika-Naiset liitto ry:n kotisivut Internet-osoitteessa: <<http://www.monikanaiset.fi/>>. Viittauspäivä 26.11.2007.

Socialstyrelsen. Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2002. April 2002. Julkaistu sähköisessä muodossa Internet-osoitteessa: <<http://www.sos.se>>. Viittauspäivä 20.12.2007.

Uhkana kunnia. Välineitä viranomaisille kunniaväkivaltaan puuttumiseksi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Uudenmaan piirin Kunniaväkivalta-hanke, 2006. Materiaalin on koonnut Mai Salmenkangas. Opas on julkaistu sähköisessä muodossa Internet-osoitteessa: <<http://www.ahaa-avaimia.fi/neliapila/attach/kunniav.pdf>>. Viittauspäivä 7.9.2007.

Vänttinen, Laura: Kunniaan liittyvä väkivalta viranomaisten silmin. Kokemuksia ja käsityksiä asiakkaiden kohtaamisesta kunniaväkivallassa. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Uudenmaan piirin Amoral-hankkeen julkaisu. Julkaistu sähköisessä muodossa Internet-osoitteessa: <http://uudenmaanpiiri.mll.fi/@Bin/134177/KUNNIAAN+LIITTYV%C3%84+V%C3%84KIVALTA+VIRANOMAISTEN+SILMIN_Amoral_selvitys2008.pdf>. Viittauspäivä 7.1.2010.

LIITE 1

TIIVISTELMÄ KUNNIAVÄKIVALLASTA

Kunniaväkivalta voidaan määritellä eriasteiseksi henkiseksi ja fyysiseksi väkivallaksi, joka on perheen tai suvun piirissä tapahtuvaa, kunniannormien puolustamiseen liittyvää ja ihmisoikeuksia rikkovaa väkivaltaa. Kunniaväkivallassa ympäröivällä yhteisöllä ja kunnia-käsitteen yhteisöllisellä luonteella on merkittävä rooli. Kunniaväkivalta kohdistuu yleensä naisiin ja sitä esiintyy vain tietyissä kulttuureissa, joille on tyypillistä kunnia-käsitteen keskeisyys, patriarkalisuus ja naisten alisteinen asema. (Salmenkangas 2006, 3-7; <www.ahaa-avaimia.fi> [Viittauspäivä 7.9.2007].)

Julkisessa keskustelussa kunniaväkivalta on kulminoitunut pitkälti kunniamurhan käsitteen ympärille, vaikka kunniamurhaa voidaan pitää kunniaväkivallan äärimmäisenä muotona.

Esimerkkejä kunniaväkivallan ilmenemismuodoista:

- * pakkoavioliitto ja muu henkinen tai fyysinen pakottaminen (esimerkiksi tiukka liikkumisen kontrollointi ja kielto opiskella)
- * tyttöjen ja naisten ympärileikkaus,
- * kasvojen turmeleminen hapolla
- * raiskaus esimerkiksi sodan aikana
- * itsemurha
- * murha

(Salmenkangas 2006, 4; <www.ahaa-avaimia.fi> [Viittauspäivä 7.9.2007].)

Keskeisin ero kunniaväkivallan ja muun väkivallan välillä liittyy lähiyhteisön keskeiseen rooliin. Kunniaan liittyvässä väkivallassa monet suvun jäsenet voivat yhteisöllisen kunnian menettämisen pelossa osallistua väkivaltaisten toimien valmisteluun tai toteuttamiseen. Ja vaikka väkivaltaisesti käyttäytyvä henkilö toimisi yksin, hän tietää tai uskoo yhteisönsä tukevan häntä ja tuntee kunniansa loukatun koko yhteisön silmissä.

Kunniaväkivaltakierteen voivat käynnistää monet eri tekijät, esimerkiksi tytön tai naisen kieltäytyminen järjestetystä avioliitosta, avioero, seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen, uskottomuus, suhde toiseen uskontoon tai etniseen ryhmään kuuluvan henkilön kanssa, perinteen vastainen käytös tai avioeron yhteydessä käydyt huoltajuusriidat. Joskus kunniaväkivalta käynnistyy pelkästään huhujen perusteella. (Salmenkangas 2006, 3, 5;

<www.ahaa-avaimia.fi> [Viittauspäivä 7.9.2007.].)

Kulttuureissa, joissa moraalisen kunnian käsite on keskeinen, niin miesten kuin naistenkin tulee vaalia kunniaansa. Yleisesti näissä kulttuureissa naisen kunnia tarkoittaa kunniallista ja siveellistä käyttäytymistä, kun taas miehille se tarkoittaa kunniallisia ja siveellisiä perheenjäseniä. Miehen kunnia on siten riippuvainen naisen käyttäytymisestä ja kunniallisuudesta. (Salmenkangas 2006, 8; <www.ahaa-avaimia.fi> [Viittauspäivä 7.9.2007.].) Nainen, joka joutuu seksuaalisen väkivallan kohteeksi, tuhoaa paitsi oman kunniansa, myös yhteisönsä kunnian (Härkönen 2004, 19-20).

Kunniakulttuureissa miehen vastuulle jää varmistaa, ettei kunniaa menetetä. Jos kunnia kuitenkin tahraantuu, miehen oletetaan toimivan kulttuuriperinteensä mukaisesti ja palauttavan oman ja perheensä kunnian, vaikka ilmeisesti tilannetta ja naisen kunniaa ei voida koskaan palauttaa täysin entiselleen. Jos mies ei ryhdy toimiin kunnian palauttamiseksi, hän saattaa joutua itse yhteisönsä paheksumaksi sekä menettää maineensa ja sosiaalisen asemansa. (Salmenkangas 2006, 8; <www.ahaa-avaimia.fi> [Viittauspäivä 7.9.2007.]; Härkönen 2004, 92.)

LÄHTEET

Härkönen, Kirsti: Kunniallisen naisen taakka. Raportti seksuaalisesta väkivallasta Turkissa. Helsinki: Like 2004.

Salmenkangas, Mai: Uhkana kunnia. Välineitä viranomaisille kunniaväkivaltaan puuttumiseksi. Mannerheimin lastensuojeluliitto 2006. Teos on julkaistu ainoastaan sähköisessä muodossa osoitteessa: <www.ahaa-avaimia.fi/neliapila/attach/kunniav.pdf> [Viittauspäivä 7.9.2007.]

LIITE 2

Teemahaastattelujen runkoa

- Käsitteet:

- kunnia ja kunniallisuus
- häpeä ja kunniattomuus
- väkivalta
- valta

- Aluksi: taustatietoja (osin lomakkeella)

- nimi
- sukupuoli
- ikä
- koulutus
- sosiaalialan työkokemus (montako vuotta)
- nykyinen työpaikka ja työsuhteen pituus
- nykyisen työn kuvaus, mitä työhön kuuluu (ja onko sosiaalityötä, psykososiaalista työtä vai mitä, miten itse luokittelee)
- miten, miten kauan ja miten usein kohdannut työssään maahanmuuttajia tai maahanmuuttajataustaisia asiakkaita
- mahdollinen oma maahanmuuttajatausta (kansalaisuus), Suomessa asumisen aika, ikä Suomeen/muuhun maahan tulon aikaan ja oma äidinkieli (lähtömaassa)

Kysymyksiä liittyen käsitteisiin

- 1) kunnia ja kunniallisuus
  - 2) häpeä ja kunniattomuus
- 1) - mitä niistä tulee mieleen, mahdolliset sanonnat
    - mitä ne tarkoittavat, miten ne itse määrittelet ja mistä tekijöistä ne koostuvat
  - 2) - mitä niistä tulee mieleen, mahdolliset sanonnat
    - mitä ne tarkoittavat, miten ne itse määrittelet ja mistä tekijöistä ne koostuvat

- maahanmuuttajataustaisille: mitä kunniaa ja häpeää tarkoittavia sanoja löytyy omalla äidinkielellä, mahdolliset sanonnat

- Kysymyksiä kunniaan ja häpeään liittyen:

- onko olemassa selkeitä asioita, joista tulee häpeäleima
- onko olemassa selkeitä asioita, jotka merkitsevät kunniallisuutta
- onko olemassa kirjoittamattomia sääntöjä siitä, mikä on kunniatonta ja mistä tämä tieto saadaan
- mitä kunnia ja häpeä tarkoittavat sinulle henkilökohtaisesti/työntekijänä (onko näiden välillä eroa)
- kun puhutaan kunniasta/häpeästä, kenen kunniasta/häpeästä on kyse
- ketkä/mitkä tahot määrittelevät, mitä on kunnia ja häpeä ja mikä on kunniallista ja häpeällistä käyttäytymistä
- mistä päin tulevat normipaineet ja odotukset ovat omasta mielestäsi vahvimmat, kun puhutaan kunniasta ja häpeästä
- miten paljon voi itse vaikuttaa omaan kunniaansa ja häpeäänsä

- onko olemassa muita tahoja, jotka vaikuttavat omaan kunniaan/häpeään
- miten toisen perheenjäsenen/yhteisön jäsenen kunnia/häpeä vaikuttaa sinuun, vai vaikuttaako mitenkään (ja millaiset kunniaan/häpeään liittyvät asiat vaikuttavat/"leviävät" perheen/yhteisön/saman kulttuurin toisiin jäseniin)
- onko kysymys kunniaa ja häpeää sukupuolittunut (omasta mielestä ja käytännössä)
- tuoko kunnia ja kunniallisuus valtaa ja jos tuo niin kenelle
- mitä yhteisön/yhteiskunnan silmissä tarkoittaa kunniallisuus/kunniattomuus (ja mistä yhteisöstä ja yhteiskunnasta on kyse)
- 1) onko olemassa kulttuurien välisiä eroja suhtautumisessa kunnian ja häpeän kysymyksiin ja
- 2) onko kunnian ja häpeän sisältö erilainen eri kulttuureissa
- miten sosiaalityön asiakkuus vaikuttaa asiakkaan kunniaan/häpeään vai vaikuttaako mitenkään

- (erityisesti maahanmuuttajataustaisille:) onko oma suhtautumisesi kunnian ja häpeän kysymyksiin muuttunut vuosien varrella ja jos on, niin miten ja miksi
- maahanmuuttajataustaisille: mitä mielestäsi valtaväestön tulisi tietää kunnian ja häpeän kysymyksiin liittyen, kun kohtaavat maahanmuuttajataustaisia henkilöitä

- Kysymyksiä (kunnia)väkivaltaan liittyen:

- onko suomalaisten ja maahanmuuttajien/maahanmuuttajataustaisten väkivaltainen käyttäytyminen erilaista. Jos on, niin miten
- tulisiko työskentely maahanmuuttajien kanssa olla erilaista kuin syntyperäisten suomalaisten kanssa
  - 1) yleisesti
  - 2) väkivaltakysymyksissä
- minkälaista tukea maahanmuuttajat tarvitsevat väkivaltatyöskentelyssä, ja tulisiko sen olla erilaista kuin valtaväestön kanssa

- mitä tiedät kunniaväkivallasta, mitä sillä tarkoitetaan
- 1) onko sinulla kunniaväkivallasta mielestäsi riittävästi tietoa
- 2) Jos ei ole, millaista tietoa kaipaat lisää ja
- 3) onko lisätieto mielestäsi tärkeää
- mistä olet saanut tietoa kunniaväkivallasta
- oletko osallistunut kunniaväkivaltaan liittyviin koulutuksiin
- kuka voi olla kunniaväkivallan
  - 1) uhri
  - 2) tekijä
- mitkä ovat mielestäsi riskitekijöitä
  - 1) väkivallan tai
  - 2) kunniaväkivallan esiintymiselle
- miten mielestäsi pystyt arvioimaan väkivallan tai kunniaväkivallan riskiä
- onko sinulla erityisiä keinoja/malleja arvioida väkivallan/kunniaväkivallan riskiä tai esiintymistä
- onko helppo tehdä eroa siinä, mikä on kunniaväkivaltaa ja mikä on muuta väkivaltaa

- maahanmuuttajataustaisille: löytyykö omasta äidinkielestäsi kunniaväkivaltaa tarkoittavaa sanaa, jos ei, niin miten sitä kuvailisit omalla äidinkielelläsi
- maahanmuuttajataustaisille: esiintyykö omassa lähtömaassasi kunniaväkivaltaa. Jos esiintyy, missä muodoissa

(Annan lyhyen kirjallisen tiivistelmän kunniaväkivallasta luettavaksi kaikille)

Jatkokysymyksiä sen jälkeen:

- mitä ajatuksia nousee mieleesi, mahdolliset kommentit liittyen tiivistelmään
- tuliko tiivistelmästä uutta tai yllätyksellistä tietoa (tuliko mieleen, että olisi kohdannut kunniaväkivaltaa, jota ei ennen tiivistelmän lukemista ole ymmärtänyt kunniaväkivallaksi)
- 1) mitä tunteita kunniaväkivaltakysymys tuo sinulla pintaan ja
- 2) mistä nämä tunteet mielestäsi kertovat
- miten olet kunniaväkivaltaa mahdollisesti kohdannut ja miten olet toiminut/on toimittu kunniaväkivaltatapauksissa. Ja:
  - 1) Mikä on ollut oma roolisi em. tapauksissa
  - 2) ketkä ovat olleet yhteistyökumppaneita
- jos olet kohdannut kunniaväkivaltaa:
  - 1) oletko saanut mielestäsi tarpeeksi apua ja
  - 2) missä olisit apua mielestäsi tarvinnut/tarvinnut lisää
- kehen/mihin tahoihin ottaisit yhteyttä, jos kohtaisit tai epäilisit kunniaväkivaltaa
- pitääkö kunniaväkivaltaan puuttua ja miksi
- miten kunniaväkivaltaa voisi mielestäsi parhaiten ehkäistä, torjua ja ratkoa
- mitkä ovat mielestäsi prosessin kriittiset kohdat työskenneltäessä kunniaväkivaltakysymysten parissa
- onko (tai olisiko) kunniaväkivallasta puhuminen ja sen esille ottaminen asiakkaan kanssa vaikeaa tai pelottavaa. Miksi
- onko/olisiko kunniaväkivaltaan vaikeaa tai pelottavaa reagoida. Miksi

- maahanmuuttajataustaisille: mitä mielestäsi (sosiaalialan) työntekijöiden tulisi tietää kunniaväkivaltakysymyksiin liittyen, kun kohtaavat maahanmuuttajataustaisia henkilöitä

- Miltä kysymykset tuntuivat?

LIITE 3

Taustatietolomake

HAASTATTELU nro _____

Päiväys _____

Nimi _____

Sukupuoli   _____   nainen   _____   mies

Ikä   _____   alle 30-vuotias
                 _____   30-40-vuotias
                 _____   41-50-vuotias
                 _____   yli 50-vuotias

Koulutus _____

Nykyinen työ _____

Kauanko olet ollut sosiaalialalla työssä

_____   alle 2 vuotta
_____   2-5 vuotta
_____   5-10 vuotta
_____   10-15 vuotta
_____   yli 15 vuotta
_____   en ole ollut työssä sosiaalialalla, vaan

Kauanko olet ollut nykyisessä työssäsi

_____   alle 2 vuotta
_____   2-5 vuotta
_____   5-10 vuotta
_____   10-15 vuotta
_____   yli 15 vuotta